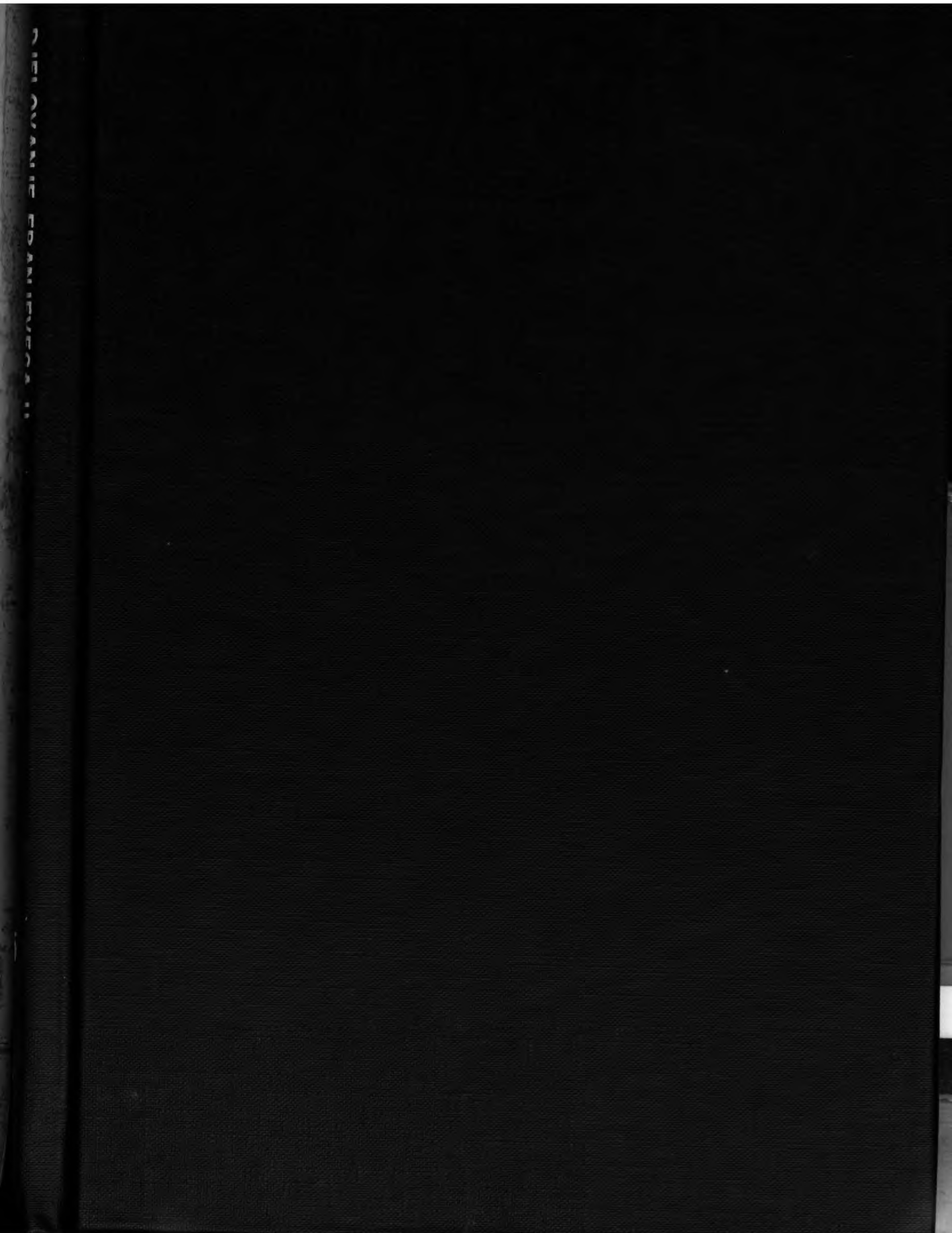

UNIVERSITY OF WISCONSIN - MADISON
LIBRARY

DJELOVANJE

FRANJEVACA

U BOSNI I HERCEGOVINI

ZA PRVIH ŠEST VIEKOVA NJIHOVA BORAVKA.

NACRTAO

FRA MIJO VJENCESLAV BATINIĆ

BOSANSKI FRANJEVAC.

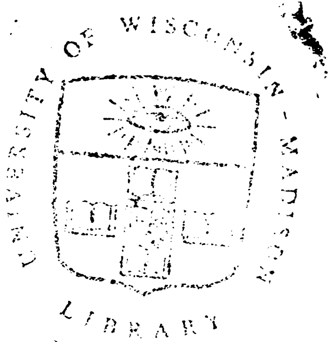
SVEZAK II.

PROVINCIJA (1517—1699).

U ZAGREBU.

TISKOM DIONIČKE TISKARE

1883.

UNIVERSITY OF WISCONSIN - MADISON
LIBRARY

VIII.

Prva progonstva.

(1518—1534.)

Žalostno doba u svakom pogledu sada nastaje za bosansku franjevačku državu. Koli politično, toli crkveno njezino obzorje prekrivali su samo tmasti oblaci, iz kojih potekoše strašne oluje i ljute nepogode za Bosnu u obće, a za katolike napose. Već od god. 1512 vladao je turskom carevinom ratoborni i okrutni Selim I., koj, dočim je po Siriji i Egiptu savladjivao junačke Mameluke, dotle su njegovi u Bosni i Hercegovini beglerbezi navaljivali sad na jednu, sad na drugu stranu u kršćanske zemlje, držeć ih u vječnom strahu. Imenito srednja Bosna stajaše od g. 1514. sve do 1540. u rukuh ljuta protivnika kršćanstva. Rečene bo godine dodje opet za bosanskog beglerbega Gazi Usref beg, koj je i za prvog namjestnikovanja (1506—1513) silom i milom širio muhamedanstvo, otimljući posjede svim, koji ne htješe pokloniti se njegovu proroku; pak buduć u tome smislu i proveo dielitbu dobara, bje prozvan eleminom,[1] to jest dieliteljem zemalja, dakako u prilog Muhamedovih sliedbenika, a zato osta mu ime u nezaboravnoj uspomeni kod Turaka. On bijaše visoka roda, sestrić pako sultana Selima, po Selčuki, kćeri Bajazeta II., a po tom u rodstvu s carskom obitelju,

[1] Pripovieda se, da je on jednom pozovnuo svu vlastelu, da joj pregleda stare povelje i na carevo ime potvrdi; nu dočepav se ovih dokaza, sve sažeže, a koji se ne htješe poturčiti, one na mjestu sasječe. Jukić, poviestnica p. 142.

dosliedno smatrao se je potomkom Muhamedovim. Ponosit ovimi odnošaji, držao je, da mu je dužnost izkorienjivat kršćanstvo, a širit muhamedanstvo u podčinjenoj mu pokrajini, pak je težkom mukom susprezao svoj gnjev proti katoličkim podanikom u zemlji. Tu svoju mržnju pokazao je dosta rano, jer rušeć davnu Vrhbosnu i od njezinih ruševina podižući današnje Sarajevo, sa zemljom poravni i stolnu crkvu sv. Petra, u koliko je još uprav stajala, te mramorne stupove i drugo bolje gradivo upotriebi pri podizanju one svoje veličanstvene džamije, koja se i sada zove „Usref begovom“, opredielivši joj prostrane posjede i bogate zaklade, na štetu samih katolika i katoličkih crkava, kojim su dotle pripadala. Medjutim ako nije prvih godina svoga upravljanja otvoreno progonio katolika, to se ima pripisati političkim obzirom, i možebit tajnim naputkom iz Carigrada poslanim, da tiem lakše učvrsti se turska vlast na balkanskom poluotoku, čim podložnici imadnu manje povoda bunit se i bit nezadovoljni.

Nu tiem više davao je oduška svojoj zlobi proti kršćanom u čestih navalah na susjedne države, imenito na ugarske posjede u Dalmaciji, te premda je Turska tada živila u miru s mletačkom republikom, to bi ipak često zaletile se njegove pustošeće čete i preko mletačkih granica, te samo plienom i robljem obogaćene, vraćale bi se s takovih izleta.[2] Istina g. 1516. i medju Turskom i Ugarskom bijaše uglavljeno njekakvo primirje, al je od ovog izrično bila iznimljena ugarska Dalmacija, koja se je tada sastojala iz tvrdjave Klisa, te gradova Skradina, Knina i Ostrvice, a po tom je već tada sultan imao namjeru otvorit si put k moru i zavladat obalami jadranskoga mora. Kršćani ovih prediela, i odprije izkinjeni svedjernimi navalami te neprestanom borbom, to čuvši, posve klonu duhom i otvoreno izjave, da vole se jednoč predati na milost Turkom, nego li bit uviek izvrženi njihovim biesnim provalam, u kojih Ugarska ne mogaše im nikakve pomoći pružiti. Od ove sdvojne odluke odvratiše ih franjevci, jedini i onamo tada katolički svećenici, te se njekoliko njih zaputi u Rim i u Budim, da na oba dvora živom riečju predoče biede i nevolje svoje braće. Papa bje ganut njihovim kazivanjem, te dozvoli obilne oproste onim, koji

[2] Arkiv za povj. jug. VIII. str. 5—191.

pomognu tvrdit Klis oli mu novčanu pomoć pruže,[3] davši valjda i sam njeku podporu, prama svojim novčanim sredstvom; nu budimski dvor i ugarska vlastela ravnodušno saslušaše poslanike, kao da ih se to ni malo nije ticalo. Jedini, koji živo požališe nesretne sudržavljane i shvatiše svu pogibelj, koja bi odtale potekla po kršćanstvo, bijaše vesprimski biskup i zajedno hrvatski ban Petar Berislavić, zatim njegov u Dalmaciji namjestnik Toma Negri; pak s toga i dadoše im odmah njeku novčanu pomoć, a dalnju obećaše na skoro poslati.[4]

Ovim, toli neprijaznim okolnostim, pridolazile su neprestane borbe u samoj Bosni medju turskimi i ugarskimi četami; pa kako ne bijaše moguće budimskomu dvoru slati dovoljno vojske i novca u ove krajeve, tako već njekako g. 1520.[5] nestade srebreničke banovine, a s njome uzdrma se i uzdanje bosanskih kršćana, da će se igda izbaviti osmanskoga gospodstva.

Kao što u političnom, isto tako i u crkvenom pogledu ovostrani katolici osjećali su sve to veću osamljenost, te gubili nadu u bolju budućnost. Bosanski biskup Mihovil Keserić de Chybart nije ovog vriemena stanovao ni u istom Djakovu, nego na kraljevu dvoru, kao državni tajnik. Pak buduć ga je peklo, da ništa ne čini za svoje stado, a kralj ga nije mogao pustiti u biskupiju, to zamoli sv. stolicu, da mu dade biskupa područnika u osobi Benedikta, bačkog kanonika, i tiem da se ponješto nadomjesti odsutnost redovitog pastira. Ovu njegovu molbu poduprie kod pape i sam kralj Ljudevit pismom od 11. srpnja 1518., naglasivši, da je „bosanska biskupija u samih turskih čeljustih, te da je radi blizine dušmana kršćanske vjere skoro sva opustošena i uništena“; pak s toga da ima potrebu od biskupa, koj bi njom upravljao i potrebite crkvene čine obavljao.[6] Papa Lav X. usliša ovu toli razložitu želju, te dne 10 prosinca r. g. naimenova Benedikta skopljanskim biskupom i pomoćnikom bosanskoga biskupa, dozvolivši mu i nadalje uživati dosadašnju nadarbinu, te riešiv ga dužnosti, osobno otići na svoju

[3] Theiner: Mon. slav. mer. I. p. 572—3.

[4] Fabianich: Storia dei frati minori in Dalmazia e Bossina. P. I. p. 247—8.

[5] Jukić: Poviestnica, str. 134.

[6] Theiner: Mon. slav. mer. I. p. 568.

stolicu.[7] Premda je na ovaj način bilo providjeno bosanskoj biskupiji, ipak radi političkih dogodjaja nije bilo moguće obćenje medju katolici u nutrnjosti Bosne i namjestnikom biskupovim, što je samo pomnožavalo nevolje ovdašnjeg svećenstva i viernoga puka. Nasuprot biskup Keserić mislio je, da je tiem zadovoljio potrebam svoga stada, te malo kašnje odreče se posve biskupije, kojoj je od g. 1502. predstojao, te oženiv se, povuče se u svoje gradove i tu boravljaše, nedajuć se nikakvim nagovorom odvratiti od puta, kojim je bio pošao, za uzrok tomu svemu navadjajući, da mu je izumrla obitelj, i da je crkvene dohodke potrošio na korist države.[8]

Iz ovih kratkih crta lahko zaključiti možemo, u koli sdvojnu položaju nalazili su se bosanski katolici, a s njimi i franjevci, koji su im o boku stajali. Medjutim turska vlada još nije počela siliti na muhamedanstvo. Ona je tada još blago postupala s kršćani, nu baš ta blagost bijaše najpogibeljnije sredstvo za utrnuti katoličanstvo, pak je trebalo sve opreznosti i gorljivosti franjevcem, da iz ove kušnje izvedu katolike nesvladane. Ljubav za otčinskim posjedom, neograničena sloboda i gospodstvo nad suplemenici bijahu s jedne strane mamila za kršćane, da priedju na muhamedanski zakon; s druge pako strane stajahu ovi katolički svećenici, rišući vatrenom besjedom ljepote kršćanstva i pedepse drugog svieta, ako se iznevjere zastavi Krstovoj, te imenu svojih djedova. Samo osobitoj nebeskoj zaštiti, a tada živomu nagovaranju franjevaca ima se zahvaliti, da nije u ovo toli opasno doba katoličko stanovničtvo prevjerilo se, nego dapače dotle se ukriepilo u svojih vjerskih nazorih, da su skoro ravnodušno gledali, kako se proglasuju kmetî kukavnih poturica oli se gonili izpod otčinskoga krova. Ni jedno, ma kako strašno progonstvo, nebi toliko bilo pogibljivo, koliko bijaše ovo mirno postupanje Turaka i širenje muhamedanstva putem laskanja i obećanja.

Ali ako bijaše u svakom obziru žalostan položaj bosanskih katolika, to je bio još nesnosljiviji za njihove franjevce. Već g. 1517. buknu u Njemačkoj vierski razkol, odpočet Martinom Lutherom, te se je svaki dan to više širio, prieteći podpunim razsulom kato-

[7] Farlati: Illyr. Sacrum t. IV. p. 76.

[8] Theiner: Mon. Hung. II. p. 705.

ličkog jedinstva u cieloj Evropi. Sv. stolica bijaše toliko zabrinuta i zabavljena umirenjem ovog vierskog pokreta, da nije mogla više misliti ni na oslobodjenje kršćanskih naroda izpod turskoga jarma, a kamo li da pruži koju pomoć oli utjehu našim franjevcem. — Isto tako ne mogaše za njih ništa učiniti ni Ugarska, trebujući i sama svakovrstne vanjske podpore, da odoli neukrotivu protivniku svoga obstanka. Mletačka republika bijaše još jedina, koja je mogla ublaživati nesreće svojih jednovjernika u pograničnih zemljah; nu ona, zasliepljena skrajnjom sebičnošću, zatvori i oči i uši od vapaja ovdašnjih kršćana, sretnom se smatrajući, da bojne osnove turskih vlastodržaca još izravno ne ciljaju na njezine posjede. Ovim duhom vodjeno, mletačko vieće desetorice u srpnju g. 1518. na novo strogo zabrani svim svojim samostanom u Dalmaciji, da ni po koji način ne usude se stavit oli primit Bošnjaka za upravitelja istih samostana, pak još da mu ne smiju povjeriti niti ikoje druge službe oli zakloništa, istodobno narediv svojim kotarskim upraviteljem, da bdiju vrhu izvršenja ove zabrane, te doznav za kojeg ovakog inostranca, da ga silom odanle odstrane;[9] ne htijući, da njihove zemlje daju zaklonište ičijim tudjim podanikom. Ova toli stroga i odriešita naredba može se njekako opravdati s političnoga gledišta, ali nikada sa obzira na čovjekoljublje i onodobne okolnosti, kada su mnogi franjevci zazrieli se turskoj vladi oli pojedinim domaćim mogućnikom, te nuždno trebovali sigurna utočišta na tudjem zemljištu, da se uklone izpred turske osvete.

Nu franjevci, kao da se nisu dali uplašiti nikojim udarcem svoje nesretne sudbine. Oni dapače poslužiše se ovom prividnom snosljivošću, te počeše uztrajno zahtievati, da im se priznaju i uvaže povlastice, sadržane u poznatoj nam Ahd-nami, a po tom da se poštede ne samo od svih državnih danjaka, nego i od same carine, koju su od njih na raznih carinarskih postajah i na prielazih (skelah) rieka tražili, pod izgovorom, da su oni arbanski svećenici. Pa kada u samoj Bosni ne mogoše ništa opraviti, a tada uprav sultansku stolicu (g. 1520.) zasjede car Sulejman II., ovomu pošalju naročite poslanike, da mu pokažu povelje njegovih predšastnika i svoje tegobe. Novi sultan saslušav ih, te pregledav njihove dokaznice, izdade

---

[9] Arkiv za povj. jug. knj. VIII. str. 41.

ferman na begove sandžakata bosanskog, hercegovačkog i zvorničkog, naredivši im, da odsele od franjevaca ne traže nikakvih danjaka, dosliedno ni carine; buduć su oni posve različiti od arbanaskih svećenika, koji nisu od državnih tereta iznimljeni. Ako li je što dotle od njih uzeto, car zapovjedi, da se to odmah vrati.[10] — Ovom se medjutim potvrdom svojih povlastica malo ili ni malo ne okoristiše bosanska braća, uslied nastavših progonstva; nu ipak je u sebi znamenit vladarski čin, te odaje osobitu prijaznost, kojom su dočekani dotični poslanici na carevu dvoru, kao i uvaženje, koje su tu uživali franjevci.

Ovdje moramo za čas prekinuti niz pripoviedanja domaćih sgoda i u kratko se osvrnuti na djelovanje jednoga muža, koj, ma bilo i u inostranstvu, ipak je svršetkom prošloga i početkom ovoga stoljeća bio na ponos Bosni i franjevačkomu redu. Taj bijaše fra Juro Dobrotić. Rodjen u Srebrenici nješto prije osvojenja Bosne, još kao dječarac, kako nam to on sam pripovieda,[11] bude odveden u Dubrovnik, gdje je valjda stupio i u franjevački red, a odtale bje prevezen u Italiju, da tamo izuči filozofijsku i bogoslovnu struku. Ovdje pokazavši toliko uma i nagnuća na znanosti, da su o njem veliku nadu počeli gojiti, stariešine odprave ga u Pariz i Oxford, neka bi na tamošnjih glasovitih bogoslovnih sveučilištih crpio bogoslovnu obuku. Dovršiv obične tečaje, vrati se u Italiju, i na skoro postane dvorskim vjeroučiteljem kod urbinskog vojvode Friderika, čijeg sina, a kašnje slavna umom i desnicom nasliednika, Gvida Ubalda, podučavao je i bio toliko obljubljen od gradjanstva i vojvodske obitelji, da je dobio urbinsko plemstvo, s naslovom de Feliciis. Po smrti Friederikovoj ostavi Urbin i g. 1482. dodje u Firencu, tada stecište prvih umnika; tri godine kašnje postane član bogoslovnog fakulteta ondašnjeg sveučilišta, a zatim upraviteljem gimnazija svoga reda, te iztražiteljem krivovjerja u onome gradu. Vršeć ove službe i revno se baveć znanostmi, steče ljubav i pouzdanje cieloga plemstva, dotle, da ga je velikaška obitelj Salviati ubrojila medju članove svoje porodice, podieliv mu prezime domaće, te se on poslie i pisao de Salviatis; knez pako

[10] Ferman u fojničkom samostanskom arkivu.
[11] Jukić: Bos. prijatelj III. opazka str. 101—2.

Lovro de Medicis obasipao ga je dokazi osobite odanosti, povjeriv mu obuku svojih dvojice sinova, naime Ivana, koj kašnje posta papom pod imenom Lava X. i Petra, svoga nastupnika, kojim je g. 1489. posvetio svoje djelo o „novoj dialektici". Toskanska franjevačka država smatrala ga je svojim članom, te g. 1490. učini ga pokrajinskim predsjednikom; grad pako Piza (Pisa) ponudi mu učiteljsku stolicu na svom bogoslovnom zavodu, uz godišnju plaću od 150 zlatnih dukata.

Medjutim se je on živo zanimao književnošću, te je čistom latinštinom napisao dvanaest što manjih što većih djela filozofijskog i bogoslovnog sadržaja,[12] u kojih pokaza obilno poznavanje obijuh struka, neobičnu oštrinu uma i osobitu samostalnost duha. Nu najviše se proslavi djelom „o naravi nebeskih duhova", koje suvremenici[13] uznosito hvale. Nu tu mu se izmače pogdjekoja misao,

---

[12] Djela su pako sliedeća: 1. Quaestiones de natura angelica. Libri IX. Florentiae 1499, in 4. Dedicatum opus Senatui Reipubl. Ragusinae. — 2. Volumen de dialectica nova etc. Romae 1389. in 4. — 3. Vexillum christianae victoriae etc. ad Franciscum I. Galliarum Regem. — 4. Propheticae solutiones pro Hieronymo Savonarola. Florentiae 1497. — 5. Liber de Raptis, u rukopisu. — 6. Georgius Benignus de Salviatis, Ordinis Minornm s. Theologiae professor, ad magnanimum Laurentium Medicem, septem et septuaginta in opusculo Magistri Nicolai de Mirabilibus reperta mirabilia praesenti opere adnotavit. Florentiae 1489. — 7. Apologia pro Francisco Maria de Ruvere Julii II. nepote anno 1511 super Cardinalis Alidosii nece. — 8. Opus de Assumptione B. Mariae Virginis. — 9. Conciones et Orationes diversae, habitae Pisis, Florentiae, Urbini et Ragusae. — 10. Opus de Gratia. MSS. in bibliotheca Riccardiana codex mem. in 4. sub M. I11. v. 18. — 11. Georgii Benigni Salviati etc. in librum septem et septuaginta quaestionum a Magnifico Laurentio Medices propositarum ad Leonem X. Pont. Max. Bibliotheca Medices codex 18. plut. 83. — 12. Commentarii in quatuor libros sententiarum jam 1512 elumbratarum.

[13] Dubrovčanin Damjan Benessa o njem pjeva:
Ecce quod extremis Scotus fuit ille Britannis,
Doctus quod Mauris Aureliusve suis,
Quod quoque Dalmaticis ardens Hieronymus undis,
Quod Senonum populis Ambrosiusque pius:
Illud idem nobis nunc tu venerande Georgi,
Illyrici fateor gloria magna soli.
Intima perpetui tibi sunt secreta Tonantis,

vonjajuća bogomilskom naukom, čemu se nije ni mogao oteti kraj domaćeg uzgoja i otačbinskih odnošaja. Ali mu najviše uzrokova neprilika njegovo stanovište u pitanju o židovskih izvankanonskih knjiga. Tu je on stupio u borbu proti strogomu pravovjerju i odlučno branio izvankanonske knjige od sažganja proti kodanjskim dominikancem, stajao je uz nazore Ivana Reuchlina, tog obnovitelja novoplatonizma u Njemačkoj i uzkrisitelja biblijskih znanosti; dapače zauze se za Jeronima Savonarolu, kojeg su kašnje na lomači

Et datur Angelicos cernere mente choros.
Tu bonus, illustris, sapiensque gravisque Benignus
Dictus es, et nostro tempore ubique pius.
Tuque Florentina cantatus in urbe fuisti,
Te similis Cosmi Laurus amavit avi.
Nicoenus Sophiae te fovit amator honestae:
Te Dux Urbini Martis in arte furens.
Defuit ergo nihil, quod posset habere viator,
Quae data sunt vivis, omnia parta tibi.

Čuveni pako dubrovački pjesnik Elij Lampridij Cerva izpjevao je ovu epigramu:

Quod nisi conspicuus summo versabere coelo
Visure Angelicum, candide lector, Opus,
Aut merito Coelum spectasse videbitur Auctor
Aut tibi dictatus coelitus esse liber.
. . . .
Legerat haec oculis, quibus omnia maximus aether
Aspicit, angelicis mystica scripta chori;
Atque ait humano sese miratus in ore,
Ecce novem coelos pagina parva capit.

Istomu pako djelu dodao je treći dubrovački pjesnik Karlo Pocić još i sljedeću epigramu:

Angelicos quicumque choros, celsasque catervas
Naturamque cupit noscere coelicolum,
Perlegat excultum latio sermone libellum,
Seduluset doctum mente revolvat opus,
Edidit insigni quod Georgius arte Benignus
Cui decus aeternum conferat iste labor.

Pak nesamo, da su ga njegovi suplemenici slavili, nego i talijanski pjesnici, pak zato je i mogao reći Benessa: „Tuque Florentina cantatus in urbe fuisti“; al na žalost nisu do nas doprieli ovi pjesmotvori, koji su zaista veoma laskavi morali biti. Nicoenus . . . te fovit . . . cielja na kard. Besariona, koj ga je mladjahna štitio i napućivao.

sažgali, napisav u tu svrhu učena djela. Ovo živahno njegovo pačanje u suvremene prepirke zadade mu dosta jada, pak istom sada osjetiv se tudjin u tudjini, odluči jednom za uviek razkrstit se s Italijom i doći u Bosnu, kamo ga je i odprije vukla čežnja za rodnim mjestom i rodbinom. Godine dakle 1597. oli sliedeće, a nakon trideset tri ljeta odsudstva, povrati se u nepoznatu mu otačbinu; ali jer ovdje se više nitko njega nije sjećao, te izgledao, kako sam veli, izvanjski braći svojoj i putnik sinovom svoje majke, krene u Dubrovnik, gdje ga gostoljubivo primu i učine javnim učiteljem i propovjednikom, obasuv ga mnogimi drugimi dobročinstvi. Utišaju se medjutim njegovi protivnici, te se opet on povrati u Italiju, gdje g. 1507. postane kaljskim (di Cagli) biskupom, a Julij II. povisi ga g. 1512. na nadbiskupsku nazaretsku stolicu, sa sjedištem u Barletti. Umrie oko g. 1520., podavši nam cielim životom primjer vanredne djelatnosti i čista rodoljublja, te premda svoje prezime Dobrotić poput inih učenjaka polatinio, prozvav se Benignus (dobrostiv), to ipak nije ni za čas prestao čuvstvovati za svoj narod nit čeznuti za milom postojbinom.[14]

Nu ako i jest ovaj sin nesretne Bosne u tudjini izišao na toliki glas te se dovinuo toli visokih dostojanstva jedino svojom darovitošću i značajnošću, sasvim tiem njegovoj braći u Bosni ne bijaše ovog vriemena dopušteno mirno prebivati i ubirati književne lovorike. Njima je upravo sada zaprietila najveća pogibelj za obstanak, te im je trebovalo neustrašiva oduševljenja za vjeru i samozatajna domoljubja, da ne klonu duhom pred divljom silom i turskom samovoljom, koje su ovaj čas bile razputane ratnim bjesnilom, zavladavšim u svih stališih osmanske carevine. Ovoj bo je sada stupio na čelo najratoborniji vladar, po imenu Sulejman II., a pridjevkom silni, obuzet i ravnan do posliednjeg časa svoga života zlokobnom namjerom, da cielu Evropu pretvori u tursku pokrajinu, a da na ruševinah kršćanskih spomenika krst zamieni polumjesecom. U toj smjeloj i neobuzdanoj želji krene ljeti g. 1521. iz Carigrada put Ugarske, okružen silnom vojskom, u rujnu obsjede srbske gra-

[14] Fabianich op. cit. P. II. p. 241—4. — Jukić: Bos. prijatelj sv. III. str. 99—104. Vienac g. 1881. str. 702—3, gdje su osobito iztaknuti njegovi filozofički nazori.

dove, ležeće na Savi i Dunavu, Biograd prisili na predaju, sasječe, kako se to sam hvasta, množinu stanovnika, ostatak pako zarobi oli progna u Tračku, i razorivši mnoge gradove i tvrdjave ugarske po Srbiji, a ne moguć izmamit na boj ugarskog kralja, povrati se u Carigrad, da kod kuće zimu sprovede.[15] Do toga vremena držali su hrvatsko-bosanski franjevci samostan u Biogradu; nu ovom bujicom bijaše uništen, možebit ujedno sa svojimi prebivaoci, ne moguć ni pomisliti, da su oni kao redovnici i svećenici bili poštedjeni u onom groznom pokolju. Medjutim njihovo mjesto brzo su zauzela srebreničko-bosanska braća, barem svakako mnogo prije g. 1539., jer tada oni izposlovaše od pape list, da im se očuva pravo na biogradski samostan, koj su već bili posjeli drugovi im iz Bosne.[16] Bošnjaci s prva smjestiše se u susjedni grad Zemun[17] kao sigurnije zaklonište, a kašnje nastane se u samom Biogradu, odkale su u duhovnih potrebah podpomagali svoje suplemenike i jednovjernike, hrabreći ih u vjeri, te vršeći posried ovih ratnih grozota sve dužnosti svoga zvanja, i tiem okupljajući oko sebe ostanke razpršenog stanovničtva, koje je sada djetinjom uprav privrženošću privilo se uz ove neustrašive kršćanske vitezove.

Al dočim su jedni franjevci junački srljali medju pustošeće turske čete, i prezirući samu smrt, stupali na garišta jošter pušećih gradova, da tu opet u vis podignu luč evangjeoske svietlosti i očuvaju balkanskim pokrajinam kršćanski značaj; drugi su u Bosni i Hercegovini izdržavali okrutna progonstva, te krvju natapali zemljište svoga djelovanja. Tako nam pripoviedaju ljetopisi, nalazeći se u Fojnici i Sutjeskoj, da su g. 1524. bili razoreni samostani: u Kreševu, Fojnici, Visokom, Konjicu i Sutjeskoj. Ovo isto potvrdjuje Vading, naveden od Farlati-a;[18] dočim spomenici učuvani u Dalmaciji,[19] zatim Čevapović[20] to stavljaju u god. 1523., premda je ovaj crpio svoje podatke iz bilježaka biskupa fra Nikole Ogramića

---

[15] Arkiv za povj. jug. knj. VIII. str. 139. Laon. Chalcocondylae Annales Sultanorum. Parisiis 1650. pag. 342.
[16] Greiderer op. cit. l. II. p. 72.
[17] Liber archivialis Conv. Sibenicensis MSS.
[18] Tom. IV. p. 77.
[19] Prvo izviešće sinjske gimn. 1873. str. 14. 30.
[20] Catalogus Prov. Cap. p. 126.

i fra Andrije Dubočanina, dakle iz bosanskih vrela. Medjutim nalazi se u fojničkom arkivu dokaznica (= hudžet) sarajevskoga suda od godine turske 933. (što bi odgovaralo kršćanskoj god. 1527.), kojom se dozvoljava fojničkim katolikom, da na novo oprave crkvu, koja je bila porušena pred šest oli sedam godina.[21] Ako se oslonimo na ovu izvornu sudbenu izpravu, o čijoj vjerodostojnosti ne može biti sumnje, te od g. 1527. odbijemo šest, dobit ćemo godinu 1521., a po tom razorenje samostana sgodilo se je u isto doba, kada je car Sulejman izkaljivao svoju okrutnost na kršćanih u Sriemu i Srbiji.[22]

Nu ovdje nam se nameće samo po sebi pitanje, koji je bio povod ovomu razsulu franjevačkih samostana, te koje su bile posliedice i obseg ovog nemilog postupka. Spomenuta turska sudbena odluka označuje tomu za uzrok, „što su joj (crkvi u Fojnici) tečajem vremena pleter digli i zidom ju ogradili, pa još njeke prigrade (bez sumnje cielja na samostan i potrebne sgrade) podignuli“. Iz ove same izjave očevidno sliedi, da nije nikakva krivica od strane franjevaca dala povoda rečenomu porušenju, već da je tomu uzrok ležao u vjerskoj turskoj nesnosljivosti i okorjeloj mržnji proti svemu, što je nosilo kršćanski biljeg. S ovim se podudaraju i domaći ljetopisi, imenito onaj sutjeski, koj je pobliže označio i osobu, koja je izazvala ovaj progon. „Konjički emir“ (= glavar), rieči su ljetopisca, „dotle je petkom redovito dolazio u Visoki, te bi sazivao kršteni narod na pouku, nagovarajući ga svimi mogućimi načini na muhamedanstvo. Ne dobivši jednoč kokota (= oroza, pievca) oli ribe glavatice od visočkog gvardijana, kako je to iziskivao, razsrdjen pisa u Carigrad, da neće dotle Turska Bosne podpuno osvojiti nit muhamedanstvo u njoj razširiti, dokle god uzgor stoje katoličke crkve po Bosni, a Franjevci, ti protivnici islama, budu se trpit“. Sultanov dvor, po kazivanju istog ljetopisa, povjerova se ovoj prijavi, te naredi bosanskomu beglerbegu, da odmah poruši franjevačke crkve i samostane u svome sandžaku, Franjevce pako da pedepsa za toliki odpor i smionstvo. Sada se razlete na sve strane

[21] Dokumenat II. u dodatku III. svezka.

[22] Ova ista izprava, potvrdjujući u glavnom navode domaćih ljetopisaca, dokazom je, da su i ine njihove bilježke istinite, premda neće bit uvjek pouzdane glede kronologije, buduć kašnje sastavljane.

žedni kršćanske krvi i novca turski činovnici, te zaredaju po svih samostanih sarajevskoga okružja, a do čas stajale su crkve i samostani u podpunih ruševinah. Pri tom uhvate dvanaest franjevaca i državnika im fra Stjepana Kučića,[23] kog tiskani spomenici Kačićem zovu, pak svezane povedu u Sarajevo. Putem braća pomognu svomu stariešini da se izmakne i on pobjegne u Olovo, kamo stigavši, izprebijan i prestravljen, do malo vremena umrie i bude pokopan na groblju u Bakićih. Nesretni mu drugovi bili su dugo mučeni i zlostavljani, nebi li odali ga; nu ovi rado sve pretrpiše, da bar njemu život učuvaju. Ovoj viesti dodaje povjestnik franjevačkog reda fra Luka Wading, da su „dielom braća bila pobijena, dielom osakaćena, ostali pako u bieg natjerani".[24] Sutjeski imenik pokojne braće pod 4. srpnja god. 1524. spominje dvanaestoricu franjevaca, koji su poslie porušenja rečenih samostana u Sarajevu mučeničkom smrću bili umoreni; a taj se broj sudara s onimi, koji su bili pohvatani i u Sarajevo odvedeni; pak dočim znamo, da je Wading morao svoje viesti crpiti iz najpouzdanijeg izvora, naime iz suvremena izviešća, koje su često bosanski državnici podastirali vrhovnoj upravi reda, a sastavitelj rečenog imenika, živući u blizini ove dobe, imao valjda sigurnijih podataka nego li su do nas doprli, to možemo njekom izviestnošću uztvrditi, osobito uzev obzir na razpaljenu viersku zanešenost muhamedanaca onoga vremena, da su baš mloga braća tada glavom platila, a mloga postala nesposobna s težkih udaraca za svaku službu. Ovo isto potvrdjuje i Gonzaga,[25] koj je svoje djelo izdao g. 1587., dodajući, da nije ostao od porušenih samostana kamen na kamenu. — Medjutim nije se toliko čuditi ovolikomu progonu franjevaca, ako se spomenemo, da je tada i dugo kašnje bosanskim sandžakom vladao Gazi Usref beg, poznat nam sa svoje mržnje proti kršćanstvu. Ako nije konjički

---

[23] Po svoj prilici, da je bio rodom iz Dalmacije, te možebit u rodu vlastelinu Kučiću, koj no je pratio posliednju kraljicu Maru. Klaić, Poviest Bosne str. 339. — Farlati t. IV p. 75 et 77.

[24] Coenobium . . . prope pagum Suteschen . . . immanissimi Turcae . . . simul cum aliis tribus funditus everterunt, occisis partim Fratribus, partim mutilatis, aliis in fugam conversis. Kod Farlati loco citato.

[25] De Orig. ser. Rel. p. 513.

emir, to je mogao on lično predstaviti u Carigradu franjevce kao pogibeljne carskim namjeram, a pokolj naroda po Srbiji, na oči samog Sulejmana ovršeni, svjedoči, da se nije sultanovo srce sgražavalo nad krvju nevinom. Osim toga puta, Usref begu su toliko prijali ini osobni odnošaji, da je mogao i sam sobom to progonstvo odpočeti, a da ga ni odkle za to ne zaboli glava. Stojeć bo u rodbinskoj svezi sa sultanovim domom, i na čelu ovdašnjih četa, bio je obdaren najobsežnijom punomoći i podpunim carskim pouzdanjem, te je po miloj volji razmećao se životom i imanjem svojih podložnika. Donajposlie, navode domaćih ljetopisa donjekle podkriepljuje i narodna predaja. Puk i danas pripovieda, kako je u staro doba konjički kadija petkom dolazio u Visoki, te sabirao koji kršteni narod oko sebe. Tom prilikom toliko bi se kršćana sgrnulo, da bi im trebovalo penjat se na voćke te dovikivat: „I ja sam Turčin"; pak zato kad se prolazi kroz Visoko oli blizu njega, običaje se reći: „Hajdemo časkom u Visoki promieniti ime". To osobito reknu, ako je taj dan petak.[26]

Dopunivši na ovaj način viest sadržanu u navedenoj turskoj izpravi, obazrimo se na obseg ovog progonstva, ne bi li kako dogotovili sliku ove bujice, koja je išla za tiem, da zatare svaki trag katoličkomu obredu u zemlji, gdje je i do sad samo uz silne napore franjevaca održao se. Domaće biljежke, te one učuvane u Dalmaciji, a po njih Čevapović[27] i Matas[28] tvrde, da je ovom istom prilikom razoren bio i samostan u Konjicu. Ovo je i moralo se dogodit, ako je navedenomu porušenju bio kriv konjički emir, te ako je tada Konjic spadao u sarajevski sandžak, kao što je vjerojatno. Kaločki ljetopisac Santovski, naveden od o. Petra Bakule[29] i Fabianića,[30] daje nam potanji opis progonstva konjičkih franjevaca; nu počem je on doveo u savez ovaj napadaj sa patnjami

---

[26] Ipak i uz toliki pritisak stanovničtvo oko Sutjeske ogromnom je većinom katoličko, te je zadržalo svoje krasno imanje; čemu je svakako mnogo doprinieo upliv mjestnih franjevaca, tih stražara katoličtva.

[27] Op. cit. p. 126.

[28] Prvo izviešće sinjske gimnazije. Spliet 1873. str. 14.

[29] I Martiri in Erzegovina. Roma 1862 p. 13—34.

[30] Storia dei Frati Min. in Dalmazia e Bossina. Zara 1763. Vol. I. p. 210—16.

braće mučene u Rami i Hercegovini, te počem isti izrično veli, da je ovo samosilje buknulo najpre u Bosni, a zatim prešlo u Hercegovinu, mi pako znajuć, da je Bosna stoprv sada postala krvavim pozorištem franjevačkih muka i turske razjarenosti, smatramo svojom dužnošću, najprije navesti njegove podatke, a tada istom svoje mnenje izreći, u koju dobu da stavimo dotične turske navale. — Nasrnuvši Turci, rieči su skoro doslovne spomenutog ljetopisca, na konjički samostan i razorivši ga, dočepaše se svećenika fra Jure Zaostrožca, te udarci i noževi na mjestu ga usmrte. Odtale ga odvuku na gradski most, te iz mržnje prema odjeći, koju je nosio, objese ga tu o kopju. Puna dva dana iza toga strieljali su na mrtvo tielo i poldrugu godinu ostave neukopano; nu videć da mu se tielo ne razpada, napokon bace ga u Neretvu. Sličan je udes zadesio i samostan u Mostaru: četiri franjevca bila su uhvaćena, te svezav im kamenje o vrat, sunovraćena su sa mosta na Neretvi. Fra Martin Martinac sa slugom Lukom bijaše se ukrio u njeku pećinu u Podveležju; nu Turci to zapaze, na izlaze pećine navuku drvlja i slame, to sve upale i dimom ih uguše. Fra Filip Ljubušak sa pet novaka, kojim je valjda bio učiteljem, dade se u bieg prama Dubrovniku; ali ga stiže potjera u Bielopolju, te dočim su klečeći dizali ruke i molitve prama nebu, da im se ono dušam smiluje, bješe sasječeni. U Blatu budu najpre noževi grdno izranjeni, a zatim s njeke kule sunovraćeni franjevci: Andrija, Josip i Mijo, bez da im se zna za prezime oli postojbinu. U Duvnu takodjer mučenikom smrću poginuše fra Stjepan iz Posušja i fra Ljudevit s Vinjana, poslie nego su ih krvopije konji raztrgali, svezavši im jednu nogu za rep jednoga konja, a drugu za rep drugoga konja. U ramskom samostanu napokon Turci spržiše petoricu braće, naime: fra Luku Broćanca, fra Leona iz Vrlike, fra Luku Duvnjaka, Fra Marka iz Tijaljine i fra Petra Ramljaka, zapalivši im krov nad glavom. Ovi i mnogi ini koli franjevci toli katolici padoše žrtve vierskog bjesnila; nu da završimo ovaj krvavi list naše dogodovštine, zaključit nam je riečmi: „Broj, rieči su istog, mučenih od Turaka najpre u Bosni, a zatim u Hercegovini, tako je velik, da bi nam trebovao zapisnik onoga Boga, koj je njih ovjenčao, kad bi htjeli doznati za sve; dočim ovdje pobrojeni sadržaju najmanji diel mučenih na okrutne načine za našu svetu

vjeru".* — Ovaj opis progonstva sadržaje takove potankosti, koje nisu mogle bit izmišljene od pisca udaljena od ovih pokrajina i nosi toliko biljega vjerodostojnosti, da mu moramo povjerovati. Nu posve je drugo pitanje, kada se je ovo dogodilo. Da mognemo približno označiti svoje stanovište, moramo se prenieti duhom u dobu osvojenja, a zatim na sliedeće dogodjaje. Suvremenik Grk Chalcocondylas, koj je iz blizine pratio razvoj turske vojne, svjedoči, da je sultan Mehmed, osvojiv Bosnu, svu svoju vojsku prikupio i napao na hercegovu zemlju, „koju je žalostno opustošio." Konjanici bo turski razidjoše se po cieloj pokrajini, te ju težko poharaše.[31] Al buduć su hercegovački krševi dovoljno zaklonili stanovničtvo, obsjede turska vojska gradove, dočim su hercegovi vojnici neprestano ju uznemirivali, vrebajući na sami carski šator. Tvrdjave Ključ i Ljubuški u prvi mah dopadoše turskih šaka, nu brzo se vrate u ruke staroga gospodara. Videći napokon car, da mu je ovdje uzaludan trud, krene vojsku prama Drinopolju, te putem idué pogubi tri kneza, koji se bijahu od straha zajedno sa svojimi zemljami predali, nadajuć se kakvoj takvoj naknadi. Nu ljuto se prevariše; jer sva tri budu pogubljena.[32] Veoma je vjerojatno, da su se pri ovom haranju, udarivši na toli odvažan odpor, dogodile mnoge od onih krvavih sgoda, koje nam opisa rečeni Santowski, imenito ono što piše o franjevcih mučenih u Mostaru, Blatu, Bielopolju i Podveležju; jer su valjda turski razjareni čopori samomu svećenstvu pripisivali svu krivnju za cieli ustanak hercegovačkog plemstva i puka. Nu što se tiče konjičkih i ramskih franjevaca, posve je drugojačije. Prolazeći bo car kroz Konjic, bio je u nadi, da će mu i Hercegovina pasti pred noge, a da i ne izvadi mač iz korica, te hineći blagost, kretale su se napried turske čete, ne naišav ovdje ni na kakov odpor. Osim toga baš pred koji dan bio je izdao franjevcem svoj carski ugovor, podielio im največe povlastice, koje može jedan vladar dati svojim podanikom, a po tom ukazao se snosljiv prama katolikom, da tiem lakše postigne svoju cielj. Nije

* Ondje.

[31] Rex (car Mehmed) omnibus, in unum contractis copiis, invasit Sandalis (sic!) regionem, quam misere evastavit. Nam equites per universam regionem grapantes, eam graviter afflixere. Lib. X. p. 290.

[32] Idem ibidem. Klaić Poviest Bosne str. 338.

moguće, da je do koji dan promienio se tako, da je pustio franjevce, koji su mu za njegove svrhe toli trebovali, na onaj način zlostaviti, te povriediti bez ikakva povoda tako svečan ugovor, kao što je bila Ahdnama. Imenik nadalje samostanâ bosanske vikarije iz g. 1506. spominje u kustodiji hercegovačkoj mjesto Oize, a to po našem i mnogih drugih mnenju ima bit Konjic,[33] samo što je izostavljeno prvo slovo. Dosliedno konjički samostan preživio bi dobu osvojenja zdrav i čitav. Isto se mora reći i za ramski. Ovaj doisto nije obstojao za vrieme propasti kraljevine bosanske, pak s toga nije mogao ni uništen bit onoga doba, ter dotično mučeničtvo petorice braće mora se stavit čak u g. 1557. oli bar u g. 1532., kako je to Vladić u svome djelcu potanje obrazložio.[34] Po tom ove bi nas primjetbe ovlastile, da uztvrdimo to, da ako i jest opis progona, ostavljen od Santowskog, u sebi istinit, to ipak nisu se sva ona samosilja zgodila u isto vrieme, nego u posve različito doba, pak je to on poslje sveo u jednu cjelinu. Mi se ne usudjujemo o tom pobliže svoje mnenje izreći, do liš samo o konjičkih i ramskih franjevaca progonstvu, jer nam zato manjkaju podatci. — Uzmav ovo sve u obzir, rekli bi, da se je progonstvo godine 1521. ograničilo na bosanski sandžak, a svakako nije se proteglo na zvorničko okružje, buduć se iz spomenute izprave jasno vidi, da su njeke crkve ostale, kamo su mnogi fojnički katolici oli već do g. 1527. odselili se ili bar kanili se odseliti, ako im nebi se dopustilo iz ruševina pridići svoju crkvu. Po svoj prilici, da su ciljali na Olovo i Srebrenicu; jer samo u tih mjestih nalazili su se rudnici i zajedno neporušene crkve, te bi inače ostali bez kruha, kad bi otišli u prediele, gdje se svojim zanatom nebi mogli uzdržavat. — Mimogred nam je medjutim opaziti, da je i ovo ratno doba osobito prijalo samosilju pojedinih turskih zapoviednika, imenito onih u Bosni i Hercegovini. Na vojnu proti Biogradu dignut je bio od svake kuće po jedan čovjek, a uz samog bosanskog beglerbega ratovalo je 5000 konjanika, s kojimi na povratku udari na Jajce i zadavši junačkoj posadi veliki strah te znamenite gubitke, povrati se u svoje područje. Čete koli bosanske toli hercegovačke napadale su, sad u većih

[33] Vidi sv. I. str. 153. Greiderer op. cit.
[34] Uspomene o Rami i ramskom franj. samostanu. Zagreb 1882.

sad u manjih čoporih, i ove godine ne samo na ugarske, već i mletačke posjede u Dalmaciji, te dočim je turska službena vlada bila u miru s Mletčići, dotle su njezini namjestnici roblje hvatali, plieno odgonili i pustošili uz neprijateljske i prijateljske zemlje, a da im zato ne bje nikada ni oštra ukora.[85] I sama Hrvatska bila je obuzeta tolikim srahom od čestih provala, da su mnoga njezina vlastela počela misliti o svojevoljnoj predaji, ako bi im se zajamčile njeke povlastice, te je trebalo visoka ugleda da se odvrate od toli pogubna koraka.[86]

Izpred ovih bjesnećih, te izoglavom i uništenjem prietećih krvopija ne pobjegnu, do li samo razprše se po šumah i planinah proganjani franjevci, za njimi pako kradom posrćali su katolici, tražeć od njih potrebite vjerske utjehe. Više Šćitova, sela u fojničkom kotaru, izpod planine Zahora, stere se danas šumom obrasla ravnica „Kršćenice"; bez sumnje zato prozvana, što su tu za ove i ovoj sličnih oluja franjevci se skrivali te na istome mjestu kršćanom dielili svete tajne i obavljali ostalu duhovnu službu. Na iztočnom obronku iste planine vide se još njekakve razvaline, o kojih narod pripovieda, da su za turskih progonstva to bile sgrade, te služile fratrom kao zaklonište. Sličnih sbjegova ima i po drugih krajevih,[87] osobito ondje, gdje su bivala rušena redovnička boravišta. Posve je naravno, da su za ove dobe počeli se franjevci služiti svietovnom, ponajviše seljačkom odjećom, te da su sada umukla, ako ne prije, zvona, a iz ove dobe valjda će potjecat i bosanskih katolika običaj zvat franjevce „Ujaci", to jest materinom braćom, kojim su načinom višeput sačuvali im glavu na ramenu, kad bi ih muhamedanci na putu sreli oli u kmetovskoj kući zatekli. Da je pako ovom prigodom poginula i mnoga crkvena dragocienost, te uništen mnogi spomenik naše prošlosti, posve je vjerojatno; buduć su i tada ovostrani samostani bili središta katoličestva i franjevačke države.

Ovomu nemilomu udesu dao je dosta povoda i junački odpor ugarskih zapoviednika u Bosni i Dalmaciji, koji su uz svakovrstne

[85] Arkiv za povj. jug. knj. VIII. str. 93—142.

[86] Idem p. 103. 105.

[87] Tako su mi pričali o fratarskom sbiegu u planini Čavka, prnjavorskom kotaru i vodu fratarku.

nestašice vitežki branili tvrdjave Jajce i Klis, ohrabreni jedino mišlju, da brane interese cieloga kršćanstva, koje je s njimi zajedno strahovalo. Turčin medjutim ne poluči svoga cilja. O zidine rečenih gradova i poslie su se uzalud kršile turske navale; al opet rastla je uzpored u bosansko-hercegovačkih muhamedancih i mržnja proti domaćim katolikom i njihovu svećenstvu, misleći, da ovi potajno pomažu i podupiru obkoljone vitezove. U to ime bile su sagradjene oli na novo utvrdjene njeke točke u srednjoj Bosni, da prieče obćenje katolika bosanskih sa ugarskom posadom.[38] Pak kad ova osta čvrsta na svojih mjestih, pokušaju ovećom obsadom prisiliti oba grada na predaju. Proljećem g. 1524. zaputi se hercegovački sandžakan Mehmed Begović pod tvrdi Klis; a bosanski beglerbeg Gazi Usref beg, poduprt četami Sinana, bitoljskog zapoviednika, i Bali bega, biogradskog upravitelja, krene proti Jajcu. Ovaj najpre padne u Jezero sa osam tisuća konjanika, da presieče saobraštaj medju ugarskom i jajačkom posadom, kašnje pako obkoli sami grad. Cielu tu godinu i polovicu sliedeće uzalud su provele turske čete nasrćući na bedemove Jajca, jer ovo, branjeno od vitežkoga Petra Keglevića, oduševljivano pako po franjevcih, koji su tu s posadom i gradjanstvom dielili nesgode duge obsade, odoli svim jurišem razjarenih Turaka. U skrajnjoj pogibelji bijaše grad početkom g. 1525, i hrabri zapoviednik poruči svomu kralju, da mu se sad oli ikad smiluje i pomoć mu pošalje. Na ovaj sdvojni glas ganu se ugarski dvor i jedva jedvice sabere šestnaest tisuća momaka, koje posla pod vodstvom Krste Frankopana, Petra Kružića, Grgura Orlovića, Ivana Karlovića, Ivana Zrinjskog i Jurja Blagajskog. Ovoj vojenoj sili, uz bezprimjernu hrabrost, podje za rukom razkinuti gvozdeni obsadni obruč i sretno unieti u grad hranu i strieljivo. Na povratku zametnu Turci s njimi krvavu borbu (dne 11. lipnja), nu budu poraženi i u divlji bieg natjerani[39], a paše osramoćeni povuku se u svoje pokrajine, da nad kršćani izkale svoj gnjev, začet s tolike nedaće na oružju proti Ugrom. — Sličan poraz doživiše i hercegovačke čete pod Klisom, predvodjene sandžakanom

---

[38] Rad jug. akad. knj. LVI. str. 158.

[39] Jukić, Poviestnica str. 135—6. Klaić, Poviest Bosne str. 342. Arkiv knj. VIII str. 202—10.

Mehmedom Begovićem na godinu dana prije. Dobivši bo ban kliški Petar Kružić obilnu pomoć od pape, njegdje u travnju god. 1524. izkrca se u Solinu sa tisuću petsto pješaka i šestdeset konjanika. Stavivši tu neznatnu silu u bojni red, krene prama svojoj obsjednutoj tvrdjavi, udari na četiri puta jačjeg neprijatelja, razbije ga, otme mu tri baterije topova, razprši ga i kao po čudu oslobodi Klis, a s njime cielu Dalmaciju iz očite propasti. Na to biskup skradinski Toma Negri zaputi se u Rim, da na ime svoje otačbine zahvali papi na poslanu živežu i strieljivu, te da mu uz put izpripovieda slavnu borbu kršćanske vojske i kako je to sve unešeno u grad.[40] Mimogred budi rečeno, da su i uz branioce Klisa o boku stajali franjevci, prebivaoci mjestnog samostana, te bez sumnje mnogo doprinieli onomu odporu.

Uzprkos tim pobjedam, ugarsko-hrvatska zviezda sve to više naginjala je svojemu zapadu. Ne znajuć Ugarska sama si pomoći, bez prestanka vapila je pomoć u kršćanskih vladara. Nu dočim ovi ravnodušno primali i u nemar mećali njezine molbe, sam se je papa Klement VII. (1523—34.) odazivao silnim prošnjam ugarskoga kralja, šaljuć mu čas po čas novaca i vojnika na obranu napadnute kraljevine. Od tisuće momaka, što je čuvalo Petrovaradin, polovica je bilo papinih;[41] a kada u listopadu r. g. stiže opet iz Jajca teklić, da je ondje ponestalo hrane, pak da će bit usilovani napustiti grad, to još jedino uzdanje prestravljene Evrope, papin poslanik na budimskom dvoru Del Burgo ponudi na ime svoga gospodara pet stotin pješaka, pod uslovom da toliko pošalje i Ugarska, „ne dadne li“, dodade poslanik, „tada će se papa tješit, da je učinio sve što je mogao za spas one tvrdje“.[42] Pa kada ne odazvaše se Ugri ni tomu toli prešnomu zahtjevu, u studenom prispje drugo poslanstvo iz Jajca, moleć i preklinjuć za brzu podporu. Kralj, ni ovaj put ne mogavši pružit im dovoljne pomoći, spomenuti papin poklisar pozajmi mu tri tisuće dukata i tako poslanstvo zadovoljno vrne u Bosnu. Isti zastupnik sv. stolice, uvidjajuć neshodnost dosadanjeg providjanja, savjetovao je kralju, da na jednoč kupi hrane u vried-

---

[40] Ondje str. 178—80.
[41] Theiner, Mon. Hung. II. p. 729.
[42] Idem ibidem p. 734—5.

nosti od 4—5000 dukata i pošalje ju sa svojimi povjerenici u Jajce, koji bi ju poslie gradjanom i vojnikom skuplje prodavali, a novčem odtale dobivenim drugi živež sami nabavljali, te ne bit više u tom pogledu na teret i onako siromašnoj kraljevskoj blagajni. Al bijaše sada uzalud na budimskom dvoru tražit novce, jer ih tamo ne bijaše više ni za lieka, dotle, da je isti poslanik u ožujku g. 1526. mogao javiti u Rim, da kralj više neima šta jesti, te da je svu srebrariju založio židovom. Izgubivši na ovaj način svaku nadu u pomoć državnu, papin poslanik stupi u dogovor s jajačkimi franjevci, koji su tada u poslu svoga grada nalazili se u Budimu, saobći im svoju osnovu, i budué mu odobrena i pohvaljena, odmah im uruči stotinu forinti, da ih oni sobom upotriebe u kupovanje hrane, koju kada razprodaju, istim novcem neka bi tada nabavili drugu u većoj mjeri. On ih hvali u svojem dotičnom izviešću kao vrle osobe, „koji su svojom revnostju i trudom njekoliko puta spasili onaj grad, u kojem i sami stanuju“. Pak nastavlja: „Ako ostanu pri svome obećanju, bit će dobro, i ne bude li uzalud potrošeno ovo stotinu forinti, to će otić pred dušu njegove svetosti.“[48] I iz ovih kratkih crta možemo zaključiti, koliko su franjevci sudjelovali u obrani Jajca i u onoj očajnoj suvremenoj borbi kršćanskog oružja proti polumjesecu.

U tome samrtnome trzanju kraljevine Ugarske nadodje i kobna godina 1526., u kojoj potamni sjaj Stjepanove krune, a kršćanom u Bosni nestade svake nade u sretniju budućnost. Turčin je već početkom iste godine bio skovao množtvo gvozdenih lanaca, da od njih pravi mostove za Save i Dunava, a sva vojska bila mu je stavljena pod oružje. Nasuprot u Ugarskoj vladao je podpuni nered i zlokobni nemar kod vlastodržaca: vlastela bijahu medju sobom nesložna, seljaci proti plemstvu ogorčeni, blagajne izpraznjene. Ni jedne ladje za boja na Dunavu ne bijaše, ni jednog topa u redu, hrane ni strieljiva ni malo, a svi vojni zapovjednici bijahu dali ostavke od same sdvojnosti. Kraj svega toga kralj još ni u lipnju ove nesretne godine nije nit mislio nit govorio o kakovoj pogibelji, a još manje ozbiljnoj pripremi, nego bi mirno spavao do poldneva. Medjutim Turci, predvodjeni sultanom Sulejmanom, priedju Savu, dopru

---

[48] Ibidem p. 741.

do Muhača i tu dne 29. kolovoza zametnu bitku s ugarskom vojskom. Ovom je ravnao siedi ali junački franjevac Pavao Tomorej, kaločki nadbiskup, imajuć o boku samog mladjahnog kralja i množtvo drugih crkvenih i svjetskih dostojanstvenika,[44] budué ovim nije pošlo za rukom skloniti kralja, da se dotle kloni bitke, dok mu ne dodju u pomoć hrvatske i Zapoljine čete. Ugri su se punih šest ura vitežki odapirali; nu kašnje turska sila nadvlada i oni većom stranom bješe izsječeni, mnogi bješe zasužnjeni, a jedva nješto ih uteče. Medju ovimi bijaše i kralj Ljudevit, ali ga konj nanese u baruštinu i tu zaglavi. Na istoj poljani ostavi svoje kosti uz Tomoreja i bosanski biskup Juraj Paližna, te sila inih uglednika.[45] Ovomu porazu ugarskih četa, zatim kasnijemu haranju Ugarske i Slavonije sudjelovale su i bosanske čete.

Težki udarac, koj Turci zadaše Ugrom na muhačkoj poljani, žalovito odjeknu u srdcih bosansko-hercegovačkih kršćana. Nu franjevci kao da se nisu dali nikakvim porazom tako poniziti, da nisu u najtežjih okolnostih održali podpunu prisutnost duha. Već sliedeće godine oni pomisliše o podizanju porušenih crkava, čemu nam je

---

[44] Tomorej bijaše rodom iz Gömörske županije, i proučiv temeljito latinski jezik, posveti se vojničkomu zvanju. Hrabrošću i znanjem toliko se odlikova, da je postao zapoviednikom jednog konjaničkog odjela i upraviteljem budimske tvrdjave. Kao takov dvaput pokuša oženit se, nu buduć mu svakiput umrla zaručnica prije vjenčanja, zamrzi sviet i potraži vranski priorat, da tu medju božjaci dovrši život; pak buduc mu to mjesto ne dadoše, stupi u franjevački red medju ugarsko-hrvatskom braćom države presv. Spasitelja, i bje smješten u Ilok. Nu ne bijaše mu dugo dozvoljeno živit u samoći, nit čuvati ostanaka biogradskog osloboditelja. Kralj, na predlog svojih velmoža, a posredovanjem papinog poklisara, prisili ga da ostavi samostan i zauzme stolicu kaločke nadbiskupije; zajedno pako bude mu povjerena i obrana ugarske granice proti Turkom. U tih visokih službah on se proslavi umom i desnicom, te ubra i njeke lovorike na bojnom polju; nu pri tom zadrža odjeću svoga reda, te nije prestajao moliti, da mu se dozvoli posvetit se jedino spasenju svoje duše. Spajajući na ovaj način sve vrline, pade na bojnom polju poput junaka, ne predvidivši cielu pogibelj svoga poduzeća. — V. Mon. Hung. II. p. 748. et 770. Csevapovich op. cit. p. 257 et 274—5.

[45] Schmitth Imp. Othomanici I. p. 120—2. Leunclavius Ann. Turcici ad a. 1526.

svjedok višeput spomenuta sudbena dokaznica. Iz sama njezina sadržaja možemo zaključiti na žilavost njihove i braće im katolika uztrajnosti. Zanimivo je naime za nas, da su oboji radili ne samo u Sarajevu nego i u samom Carigradu o prinačinjanju crkava i samostana, te da su na oba mjesta polučili dovoljan uspjeh upravo onda, kada su Turci najljuće bjesnili proti kršćanom, nastojeć satrti Ugarsku, taj bedem kršćanstva. Istina, presuda je glasila samo, da smiju zidovi biti od šepera (pletera), nu to je katolikom bilo u ovaj mah dovoljno, nadajuć se i boljemu vremenu, kada će se moći izprosit i nješto više, sretni da mogu privremeno osoviti molitvišta u podpunom prvašnjem obliku, pak s toga nisu mlogo ni pobijali izmišljotinu starosjedioca muhamedanskih koji su posvjedočili sudbenomu povjerenstvu, da je tako bilo gradjeno i za dobe kraljeva bosanskih. A koliko je i takova dozvola stala troška same fojničke katolike, buduć su franjevci klonili se javnosti, možemo odtale zaključiti, što je mnogobrojno povjerenstvo došlo na lice mjesta, i mnogi stari muhamedanci bili dozvani iz udaljenijih sela visočkog kotara; jer valjda u samom varošu Fojnici nije bilo inih stanovnika do katolikâ, pak će po tom biti istinita i ona domaća bilježka, koja tvrdi, da je prošla i stotina godina iza osvojenja, a nijedan Turčin nije se bio ovdje nastanio. Pod istim uslovom, naime da ništa ne bude od kamena i nepečene opeke, izprosiše dozvolu i druge franjevačke obćine, kojim su samostani ovom olujom bili oboreni; ovo jamačno za to, da budu čim malovječnije, te da se tako i bez novog razorenja lakše iztriebe i unište, a uviek da bude povod novim globam i uznemirivanju. Sutjeska braća i za ovaku milost plate 900 dukata,[46] a sigurno su i ostala slične svote izdala, iznimiv jedine konjičke franjevce, kojim više ne bje dopušteno pridići iz razvalina svoga boravišta ni pod koju cienu. Visočki je takodjer samostan bio pridignut ovog njekako doba, jer kada umrie Zeno, koj je kao mletački poslanik putovao preko Bosne u Carigrad g. 1539. i od kapi bio udaren uzlazeć uz planinu Čemerno, tielo mu pokopaše u crkvi rečenog samostana, koje kašnje bje prenešeno u Mletke i pokopano u Croseri (alli Croseri).[47] Nu ma kako bila skupa ova do-

---

[46] Sutjeski ljetopis. — Gonzaga op. cit. P. II. p.
[47] Starine knj. X. str. 206.

zvola i veoma ograničena, ipak je dobro došla razpršenim franjevcem, katolikom pako pružila se je zgoda u suvo se skloniti pri vršenju bogoslužja i crpsti iz vjerozakonskih vježba toliko duševne okriepe, da ne malakšu pod težkim jarmom turske samovolje. Kojom su pako hitrinom pridigli na novo porušena molitvišta, vidi se iz njeke druge dokaznice god. 1528., u kojoj sudbeno povjerenstvo, pregledavši gradnju, svjedoči, da je po naznačenoj mjeri crkva u Fojnici dogotovljena, da su joj zidovi od sama šepera, te da joj neima nikakva prigovora.[48] Jedina zvona ne smjedoše se uzpostaviti, da navješćuju hvale Stvoriteljeve, osim u Sutjeskoj, jer tu ne bijaše na blizu muhamedanaca, kojim bi mogla praviti nepriliku.

Da se pako samo poveća nevolja bosansko-hercegovačkih katolika, srbski patrijarha s pravoslavnimi vladikami u Bosni i Hercegovini htjede se okoristiti žalostnim njihovim položajem, te ove iste godine (1527.) pokuša skučit ih pod svoju vlast, podvrći ih pod svoje danjke i nametnut im svoju vjeru. Nu oni se i ovim napadačem na njihove svetinje sretno oduprieše, izposlovavši u Carigradu ferman, kojim se proglašuju neodvisni od grčko-iztočnih vladika, da su posve različita obreda i po tom da ne podpadaju danjkom, koje sliedbenici grčko-iztočne crkve moraju plaćati svojim vladikam.[49] — Tomu svemu trebovalo je neobične odvažnosti, velike okretnosti i samozatajne požrtvovnosti, te ne štediti novca, gdje je samo stvar vjere u pogibelj dolazila. Ovaj nasrtaj pravoslavnih vladika na slobodu bosansko-hercegovačkih katolika bio je samo početak, ter se je puna tri stoljeća iza toga neprestano ponavljao, čim bi se kakova sgodna prigoda tomu pružila; pak nije ni čudo, da o tom u fojničkom arhivu ima blizu petdeset fermana, koji koliko su novca pozobali, jedva se dade i pomisliti, ako se uzme obzir na zaštitu, koju su isti vladike uživali kod turske vlade, bogatstvo, kojim su obilovali, i tvrdokornost, kojom su branili svoje nebratske težnje.

Ove medjutim težke kušnje još je njekako osladjivalo uzdanje u sjevero-zapadne bosanske tvrdjave, koje su bile u rukuh kršćanskih, nadajuć se katolici, da će kada tada one biti sredstvom nji-

[48] Izprava u fojničkom arhivu.
[49] Ondje.

hova oslobodjenja. Al sasvim inače shvaćao je tegobu svoga položaja dosadanji vitežki branitelj Jajca Petar Keglević. On, motreći, u kolikoj je pogibelji sama Ugarska, lišena vladara, kolika je odtale porodila se pometnja medju samimi ugarsko-hrvatskimi stališi, od kojih su jedni htjeli za kralja austrijskog, nadvojvodu Ferdinanda, a drugi radili za Ivana Zapolju, te videć se posve osamljenimi, poslje nego je 40.000 dukata vlastitog novca potratio u obskrbu onoga grada, isti ustupi četam Ferdinandovim, koj ga povjeri Stjepanu Grbonogu. Nu ovaj ne nasliedi junačtva i hrabrosti svoga predšastnika, te kada u siečnju g. 1528. nasrnu opet Usref beg na zidine tvrdoga Jajca, jedva se je deset dana odapirao turskoj sili, a nakon toga kratkoga odpora otvori vrata obsadnoj vojski i predade grad sa svom ratnom spremom oholomu neprijatelju. Domaći izvori pripoviedaju nam, da su i ovom prilikom poginula četiri franjevca, samostan pako u Jajcu da je bio razoren.[50] Iste godine, kako nam turske domaće bilježke[51] pripoviedaju, u sried biela dana provale Usref begovi kmetovi iz Dnoluke u grad, posadu izsjeku i tvrdjavu zauzmu; al do malo danâ silni bosanski poglavica prisili ih na predaju, bez da nam kažu kakve su pedepse bile odmjerene za toliko smionstvo. Vjerojatno je, da su se Dnolučani odvažili na ovo vratolomno poduzeće, ne moguć snositi nasilja novih gospodara i u nadi, da će im ugarsko-hrvatske čete priteći u pomoć; nu ipak ne sumnjamo, da su i tu sinovi sv. Franje sudjelovali, radeći u prilog kršćanskih osnova i oslobodjenja potlačene domovine. — Za Jajcem ustopice bješe izpražnjene i druge medju Vrbasom i Unom nalazeće se tvrdjave. Oviem načinom ciela današnja Bosna, izuzev Bihać sa svojom okolicom, dodje u podpunu ovisnost od sultana.

Predajom Jajca, tog jedinog uzdanja cieloga kršćanstva, ne stade i zadnje Turčinu zaprieke, koja bi ga mogla smetati u daljnjem osvajanju kršćanskih zemalja. Uz to su Silnomu Sulejmanu prijale sve okolnosti onoga vriemena: bijahu dielom napeti, dielom posve neprijateljski odnošaji medju pojedinimi zapadnimi vladari,

---

[50] Sutjeski ljetopis.

[51] Bosanski Viestnik g. 1866. u podlistku broja 11. Odnosne bilježke vadjene su iz vakufskih i sudačkih zapisnika.

a Martin Luther sa svojimi novotarijami bijaše povukao na se pozornost ciele Evrope, izazvao pako sv. rimsku stolicu, da, smetnuv s oka rat na Turčina, brine se napadnutim pravovjerjem i pokrućenom crkvenom stegom. Ratoborni sultan veselio se je iz dna srca, što se kršćani medju sobom prepiraju, te upotriebi njihovu neslogu na svoju korist. Već jeseni g. 1528. prekorači deset tisuća bosanskih pješaka, s pašom na čelu, hrvatsku granicu prama Bosni, ter paleć i plieneć doprie čak u Kranjsku, a ta vojska bijaše samo predteča druge veće i goropadnije, koja je imala nadoći. O povratku ove nemile goste dočeka hrvatski ban Ivan Karlović, odsječe preko tisuću dviesta glava, preotme joj plieno i roblje, koje Turci prije zametnute bitke slučajno poštediše. Ovom i drugimi crnimi vjestmi prestravljen novo imenovani kralj Ferdinand, polovicom g. 1529. posla k Sulejmanu svoje poklisare, da ga zamole za primirje i u to ime da mu ponude godišnjih sto tisuća dukata, velikomu pako veziru šest tisuća. Nu kasno podje ovo poslanstvo, jer cara srete usried Ugarske, te se više ne dade ovaj odvratiti od svoje namjere, i to tim težje, što je Ferdinandov takmac, Ivan Zapolja, hlepteć za ugarskom krunom, bacio se već bio u naručaj silovitog sultana. Na muhačkom polju primi sultan svečani cielov u ruku od ovoga svoga štićenika, dne 3. rujna unidje u Budim, a dne 27. istog zagleda s brda Simeringa bieli Beč, kog je ovaj čas obkoljivalo dviesto petdeset tisuća turskih vojnika i tri stotine topova, branilo pako jedva dvadeset tisuća oboružanih momaka. U tri sedmice obsjedanja do dvadeset puta bili su Turci lagumom otvorili prolaz u grad i juriš učinili da unj unidju, ali opet su toliko put bili i junački suzbijeni, pak još i napadnuti u svojemu logoru. Videći sultan, da je mlogu vojsku u tih navalah izgubio i da zima stiskuje zube, diže obsadu i povuče vojsku natrag, svuda nemilo plieneć, roblje hvatajuć, harajuć i ubijajuć, tako, da mjestimice jedva trećina stanovničtva spasi se od očevidne smrti oli doživotna sužanjstva.[52] Posve je naravno, da ova oluja nije mogla poštediti ni franjevaca, na koje se je namjerila; jer kao kršćani i svećenici, nosili su na sebi dvostruku krivicu u očiuh onih divljih čopora. Poviest nam spominje imena samo petorice braće, koji tada padoše žrtvom turske

[52] Mon. slav. mer. I. p. 614—15.

srčbe i svoga zvanja, a ti bijahu: fra Andrija Iločanin, koj radi izpoviedanja vjere poginu u Budimu, zatim fra Martin Rašanin, fra Bariša Pleterničanin, fra Pavao od Narda, i fra Petar Djakovčanin, koji bješe okrutno umoreni u Remetici (u Slavoniji) hrabreći ostale viernike.[53] Istina, ovi ne bijahu sinovi bosansko-srebreničke nego ugarsko-hrvatske države presv. Spasitelja, nu služe na diku istomu redu, te padnuvši, dali su povod, da bosanska braća prekorače Savu i Dunav. Bilo je njih zaisto i više što poubijanih, što zarobljenih, ako uzmemo u obzir pravac, kojim su uzmicale turske čete i na položaj franjevačkih boravišta, razasutih s obe strane Dunava; ali u onoj obćoj pometnji i bjegstvu nije se zabilježilo ili je crv prošlosti i ovake viesti, poput mnogih inih, uništio.

Krajine, kojimi je ovako razjarena vojska prolazila, za tili čas ostaše puste, obistinjujuć se i ovdje doslovno ona obća o Turcih poslovica, crpljena iz gorka i česta izkustva: Kuda korači turski konj, tuda više trava ne raste. Uzdrhtaše bosanski katolici na sami pogled silnog roblja i pliena, pak izkinjeni dosadanjim progonstvom, a boljemu se vriemenu više ne nadajući; znajući pako da su onom poplavicom mnoge kršćanske zemlje podpuno opustile, krenuše u gustih čoporih iz sjeverne i sjevero-zapadne Bosne dalje prama sjeveru i nastaniše se na austro-ugarskoj granici, prozvav se tamo „bosanskimi Hrvati“ (= Bosser i Bosner Kroaten), radujuć se, da su u sigurnije sklonuli nesretne glave i uklonili se turskomu pogledu. I oni iz ostale Bosne željeli su ih sliedit u zatočničtvo, ali ne bijaše ovim sgode ostaviti rodne doline i ukrit se goropadnomu gospodaru. Nu ako i nisu mogli čitavi predjeli na ovaj način razselit se, to su ipak pojedine obitelji, uhvativ prigodu, biegale iz domovine i drugdje tražile zakloništa, gdje su mogle bez vječitog straha od Turaka život sprovoditi.[54]

Kako bijaše tada u Bosni preostavšim kršćanom, dade se ponješto razabrati iz putnih bilježaka Benedikta Kuripešića, koje popisa prateći g. 1530. preko Bosne u Carigrad Ferdinandovo poslanstvo, sastojeće se od poznatog iz kašnjih ratova junaka Nikole Jurišića i viteza Josipa Lemberga, kranjskog namjestnika, te njihove

[53] Pavić: Ramus virid. olivae, p. 55.
[54] Rad jug. akad. knj. LVI. str. 175.

mnogobrojne pratnje.[55] Iztaknuvši putopisac, da su u Bosni tri vjeroizpoviedi, (što je po njegovu isto što i tri razne narodnosti), od kojih je prva katolička, druga srbska, dodaje: „Treći su narod pravi Turci, koji su vojnici i činovnici, a vladaju sa svime tiranski obima gore pomenutima plemenima, kršćanskimi podanici. Ostaviv im Turčin vjeru, samo da obradjuju zemlju, (osim koga navede mladost oli lakoumnost, da se poturči), a pustio im je njihove svećenike, crkve i obrede. Oni nisu bili dužni davati od zemlje, koju obrade, nikoji drugi porez, do jedne ugarske forinte godišnje, to jest 50 jaspra na svaku kuću. Ali sad ove godine, pošto je (Turčin) najveći dio Hrvatske osvojio, i veliki dio Ugarske podložio, počeo je oba pomenuta plemena jače obterećivati i novimi ih nameti, kao što će sliedit, mučiti. Najprije započe tim, što po turskom običaju svake godine uzima iz svakoga mjesta troje, četvero ili petero mužke djece, a uz to bira najljepše i najokretnije; tako da po gdjekojemu otcu ili majci otmu, ako je liepo, i jedino diete, a po gdjekojemu, koj ima četiri ili pet sinova, ako nisu liepi i okretni, ostaju svi na miru.“ Ovu crtu žalostno dopunjuje druga bilježka o ulazu u grad Vrhbosnu, gdje doslovce piše: „Jutros (naime dne 14. rujna) tjeraše mimo nas, kao što u nas stoku tjeraju, jedno 15 do 16 djece, koje mužke, koje ženske, jer ih ne mogoše sve prodati na tržištu. Bog neka im se smiluje.“ O tih kukavnih stvorovih govori i bezimeni putopisac drugoga Ferdinandova poslaničtva, u kojem je bio Leonard Nogarola i spomenuti Lamberg, te koje se je sliedeće godine zaputilo u Carigrad, da pošto po to kupi od Sulejmana primirje, makar i na jednu ciglu godinu. Ovaj pripovieda, kako su im nedomak Vrhbosne izašli u susret ljudi pašini, bogato nakićeni zlatom, a to da su bila kršćanska djeca mlada zarobljena, te su se i zvali „robovi“ (= Roby).[56] Ali preuzmimo Kuripešića. „Drugo“, nastavlja on, „uzima (Turčin) svake godine od osobe, mlade i stare, osobiti porez (= harač) od 30 do 40 jaspra. Treće na svaku glavu stoke, na svaku njivu, vrt, livadu, guvno, na svaka vrata u kući po njekoliko jaspra, tako da se po njeki put pretjera

[55] Ovaj putopis u izvadku i s tumačem topografičnih imena saobćio je dr. Petar Matković u Radu jug. akademije knj. LVI. str. 141—196.

[56] Ondje str. 200.

svaka mjera. Uz to im Turčin ne dopušća crkve popravljati niti im dozvoljuje nove zidati; jer misli, da će ih tako prinukati da se izturče. S toga su pomenuti kršćani obijuh plemena vrlo nezadovoljni; i može se misliti, da bi se jako rado u kršćanska mjesta preseliti želili. To se i odtuda vidi, što nam uvjek, kada dodjosmo k njihovim stanovom, ne samo svoje kuće razpremiše, već nam kazivahu svukoliku nevolju, što trpljahu od turskoga golemoga nasilja, jer Turci pred nami nemilo tukoše ne samo stare, već i mlade, pače i žene. Od straha nisu smjeli od nas ništa javno primati, no kad im kriomice platismo, tajni znakovi dadoše nam razumjeti, da bi radje bili kod nas, nego ovdje. Oh, koliko smo ih puta gledali, gdje pred nami skrštenih ruku stoje, uzdišući i na nebo pogledajući, a ne smjedoše s nami govoriti! Ali čim se nadjoše na samu s nami, umah počeše govoriti: oh, koli željno izčekivasmo, da nas Krstovom pomoćju oslobodite, htjedosmo se rado na vašu zemlju preseliti od ovog samosilja; ali evo sada je naše utjehe nestalo, jer vidimo, gdje se i vi morate pokloniti turskomu caru, i k njemu idjete da mir tražite. Mi im odgovorismo tješeći ih boljom nadom, a s velikim sažaljenjem . . . . . Pomenuti kršćani priznaju, da je velik grieh što vojuju na kršćane, ali ma kako to vješto obilazili, ipak moraju da idju na silu s Turci na druge kršćane. Ali mnogi od njih neće da budu dionici pliena; pa još vele, da riedko tko umre pravom smrću od onih, koji vojuju proti kršćanom.“ Nješto kasnije ovomu domeće: „Po svoj Bosni mora svaki, da je pripravan na rat, naime svaki mora, da ima osam, deset ili dvanaest konja pripravnih, pa čim mu se dade znak, mora umah polaziti, jer će inače izgubiti život i imanje.“ Tegoba kršćanskog položaja tužno odsieva i iz sliedećih bilježaka: „Kraljevina Bosna prama svojoj veličini nije dobro naseljena, a kad sam izpitao, doznao sam, da tomu imaju tri uzroka. Prvo često kuga mori; drugo da Srbi, Zigi i Martolozi od silnih nameta i tereta biegaju; a treće i najjače, što car turski uzimlje od kuće mlade i sposobne ljude . . . . Zemlja pokraj puteva najgorje je obradjena. Ovomu je taj uzrok, što Turci putujući čas ovamo, čas onamo, uzimaju kršćanom sve što imaju, a ništa im neplaćaju za ono što im uzmu; otimaju im i trgaju zalogaj iz usta, kao divlji vuci, psi i lavovi. S toga siromašni ljudi idu u planine i na plodne visine s cielom imovinom

i tamo teže zemlju.... Oni isti Srbi, koje kao kršćane zatekosmo, mnogo nam ljubavi izkazaše; pa kad po koji starac dodje, to on govoraše mladjim: vidite, tako su bila gospoda i u ovoj zemlji za otaca naših! O Bože! mi smo se vazda uzdali, da ćete nas osloboditi; ali eto sada idjete i vi, da se turskomu caru pokorite. Vidimo, gdje će turski car da zavlada cielim svietom; nego vas molimo, budite postojani u kršćanskoj vjeri, radite ovako kao i mi, koji smo u svakoj nevolji stalni u svom zakonu. Bit će nam na utjehu, ako se tako okriepljeni predate.“ Ove rieči, a još više žalostni prizori, koje je marljivi putopisac na svoje oči gledao, izmamili su mu mnogi uzdah i najdublje sažaljenje, koje se zrcali iz ovih primjetaba: „Ah Bog se mora smilovati, kada nas progonjeni, mučeni, zapušćeni, siromaški kršćani kriepe u vjeri našoj; Bog bi dao, da se njihov glas začuje u rimskom carstvu, koje bi trebalo da je glava cieloga kršćanstva te da bi se postidio onaj, koj hoće, da je dobar kršćanin, a djeli toga ne pokazuje. Kad bi Bog dao, te kad bi svi oni, koji ne uzimaju k srcu tursko nasilje, vidili to, zaista bi imali sažaljenja s ljudmi, koje mi držimo za prave kršćane, koji u neizkazanoj težkoj nevolji i težkom nasilju ostadoše postojani u vjeri kršćanskoj. Bog neka ove siromahe izbavi od težkoga babilonskoga sužanjstva i vjekovitoga robstva. Bog milosrdni neka ih svojom milošću skoro oslobodi, a već ih se Turci boje; jer ih mnoge potajno ubijaju.“ Za nas upravo zlata vriede ove putopisne crte, jer tu očevidac govori, koji se neće da smatra Slavenom, nego Niemcem, ali svaka crta odaje mu plemenitu i pobožnu dušu. Otimanje djece, potajno ubijanje odraslih, nesnosni danjci, ratni tereti, nemilosrdna zlostavljanja, otimačine, stegnuta sloboda vjeroizpovjesti i tiransko ponašanje muhamedanaca prama kršćanom, samo su glavne biede i nevolje podjarmljena naroda. Uzorna pako strpljivost, neustrašiva postojanost u vjeri, pouzdanje u Boga i čeznuće za oslobodjenjem bijahu krieposti hudih zlopatnika, kojim nije bilo dozvoljeno ni da se siti izplaču, nego samo uzdihavati i u nebo gledati; a kamo li da se uteku zaštiti zakona. I ovako žalostni odnošaji nastavili su se kroz sliedeća puna tri vieka; tomu je pako dokazom cieli niz dogodjaja, koji se kašnje razviše na bosansko-hercegovačkom zemljištu.

Ova medjutim progonstva kao da nisu u jednakoj mjeri tištila katolike i sliedbenike grčko-iztočne crkve, premda su obojim bila dozlogrdila. „Mi smo u Bosni vidili", piše isti Kuripešić, „mnoge srbske crkve, svećenike i manastire a u njih srbske i grčke kalugjere, vidjesmo krstove po groblju i druge kršćanske znakove, pa dodjosmo na misao, kao što nam i oni kašnje potvrdiše, da su oni i njihovi kraljevi i gospoda za vjeru kršćansku vodili junačke bojeve, kojih razbojišta mnoga vidismo, i tako se vitežki branili, da ih Turčin doista nemogaše drugčije osvojiti, nego ostavljajuć im vjeru njihovu. Još ima u zemlji krajeva, kojim sami Turci svaku slavu daju, da jih dosele nikoja sila ne mogaše osvojiti, već da su se sami pokorili, ako im se vjera ostavi." Ova javnost bogoslužja, zatim okolnost da su samostanu sv. Save u Mileševu više milostinje dielili Turci i Židovi nego li sami pravoslavni,[57] dovoljno svjedoči, da su ovi bili nješto bolje vidjeni od katolika. Tomu nam je dokazom i to, da su ovoga stoljeća obstojali mnogi grčko-iztočni samostani u obsegu današnje Bosne,[58] o kojih šute svi stariji spomenici, što nas opet navodi na misao, da su u prvoj polovici ovoga vieka i sagradjeni bili ili barem više njih. Medjutim to je i morala bit naravna posliedica onovremenih javnih odnošaja: ovo upravo doba sv. stolica iz svih sila nastojala je potisnuti Turke iz Evrope, pomagala Jajce i branila Klis, te je za ovaj običavao reći i sam sultan Sulejman: ta to je papin grad." Ni jedna bitka na moru oli na kopnu nije se obavila, a da papa nije vojskom i novcem pritekao u pomoć kršćanskomu oružju; sve pako osnove proti Turkom naperene, potjecale su iz Rima. Ovo nije mogla biti Turkom nikakva tajna, te su njihove prietnje uviek se odnosile i na pape, a što ne mogoše naškoditi ovim hrabrim protivnikom svoje moći, to su svakom prigodom izkolili na njihovih jednovjercih, koji su ih smatrali svojimi glavari, te u njih sve nade polagali. Nasuprot crkvene poglavice grčko-iztočnog obreda u turskoj carevini bili su podvrgnuti osobitom danjku, koj su plaćali u ime ustoljenja i slobode vjeroizpoviesti, pak s toga i vidismo ih, kako god. 1527. htjedoše silom katolike podharačiti i učinit ih sliedbenike

---

[57] Ondje str. 214.
[58] Ruvarac, Godišnjica Nik. Čupića g. II. str. 254—61.

svoje vjere, opisujuć ih kao podanike neprijateljske oblasti. U toj preuzetnosti podupirali su ih i turski činovnici, pak je trebovalo silna mita svaki put, kada su franjevci htjeli odklonuti ovake napadaje na pravovjerje. Ovoj slobodi valjda je mnogo doprinielo, po kazivanju Kuripešića, što su Srbi mjestimice i opirali se osvojenju, te samo tada ustupili sili, kada im je Turčin obećao, da će im ostaviti vjeru. Nu rekli bi, da su ovomu odporu više prijale zemljištne sgode nego li ratoborni duh srbskog stanovničtva. Valjda nisu bili izpremješani bogomilskim žiteljstvom, a visine na kojih su stanovali, bile su dovoljno nepristupne, da ih i omanje čete mogu obraniti, kad medju stanovnici neima izdajica; čega nije bilo sriedinom Bosne, kuda je i tada bilo najviše katolika. Ovi izloženi samim položajem svim neprijateljskim navalam, živući pako medju bogomili, koji pri prvom koraku turske vojske prigrliše muhamedanstvo, moradoše podleći nadmoći vanjskoga i nutrnjega protivnika. A gdje su se katolici našli zaštićeni kršem i liticom, tamo su do nedavno uživali njeke osobite iznimke od državnih tereta, kao što u predjelu Drežnica u Hercegovini i selu Rumbocih u Rami, a te povlastice bile su utvrdjene carskimi fermami, predaja pako narodna pripisuje ih hrabrosti dotičnih stanovnika, kojom su se opirali turskomu osvojenju, te samo uz njeke uslove priznali sultanovo gospodstvo.

Ako su pako, kao što vidismo, kršćani obijuh crkava bili nemilo tlačeni, a katolici još okrutnije bili proganjani rad svojih sveza i težnja sa zapadom, lako pomisliti možemo, šta su trpili bosanskohercegovački franjevci, kao vodje svojih jednovjernika. I doisto, uzmemo li na um, da su vojnici onih vremena po svih državah živili poglavito o plienu, a to napose bivalo u Turskoj, što je obično i oživljavalo ratobornost azijskih horda, pak da su odličnijim podieljivani posjedi (timar) ležeći medju Pruscem i Sarajevom,[59] dakle onamo, gdje su i tada katolici bili u većini, te gdje su i stajali glavni njihovi samostani, nećemo se prenagliti, uztvrdimo li, da su franjevci odsele morali izdržavati najveća nasilja od strane izsluženih carskih vojnika i stalnih četenika, nepriviklih poljodjeljstvu i rukotvorstvu, nego samo vičnih živiti o tudjoj muci te gledati

[59] Ondje str. 174—5.

najveće biede na onih, koji se krstom krste. Svedjer stojeć na očima ovim ugnjetačem, franjevci ni časa nisu bili sigurni u svojih plotom opletenih kolibah za svoj život i imetak, pak su čestoput morali bjegati k svojim jednovjercem, boravećim u šumah i dubravah. Razlika vjerskih nazora, oprieka političkih ciljeva i uvjerenje u muhamedancih da su oni gospodari, a kršćani robovi, stvoreni radi njihove potrebe, činilo je, da djeca jedne domovine zaboraviše na sveze krvi i jezika, te da su jedni postali neublaživimi krvopijami, a drugi mukotrpnimi mučenici svoga vjerskoga osvjedočenja.

Ovo medjutim trvenje crpilo je dosta povoda i iz neprekidnih ratova s kršćanskimi državami. Već proljećem g. 1532. sultan Sulejman krene na novo sa silnom vojskom put Beča. Kod Biograda pridruže mu se Bošnjaci, dne 10. kolovoza stigne pred Kisek, grad na austrijsko-ugarskoj granici, petnaest pako tisuća njegovih konjanika preleti preko Štajerske i dopre čak do Linca; nu dočeka ih tamo njemačka konjica i sve izsieče. Nije mnogo bolje sreće bila ni ostala turska sila: tvrdjava Kisek sustavi čitav mjesec dana sve Sulejmanove čete, pak buduć sultan čuo, da je i car Karlo V. pribrao silnu vojsku te da ga čeka kod Beča, ne usudi se poći dalje i s umorenimi četami napasti protivnika, već se vrati preko Požege i Osieka kući, svuda nemilo plieneć i roblje hvatajuć, zasužnjiv pri tom petdeset tisuća kršćana i uništiv sve, što mu je bilo na putu. Cesareve nasuprot čete, akoprem su bile znatne, te još ojačane bile vojskom Ferdinandovom, ipak nisu se ni maknule, da progone uzmičućeg neprijatelja.

S nedaće na oružju još većma uzbjesni turska zlovolja proti katolikom, te na povratku s vojne osvetiše se i opet na hudih franjevcih. Njihov samostan u Zvorniku, još i tada znamenitoj tvrdjavi i stolici istoimenog Beglerbega, koj se je njekako bio dotle održao uza sva progonstva, sada žalostno nastrada. Turci kao pomamni na isti nasrnu (g. 1533), franjevce iz njega izteraju, sve sgrade upale, crkvu sv. Duhu posvećenu pretvore u džamiju, tielo pako fra Petra Tuzlaka, koje se je tu cielo čuvalo, muhamedanska djeca noževi nagrde; nu njeki vlastelin, po imenu Pavao Sić, ob noć ga se dočepa, i kroz spavajuće turske straže na vlastitom konju donese svojoj kući. Bježeću braću u Gornje Soli susrete oboružan muhamedanac i spaziv da u sprovodu nose njeku čudotvornu sliku bl. Djevice,

kopjem ju pod oko probode, a odtale poteče curak krvi, koj se nije dao kašnje ničim izbrisati. Pripoviedaju nadalje domaći izvori, da je svetogrdnik u tili čas s konjem upao u Drinu, kraj koje je i susreo sprovod, te da se je više godina iza toga o svih većih Gospinih svetkovinah vidjao u valovih spomenute rieke.[60] A odtale zaključit možemo, da su i u zvorničkom sandžaku bili učestali progoni proti katolikom, akoprem inih viesti o tom danas ne imamo.

[60] Sutjeski ljetopis. — Gonzaga op. cit. p. 514. — Fabianich op. cit. P. I. p. 262. — Greiderer Germania franciscana l. II. p. 157—8. — Ab Occhievja Epit. Vetustatum Bosn. Provinciae. Anconae 1776. p. 66—7.

IX.

Razvoj i nevolje bosanske države za dalnje Sulejmanove vladavine.

(1534—1566.)

Pohlepni za osvajanjem duh Sulejmanov i skršeni mu pod Kisekom ponos nemogahu pregorjeti ovog osjetljivog poniženja turskog oružja, nit dopustiti, da se na granicah njegove carevine osnivaju, a kamo li jače ikakve države, koje bi s vremenom mogle odupirat se sili polumjeseca; pak s toga pod izlikom, da novi ugarski kralj Ferdinand krši primirje i uznemiruje svoga takmaca, a štićenika turskog Zapolju, sultan ljetom g. 1536. prekinu mir, koj bijaše s njime sklopio pred tri godine. On najpre naredi u Bosni stojećoj vojski, da s iztoka i juga provali u zemlje ugarske krune, naime u Hrvatsku i Dalmaciju. Strašna bijaše ona četa bosanska, koja pod vodstvom samoga paše provali u požežku županiju: pred njom je širio se strah i lelek, a za njom sliedio je požar sela i gradova, šestdeset pako tisuća kršćana posta turskimi sužnji. Uslied ovog krvavog pohoda posta Turčin gospodarem ciele skoro Slavonije, sliedeći pako ratovi samo učvrstiše turske položaje, na neizrecivu štetu hrvatskoga naroda i katoličke vjere. Izpred ovih krvožednih gosta razbježe se nesamo svietsko nego i franjevačko svećenstvo, povukav se s vida, i spas duša htjede, da bosanski franjevci priedju sada opet Savu, poprime duhovnu pastvu i stanu o boku novim plačidrugovom; pak ako i nisu ni sami bili dobro vidjeni od biesnih četenika, to su ipak bili priznavani od osmanlijskih vladara kao dušobrižnici trpljene vjeroizpoviesti. Već dotle bilo je nestalo franjevačkih samostana u sjevero-zapadnom kraju

Bosne, poimence onog u Krupoj, Grebenu, Zvečaju i Livaču, a sada su postali ruševine i oni u Slavoniji, naime u Požegi, Našicah i Djakovu, a već g. 1538. s Ilokom i mjestni samostan dodje pod vlast sultanovu. Bosanski franjevci izgledaju nam tako neustrašivi i odvažni u ovo doba, da se od čuda snebivamo promatrajući njihovo oduševljenje za korist kršćanstva i vlastitog naroda, pri čem su, bih rekao, bili zaboravili, da im išta može naškoditi. Hrvatska braća, ako i jesu mogla biti zadovoljna, da su ovako zamienjena, to su ipak htjela osigurati svoja prava na samostane, koje su morali napustiti od turskog straha; pak s toga već g. 1539. obrate se na sv. stolicu s molbom, da ovo širenje bosanske države ne bude na štetu njihovu. Papa Pavao III. usliša ih te listom od 11. lipnja r. g. odredi, da sva prava hrvatskih franjevaca, koje oni imadu toli na pojedine samostane koli na njihove pokretnosti (knjige, ruho i posudje), ostaju netaknuta u slučaju, da bi ove zemlje s vremenom oslobodile se turskog jarma i pripale kojoj kršćanskoj državi, naglasiv osobito samostane: u Skradinu, Jajcu i Biogradu, te izjavivši, da se tih prava nemogu ni odreći hrvatska braća, sve da bi i hotjela, bez naročite papine dozvole.[1] Al premda je ovako osigurana hrvatsko-bosanska država, kako se je dotle zvala, dapače dobila jamstvo i za sami obseg, to ipak nastavše iza toga okolnosti produljiše preko svake nade tursko gospodstvo u dotičnih pokrajinah, i tiem onemogućiše joj poslužit se do danas svojim pravom, dapače iste prisilišo ju, da odbaci bosanski naslov;[2] zaboravi na uzpostavu prvašnjeg obsega i uputi se u slovenske krajeve, gdje danas svoje zvanje veoma blagotvorno vrši, služeć na ponos franjevačkomu redu i svojoj posestrimi.

Dočim su pako jedne turske čete harale Slavoniju, druge su pod Murat-pašom spale u Dalmaciju i osvojile Klis, a tiem je bila iztisnuta vlast ugarsko-hrvatskog kralja iz Dalmacije. I ovom su provalom mnogo štetovali bosanski franjevci: samostanu kliškomu nestaje i traga, a braća zagorska bješe odtrgnuta od one u Primorju i dotičnih biskupa, katolikom pako po dalmatinskom Zagorju ne preosta ino do utjeha, da ih franjevci neće ostaviti nit pustiti, da sa slobodom i vjeru izgube.

[1] Greiderer op. cit. p. 72.
[2] Idem ibidem p. 73—6.

*

Ovi uspjesi turskog oružja oduzeše nesamo nadu u oslobodjenje, već još prekinuše svako občenje sa kršćanskimi državami, imenito sa Hrvatskom i Ugarskom, na veliku štetu obrta i trgovine, kojim ni onako nije išla na ruku turska vlada. Ovo prekinuće občenja sa susjednimi zemljami ponajtežje su osjećali bosanski franjevci, buduć mnoge stvari trebovali za se, koje se nisu proizvadjale u vlastitoj zemlji. Osobitu su oskudicu trpili na vinu, buduć je Turčin odmah po osvojenju počeo uništivati vinograde, a već g. 1531. pripovieda nam Kuripešić, da na cielom svome putu do Višegrada nije vidio posadjena trsa, već je samo čuo, da ga ima u Posavini.[3] Pak buduć dotle franjevci nisu obdjelavali zemljišta, vinogradi pako po Bosni bili izkorienjeni, nisu mogli višeput dobiti ni toliko vina, da mogu obaviti božju službu. Da ovoj oskudici koliko toliko doskoče, obrate se preko povjerenika franjevačkog reda fra Ivana Calvi-a na sv. stolicu (1539) i ova dozvoli, da mogu zemljišta posjedovati i vinograde obradjivati, te dobiveno odtale vino upotrebljavati za svete čine i svoju porabu. Istom prigodom papa Pavao III. potvrdi sve povlastice, koje su bosanska braća dobila od njegovih predšastnika u kojem mu drago bilo pogledu.[4] Ovo je, koliko mi znamo, prva dozvola sv. stoliče, da mogu ovomjestni franjevci obradjivati zemljište, koje se je nalazilo u blizini i vlastničtvu njihovih samostana,[5] te za koje su već odprije uživali sloboštinu od svih državnih danjaka; nu buduć im bilo pravili zabranjeno, bavit se poljodjelstvom, kao i svakim drugim dobitkom, to je stajalo nekoristno i neobradjeno. Kreševski samostan pribavio si je vinograd u Neretvi,[6] sutjeski pako i fojnički franjevci okrčili su stranu iznad sela Sutjeske, te i danas znade se kuda su bila njihova trsja i pivnice, dok ih odtale ne izkorienu turska zloba i nasilje.

U isto doba (1537—1540) bjesnio je krvav rat na moru i na kopnu medju Turskom i Mletčići. Bojna sreća bila je obojim dvolična, te dočim su Turci na moru bivali obično pobjeditelji, dotle je njihova vojska redovno uzmicala izpred mletačkih četa, te su se

[3] Rad J. A. knj. LVI. str. 175.
[4] Ann. Min. P. Franc. Haroldi p. 1083.
[5] Izprave iz g. 1527. u sutjeskom arhivu.
[6] Izprave u fojničkom arhivu.

uzalud naprezale papine i cesareve galije, da i na vodah jadranskog i sredozemnog mora izvojšte pobjedu mletačkomu lavu. Pri navali, a zatim uzmicanju turskih četa iz mletačke Dalmacije, stradaše mnoge katoličke crkve i franjevački samostani u Primorju. Medju ostalimi težak udarac snadje samostan bosanski u Makarskoj. Mletčani, uzmičuć pred Turci i spaziv, da će isti moć poslužiti Turkom kao utvrda, razvale ga, a ovi pridošavši, do zemlje ga sravne, da ne mogne više zakloniti neprijatelja, a tiem nestane za njeko vrieme i ovog zakloništa bosanske braće.

Nakon ljute trogodišnje borbe dodje do mira medju obimi ratujućimi strankami, pri čem je mletačka republika, buduć ne nadvladana, kanila stavit njeke uslove mira. Ovom povoljnom okolnostju htjedoše se okoristiti i bosanski franjevci, pak se uteku Mletčanom, da bi ovi, uglavljujuć s Turci mir, obazrieli se i na njih, te im izposlovali slobodu vjeroizpoviesti u turskih pokrajinah, imenito u Bosni i Dalmaciji, dapače ponudiše republiki i njeki godišnji danjak, ako nebi htjela inače uvažiti njihove molbe. Mletčići veoma ih rado uslišaše i Portu skloniše, da posebnimi fermani zajamči ovostranim katolikom slobodno vršenje svojih vjerskih čina; biskupom pako dalmatinskim dozvoli, da smjedu posjećivati sebi podčinjeno stado, nu strogo zabrani javna propoviedanja i razprave o vjerskih pitanjih.[7] Ove medjutim sultanove naredbe malo su koristile franjevcem i katolikom; te da nam i nije poviest one dobe učuvala nikakvih dokaza turske samovolje i vjerolomstva u tom pogledu, ipak nebi im smjeli dat velike važnosti, buduć nam od drugud i preveć poznato, kako su Turci znali nekažnjivo kršit ovakove ugovore i zapoviedi, a da ih za to nigda nije zabolila glava. Težki nameti, svakojake otimačine, nesmiljene globe i silna progonstva, to su crte iz dalmatinske poviesti za turskoga u Dalmaciji gospodstva.

Sasvim drugčije ponašala se je mletačka republika u onih predielih, koji joj uslied ovoga mira u ruci ostadoše. Ona uloži sve sile, da narodu i crkvi zadane ovim ratom rane čim većma zacieli, obnavljajući crkve i podižuć obrt i trgovinu. Sada se opet iz svojih ruševina podiže i franjevački samostan u Makarskoj, koj

[7] Fabianich op. cit. P. I. p. 260—2.

svojim troškom pridiže bogati katolik Martin Ljubičić, rodom Bošnjak iz Olova, i još ga razširi, da se je moglo odsele u njem trideset redovnika udobno smjestiti.[8] I ovo je za nas jedan više dokaz privrženosti bosanskih katolika napram domaćim franjevcem, kojim su ostali skloni i u svom izagnanstvu, te ih podupirali u njihovih potrebah. Ovi ljubezni odnošaji činili su, da franjevci rado dieliše sa svojimi zemljaci sve tuge i nevolje, te ih ne ostaviše ni onda, kada bi Turska sva sredstva upotriebila, da ih se rieši.

I dočim su ovako franjevci sve se to većma tvrdili na obalah jadranskoga mora, usilovaše ih političke okolnosti, da i na sjever pomaknu granice svoje države. Turci, učinivši mir s Mletčići, nisu odustali od namjere, da cieli kršćanski zapad podvrgnu svojoj vlasti, pak s toga nalazimo ih gdje istodobno četuju po Slavoniji i Hrvatskoj. Srećom je tada sudbina ovih pokrajina bila položena u ruke junačke braće Ivana i Nikole Zrinjskih, pak su ovi namienjene im udarce hrabro suzbijali. Odlučna ipak bijaše turska provala od g. 1541., koju je ovaj put predvodio sami sultan Sulejman. Doprievši do Budima, proglasi ratoborni četovodja, da sebi stalno prisvaja zemlje ugarske medju Dunavom i Tisom, grad Budim i cielu Slavoniju, ostatak pako Ugarske darova nejačkomu sinu Zapoljinu. Izpred ovih turskih čopora mnogi se ugarski katolici ukloniše i drugdje potražiše utočište, svietovnje pako svećenstvo listom se ukloni iz ove nove turske pokrajine, a u isto doba pobjegoše i franjevci, koji se desiše u zauzetih po Turčinu zemljah. Bieg svećenstva žalio je preostavši narod, osobito budući protestanti bili na toliko se u Pešti umnožali i ojačali, da su kašnje katolikom bili preoteli crkvu sv. Josipa i pretvorili ju u svoju bogomolju. Nu osobito su za svećenstvom imali tugovat bosanski katolički trgovci u Budimu i Pešti, ter spomenuv se odvažnosti i požrtvovnosti franjevaca, trudećih se u Bosni, ove pozovu u srce Ugarske i odmah svojim troškom stanu iz temelja graditi crkve, jednu u Budimu, drugu u predgradju Tekely,[9] odkle su se razilazili po svih obližnjih mjestih, čak do Stolnog Biograda, ter dieliti vjerske utjehe svojim jednovjercem.[10] Sto pet-

[8] Idem p. 263. Farlati t. IV. p. 192.

[9] Dokumenat V.

[10] Chevapovich Catalogus Provinciae S. Joannis a Capistrano. Budae 1822. p. 122 et 126.

deset i šest godina stenjala je iza toga Ugarska u šapah otomanskog lava, a isto toliko bili su franjevci jedini katolički svećenici, koji su hrabro stajali o boku ugarskim katolikom, obavljali su svoju službu, tako, da će nam se odsele čestoput pružiti prilika, da se divimo njihovoj samozataji i radenosti. Po tom nije prošlo ni puno stoljeće, da su ugarska braća izposlovala, da se odciepe od bosanske države, jer je tobože ova bila im na teret radi siromaštva i čestih progonstva, a već sada se prizivaju onamo, odkuda su bili protjerani, jer svietovnje i redovničko svećenstvo uzmaknu pred nekrstom i napusti svoje položaje, pa kako u Dalmaciji za druge polovice prošloga stoljeća, tako sada u Hrvatskoj i Ugarskoj vratiše bosanska braća milo za nedrago. Oni kao da su smatrali se pozvanimi, da posrću za pustošećimi turskimi čopori te da ublažuju biede i sužanjstvo satrvenih naroda. I samim Turkom to je upadalo u oči, te su s njekim ponosom trpili bosanske franjevce, pak je u njihove same fermane prešla domaća izreka: „Kudgod Turci s ćordom, onda fratri s torbom“.[11] Čudnovati doista drugovi, te dočim su jedni za sobom ostavljali pustoš i rieke kršćanske krvi, ulievali pako samo svojim imenom strah i trepet susjednim državam, drugi su za njima neoružani pristajali, da utiru suze ucvieljenim, ublažuju biede unesrećene braće i da opet okupljaju razpršene stanovnike na garištih njihove domovine.

Ova snosljivost, premda je kad i kad znala izvrgnut se u pravo progonstvo, ipak je višeput dobro došla franjevcem, osobito ako bi mogli ponuditi carskim namjestnikom (= vezirom) i drugim činovnikom koju šaku zlata. Tako g. 1541. bogati vlastelin Pavao Sić izprosi kod turske vlade, da može, mjesto porušenog samostana u Zvorniku i privremenog franjevačkog prebivališta u D. Tuzli, podignuti o svom trošku crkvu i uz nju stan za redovnike u selu zvanu Gradovrh, jednu uru daleko od Dolnje Tuzle, ter posvetiv crkvu na slavu bl. djevice, svečano prenese sliku Gospinu, donešenu iz Zvornika, i tielo blagopočivšeg fra Petra Soljanina. Sprovod bijaše sjajan, te su mu prisustvovali mnogi muhamedanci, od kojih njeki izkusiše čudotvornu moć dotičnih svetitelja, i tako se tu

[11] Idem ibidem. Pavić: Ramus etc. p. 42.

smjeste franjevci.[12] Dugo vriemena iza toga ostanu tu braća, bivši zaštićena šumom i položajem mjesta, a okružena oda svuda katoličkim stanovničtvom.

Nu premda su na ovaj način franjevci osigurali svoj obstanak i ujedno priticali u pomoć na novo zasužnjenoj braći, ipak nisu mogli posve utješit katolike, s kojimi su zajedno gorko osjećali potrebu vlastitog biskupa, tim više, što nisu tada mogli s nijednim vanjskim obćiti, a kamo li da bi ga mogli u Bosnu dovesti, da redovnikom podieli svete redove, a ostalim viernikom druge duhovne utjehe. Ove svoje tegobe njekako saobće sv. stolici, a papa Pavao III. od srca ih požali, ter pismom od g. 1543. najprečjim njihovim potrebam providi. Dopusti naime bosanskim franjevcem, da mogu sve redove u jedan cigli dan primiti od kojeg mu drago katoličkog biskupa; i ujedno dozvoli, da mogu dobavljati gvoždjiju iz kršćanshih zemalja, buduć je takovo unašanje željeznih predmeta u turske pokrajine bilo crkvenimi zakoni zabranjeno. Osim toga buduć razumio isti papa od stožernika sv. križa, da bosanski katolici veoma revno vrše djela kršćanske pobožnosti, te da su odveć željni svetih oprosta, dozvoli bosanskomu provincijalu, da pohadjajući braću po raznih stranah svoje države, može podieliti mjestnim viernikom podpuni crkveni oprost, i to kroz prva tri dana iza njegova dolazka, te da može odriešivati od svih skoro papi oli biskupu zadržanih grieha i crkvenih kazna.[13]

Ove povlastice, ako i jesu u sebi bile velike i ponješto nadomješćale odsutnost redovitog biskupa, ipak je uvidjala i sv. stolica, da tiem nije udovoljeno željam nit potrebam franjevaca i njima povjerenih katolika, te poče ozbiljno misliti o tome, da Bosna dobije crkvenoga glavara, koj bi ovdje obavljao biskupske čine. Medjutim na redovitu popunitbu bosanske stolice nije se moglo tada misliti, jer je još po svoj prilici živio bosanski biskup Bernard Gentilis, kog je papa Klement VII. g. 1533. imenovao, ili ako je umro, onda prešnost same stvari i nepovoljne okolnosti nisu dopuštale, da se, sporazumno s ugarskim kraljem, drugi naimenuje. Al da zato ipak neostanu ovostrani katolici bez nadpastira, učini fra

[12] Gonzaga: De orig. de Relig. p. 514. — Fabianich, op. cit. P. I. p. 262—3.
[13] Wadingus ad a. 1544. n. 27.

Blaža Kovačića, rodom iz Kreševa, odprije franjevačkog provincijala, smederevskim biskupom i ujedno upraviteljem bosanske biskupije i svih drugih u obsegu redovničke države izpražnjenih oli osirođenih stolica. U dotičnoj papinoj pečatnici, izdanoj dne 4. lipnja 1544., izrično se spominju progonstva i nevolje koli franjevaca toli katolika bosanskih, ter se za povod ovomu naimenovanju navadja silna nužda od posvećena biskupa.[14] Po svoj prilici, da je ovaj novoizabrani biskup sobom podnio sv. stolici izviešće o stanju crkve u Bosni, te obću želju, da se Bosni dade biskup, oli je inače bio preporučen sv. stolici, te kašnje otišao u Rim, da primi biskupsku posvetbu. Ovo njegovo medjutim putovanje i veselje, kojim je primljen bio od bosanskih katolika, upade Turkom u oči, koji su uviek u rimskih papah nazirali svoje najodriešitije protivnike, a sada radili i o podpunom utrnuću katoličke vjere u osvojenih pokrajinah. Potvore dakle skoro došavšeg biskupa fra Blaža, da je iz Rima donio katolikom barjake i da je naumio Bosnu izdati papi. Jedva se prosu ova toli zlobna potvora i već našemu biskupu nigdje nebijaše sigurna zakloništa, a svi Turci planu gnjevom nad tim vješto izmišljenim zločinom, ter počmu ga svuda tražiti i progoniti. Bježeć izpod ovake jedne potjere kraj Drine, skoči na konju u rieku, nadajuć se sretno preplivati; nu brzi valovi za čas ga od konja raztave i on se na oči svojih neprijatelja utopi. Ni ovom toli groznom smrću ne utoli se turski bies, već sada obore se na hude franjevce, potvorivši ih, da su bili sporazumni sa svojim biskupom glede izdaje, te da su ga oni i poslali u Rim, da iznese naputke i barjake, s kojimi će vojevat katolici. Za čas napune se tamnice franjevci, i kako to domaći ljetopisi pripoviedaju, mal svi glava nepogubiše. Nu srećom ova se oluja sleže, čim franjevci ogromnu svotu novaca položiše.[15] I tako nesamo da bosanskim katolikom ne pomože se rečenim naimenovanjem i odredbom sv. stolice, nego dapače pretrpiše veliki strah i dadoše silne globe, dok franjevce izbaviše.

---

[14] Wadingus t. XVIII. Reg. Pont. p. 382—4. Varaju se dakle oni, koji njegovo naimenovanje i samu smrt stavljaju u g. 1536. ili čak u g. 1530.

[15] Arkiv sutjeski. — P. Phil. ab Occhievja Epitome Vetust. Bosn. Prov. p. 87. — Csevapovich op. cit. p. 131.

Kraj svih ovih progonstva, te razširena djelokruga bosanske braće, za čudo nam je, da je bosanska država mogla slat njeke svoje članove izvan vlastitih granica. Tako upravo sada (1544) nalazimo u ljetopisih reda, kako je vrhovni starješina franjevaca imenovao njekog fra Juru Bošnjaka, gvardijanom samostana na gori Sionu i čuvarom Palestine. Čast je ovo i danas u redu odlična, ali tada bijaše skopčana i s velikom pogibelju za život, a okolnost, da je takov potražen u Bosni, svjedoči nam, koliko su povjerenje ovostrani franjevci uživali kod svoje ostale braće, te budući su poznavali dovoljno Turke, zato je valjda ovaj put i bila predana uprava svete zemlje u ruke Bošnjaka. Nu dočim je spomenuti fra Juro išao na svoje mjesto, stiže u Rim list od Petra patriarhe gore libanske, kojim zamoli papu, da mu pošalje kakova vrstna franjevca, koj bi njegovo svećenstvo i puk znao uzdržati u posluhu prama sv. stolici i u čistoći apoštolske nauke. I papa svrnu okom na rečenog Bošnjaka, ter podieliv mu najobsežnije punomoći, odpremi ga onamo.[16] Mi i ne sumnjamo, da je fra Juro i ovu zadaću revno izvršio, ter svomu redu u onoj gorovitoj pokrajini ugled povećao.

Al dočim je ovaj vrli muž na iztoku ubirao plodove svoje radinosti, dotle su njegova u Bosni braća bila izvržena svakovrstnim progonom. Već g. 1544. Turci su bili sve sile napregli, da dalje na sjever promaknu granice svoje carevine; osvoje sada u Slavoniji Veliku, upale Čazmu, zauzmu Moslavinu i samo se ustave mirom od g. 1547., da dalje neprodiru u cesarove zemlje. Ni ta borba polumjeseca sa krstom ne mimoidje, a da ne ostavi krvavih tragova u poviesti bosanskih franjevaca. Spomenici iz ove dobe veoma su oskudni na viestih, nu ipak spominju, da je g. 1548. na noževe i sablje bio raznešen fra Petar Soljanin,[17] a odtale zaključit možemo, kojom su mržnjom progonjeni bili franjevci ovog vriemena.

Ove gorke kušnje jedva da su i sada osjećali sliedbenici grčko-iztočnog obreda. Drugdje spomenuti putopisac Kuripešić pripovieda, kako je vidio prediele, u kojih stanuju Srbi, pak da su imali tamo javnih crkava, samostana i groblja, a ova da su bila urešena krstovi i drugimi znaci kršćanstva, dapače vidio je mnoge njihove popove

[16] Wadingus ad a. 1544.
[17] Pavić, Ramus etc. p. 55.

i kalugjere, a sve dosta slobodne u vršenju svoga vjerozakona.[18] U ovom istome vieku mirno su se razvijali i njihovi manastiri, koli oni medju Bosnom i Drinom, toli oni u Krajini;[19] pak buduć da se većina njih nikako ne spominje za domaćih vladara, i buduć su svi bosanski kraljevi prijanjali više uz katoličku nego li grčku crkvu, imenito posljednji, to bismo rekli, da su mnogi podignuti u prvoj polovici XVI. stoljeća, dakle u doba, kada je turska vlada iz sebičnih obzira bila sklona njihovu obredu, ne nazirući u Srbih nikakvih političkih ciljeva nit sličnosti izmedju njih i zapadnih kršćana, s kojimi se imade borit i krvarit. Ovim dosta povoljnim položajem, zatim nevoljam katoličkih stanovnika, okoriste se i ovaj put grčke vladike, ter opet pokušaju franjevce i katolike skučit pod svoje danjke i vlast, pak zahtjevat od njih sve crkvene pristojbe, koje su im davali pripadnici njihova obreda. U tome potraživanju podupirali su ih i sami turski činovnici, al franjevci se ne dadoše nikakvim prietnjam ni tlačenjem sklonuti na to, da i za jedan čas popuste sili i priznaju nezakonite glavare, već g. 1548. odu u Carigrad, ter izprose ferman proti vladikam i činovnikom, kojim se zabrani jednim i drugim takovo iziskivanje.[20]

Premda su franjevci na ovaj način suzbili preuzetnost grčkih vladika, ipak nisu političke okolnosti takove bile, da su mogli odsele mirno se posvetiti svojemu zvanju. Neprijateljstva medju kraljem Ferdinandom i sultanom Sulejmanom odpočela su već g. 1551., dakle prije nego je izteklo petgodišnje primirje. Pri nastavših borbah živo su učestvovali bosanski i hercegovački muhamedanci, nasrćuć čas po čas na Hrvatsku, ter premda ovdje ondje bješe uztuknuti, tiem ipak nije oslabila njihova ratobornost, a mržnju proti kršćanskim četam prenieli su i na njihove jednovjernike u Bosni. Franjevci ove dobe pretrpili su znamenite štete. Padom Temešvara (1552) bje porušen njihov samostan u gradu, a crkva bje pretvorena u džamiju, al naši mukotrpnici ne htjednu zapustiti one točke nit kršćanskog stanovništva, nego se nastane izvan grada kraj njeke stare crkve, te su prebivali u svietovnjačkoj kući za sve vrieme turske vladavine. U isto doba bio je sravnjen sa zemljom i samostan u Lipi, u aradskoj županiji, a braća bješe usilovana prieći na

[18] Rad jug. a. knj. LVI. str. 175—6.
[19] Ruvarac, Čupićeva godišnjica II str. 254—61.
[20] Izprava u fojničkom arkivu.

protivnu stranu rieke Maroša, gdje, čim se nastane, poče se oko njih okupljati katoličko žiteljstvo i kroz kratko vrieme zametne se današnje trgovište Radna, glasovito i danas sa svoga prošteništa, kojemu se odasvuda hodočasti.[21] Bez sumnje prvi stanovnici ovih porušenih samostana bila su braća iz Ugarske; nu provalom turskom razsuše se, ter bosanski franjevci padoše na garišta i razvaline njihovih boravišta, pak s toga nije ni čudo, da su dotični stanovnici i poslie puna stoljeća živo tražili bit od njih služeni. Divit se je doisto tolikoj neustrašivosti bosanske braće, koja su svuda znala dopriet, a ne uzprednut pred samosiljem i progonstvom, kojim su na susret išli.

I dočim su ovako rušena utočišta franjevaca u Ugarskoj, a naši vjeroviestnici srtali u pogibelj, novomu progonstvu proti istim dade dolazak novoga biskupa u Bosnu. U to naime doba sv. stolica, zabrinuta obstankom pravovjerja u ovih pokrajinah, imenova biskupom fra Tomu Skoroevića, rodom iz Teševa, kraj Sutjeske, al čim stupi na bosansko zemljište kao posvećeni pastir svog nesretnog stada, već se i Turci uznemiriše, okrstiše ga izdajicom i počeše radit mu o glavi. Nam nije poznato, koje je biskupije nosio naslov, kao što ne znamo, koje je godine upravo postao; nu držimo, da nije bio bosanski, te da je njegdje oko g. 1550. preuzeo upravu obudovljelih oli napuštanih biskupija, koje je Turčin zauzeo. Prem je on brižno skrivao svoj čin, sasviem tim nasilnom smrću bio je umoren, a tim Bosna i po drugi put bila lišena svojega nadpastira. Nu svojom mučeničkom smrću ne prištedi braći progonstva; ova su i sada bila utamničena kao tobožnji krivci, i samo onda bila su puštana na slobodu, kada su se ogromnim novcem odkupit mogla.[22] O godini smrti biskupa Skoroevića ne slažu se dosadanji pisci ni domaći spomenici; jer dočim jedni izvori to stavljaju u g. 1539., drugi to meću za jednu godinu kašnje, nu svi se u tome slažu, da je nasliedio biskupu Kovačiću. Ako ovu jednodušnu tvrdnju uzmemo za temelj, a uvažimo okolnost, da je njegov predšastnik stoprv polovicom g, 1544. naimenovan bio smederevskim biskupom, to nam se onda najvjerojatnijom čini viest, sačuvana u imeniku pokojne

[21] Csevapovich, op. cit. p. 126.

[22] Idem ibidem p. 131. — Arkiv Sutjeski na više mjesta. — Necrologium Conventus Sutjeskensis. — Arhiv bisk. u Djakovu Dioec. scripta a. 1814. — Ab Occhievja Epit. Vetust. Prov. Bosn. p. 87.

braće, koj se nalazi u Sutjeskoj, naime, da je poginuo dne 20. prosinca 1552. Tiem više pristajemo uz ovaj imenik, čim znamo, da su u ovom samostanu riedkom pomnjom i srećom učuvane mnoge druge dragociene uspomene naše prošlosti, a ini podatci o smrti vriednijih članova bosanske države posve se slažu s najpouzdanijimi viestmi, koje do danas imamo.

Pa kako su Turci svuda jednakim duhom disali i jednakom mržnjom kršćanstvo progonili, to je i Hercegovina sa turskom Dalmacijom bivala pozorištem vierske nesnosljivosti i samosilja. Pak buduć je g. 1551. postao duvanjskim biskupom fra Danijel Vučić, Vukić, a po njekih Vladmirović (latinski pisci zovu ga Vocensis i Vocatius) rodom Splićanin, a redom franjevac, te mu bila povjerena i uprava makarske, inače krajiške biskupije, to se ovaj odmah zaputi medju oba svoja stada, smjestiv se u jednom od onih franjevačkih samostana, koji su ležali u obsegu njegovih biskupija. Živuć tu od milostinje, koju bi mu braća sabrala, dvie godine iza svoje posvetbe, zamoli napuljskoga provincijala, da mu kod ugarsko-hrvatskog kralja Ferdinanda izposluje kakovu podporu, da može pristojno svomu stanju živiti, a da nebude na teret svojoj i onako siromašnoj braći, i ovo tiem pouzdanije zatraži, čim je bilo izviestnije, da su obje njegove biskupije po pravu spadale na hrvatsku krunu. Ne znamo, da li mu je molba bila uslišana, nu svakako je tiem posvjedočeno njegovo siromaštvo, a veledušje i požrtvovnost bosanskih franjevaca, koji su, uz tolike globe i namete, morali još uzdržavati i biskupe, prinoseći i tiem žrtve na oltar vjere i domovine. Fra Danijel medjutim redovito je pohadjao vjernike obijuh biskupija i sve činio, što mu je nalagala njegova težka pastirska služba. Ovako vršeći svoje dužnosti, oko godine 1563. dodje i u Mostar, te se nastani u mjestnom franjevačkom samostanu, kao jedinom zakloništu. Turkom se zazrie ovaj dolazak katoličkog biskupa, ter obiediv ga, da je mletačka uhoda, navale na samostan. Medjutim franjevci su na vrieme doznali za ovaj napadaj i kradom odpreme biskupa u Ljubuško, a razjarena rulja kada ga ne nadje, kako se je nadala, braću zlostavi, pokućtvo razgrabi a samostan razkopa. Al ne zadovolji se ni tim toli okrutnim činom, već se natisnu u potjeru za nevinim biskupom, te kao biesna doleti franjevcem u Ljubuško, pak ne našav ga ni tu, buduć na vrieme izpušten, braću nemilo izprebijaju, a boravište im sa zemljom sravne,

da više nikomu ne ponudi gostoljubiva krova, a kamo li ljudem, koji su bili smatrani za neprijatelje države. Pred ovom potjerom fra Danijel umakne u Dalmaciju, i dospjev do morske obale, već je bio zaplovio prama otoku Korčuli, kada ga Turci dostignu i uhvate, prije nego se je mogao dočepati protivne obale. Odtale bude odveden u Vrgorac i stavljen u zatvor, nu braća ga izkupe iz robstva, davši silni novac.[23] — Ovolika mržnja proti biskupom nije mogla biti, a da ne raztuži bosansko-hercegovačkih katolika, koji su sada ostali kano ovce bez pastira. Pak i začudan je u sebi ovaj postupak; jer dočim imamo dosta dokaza, da su pogranični turski zapoviednici veoma na prijateljsku obćili i dopisivali s mletačkimi poglavicami u Dalmaciji, dapače slali u Mletke svoje poslanike, a njekad i sami išli, ter bivali svečano primani i nadarivani od mletačkog vieća,[24] iz ovog okrutnog čina vidi se, da nisu iskreno postupali s republikom, već iz daljega snovali, kako će potisnut ju sa obala sinjega mora, bojeć se njezine moći i bogatstva. Ove zle namjere turske vlade izrodiše se g. 1570. u otvoren i krvav rat, koj buduć bio naperen od turskog cara proti Cipru, boj se prozva ciparskim. Planuvši jednoč neprijateljstva medju republikom i Portom, biskup fra Danijel skloni se u spljetsku nadbiskupiju, valjda zato, da bude čim bližji svojim biskupijam. Prebjegla nadbiskupa Foconi smjesti u Omiš i učini ga svojim namjestnikom. Al buduć mu ni kašnje ne bje moguće ravnati povjerenimi crkvami nit posjećivat svoga stada, okolo g. 1580. ode u Rim i pred papom Grgurom XIII. odreče se obijuh biskupija, ter ostatak svoga života sprovede njegdje u zabiti tako, da nam je nepoznato mjesto njegova kašnjeg boravka, kao i godina njegove smrti.[25] — Nakon razorenja spomenutih samostana franjevcem u Hercegovini drugo nepreosta, do razsijat se po selih, u kojih su stanovali katolici, ter u skromnosti podržavati ove ostanke kršćanstva u vjeri njihovih otaca, ne ostavljajući ih ni časa zanešenosti i samovolji turskoj, a napori, koji pri tom bjehu uloženi, kašnje obilnim rodom urodiše.

Nu da se napuni čaša čemera, trebovalo je, da i grčke vla-

[23] Arhiv sutjeski. — Farlati t. IV. p. 180—1. — Ab Occhievja op. cit. p. 88. — Fabianich P. I. p. 265—6. — Csevapovich op. cit. p. 128.

[24] Starine knj. X na mnogih mjestih.

[25] Farlati loc. cit.

dike opet zapodjenu staru svoju razpru sa franjevci. Oni kao da su budnim okom pratili odnošaje franjevačke sa muhamedanci, i opaziv, da su kako u Bosni tako i u Hercegovini lišeni svijuh biskupa, pohitiše, da franjevce i katolike podjarme. Najpre to pokušaju u zvorničkom sandžaku, al se potlačeni junački odapru toj navali i g. 1562. dobave od sultana ferman na zvorničkog kadiju, da ih uzme pod zaštitu zakona i pravde, ter ih oprosti od danjaka, koji su im bili nametnuti. Uzprkos toj naredbi, grčke vladike iste danjke počmu iziskivati u bosanskom sandžaku, al franjevci i opet se prituže sultanu Sulejmanu, koj fermanom od g. 1565. naloži sarajevskomu sudcu, a prieko njega svim bosanskim činovnikom, da idju na ruku franjevcem i brane ih od nameta rečenih vladika, ove pako od takvog potraživanja zauzbiju, buduć su katolici posve druge vjere i dosad nisu im nikad bili ni u čem podložni.[26]

Nu prije nego Sulejman pod zidinami tvrdog Sigeta oči za uviek zatvori, dogodi se franjevcem još jedna nesreća. Dne 5. srpnja 1566. obdan spadoše gorske haramije u Fojnicu, zadjoše cielim trgovištem, i odnesoše na što se god namjeriše; imenito odnesoše franjevcem svu crkvenu srebreninu, Alavpovićem oteše mnogo blago, a na mjestu ubiše Franju Margitića i Luciju Milanovića. Premda su ove pustahije do malo dana bili uhvaćeni i u Sarajevo bili odvedeni,[27] jedva da su bili oštro kažnjeni za toliko razbojničtvo, počem o tom šute domaći ljetopisi; a na taj način bje uništen mnogi dragocien predmet one davne crkve. Ovaj medjutim dogodjaj osvietljuje i nutrnje odnošaje, te nam dokazuje, da su razbojničke čete bile tada mnogobrojne, a sama vlada da je toliko bila nemarna, da su se usudili haramije obdan doći u jedno trgovište i oplienit ga. Odtuda zaključit možemo, da su rečeni haramije bili nekatoličke, i možebit muhamedanske vjere, inače nebi mogli pojmit, da bi crkvu plienili i ubojstva činili. Napokon pojmit možemo, u kolikoj su neprilici i pogibelji nalazili se franjevci, morajući u svako doba i u svako mjesto ići radi providjanja bolestnika i podieljivanja svetotajstva.

Medjutim i sultanu Sulejmanu prikucali su bili dani, te nješto radi starosti, nješto radi domaće žalosti prestade žedjati kršćansku

[26] Fojnički arhiv.
[27] Ljetopisi u Fojnici i Sutjeskoj.

krv, a u isto doba očevidno je počelo smalaksavat i silničtvo bosanskih muhamedanaca. Sulejman, premda boležljiv i tužan, ipak ne može čekati smrti u carigradskih sarajih, već pokuša još jednoč navaliti na Austriju i potomkom osigurati posjed ugarske kraljevine. Pri polazku na ovu svoju zadnju vojnu podieli bosanskim franjevcem dozvolu, da na prvašnjih ruševinah na novo posagrade samostane i crkve,[28] nu od šepera, jer su se dosadanje zgrade opet valjda i same porušile. Akoprem je ova dozvola glasila dosta nepovoljno za franjevce, ipak odaje Sulejmanovo veledušje, ter je veoma dobro došla propalim samostanom. Franjevci se odmah posla latiše, te crkve i prebivališta još ovog istog ljeta obnoviše, a dočim su ovi plotom oplićali mjesta, u kojih će svetu službu obavljati i prebivati, Sulejman Silni pri obsjedanju Sigeta umrie dne 6. rujna g. 1566., priestol pako ostavi sinu Selimu II. Vladavina Sulejmanova kako sačinjava najslavniji dio turske poviesti, tako čini zanimivom i dogodovštinu bosanskih franjevaca; njemu se naime ima zahvaliti, da su izdane mnoge znamenite povlastice, ali i pripisati njegovoj ratobornosti, da su uzprkos svim Sultanovim fermanom franjevci živili ipak u neprestranu strahu, te da su silne novčane svote morali izdat, da odklone od sebe poraz i progonstvo, kojimi su višeput bili zaprietili bosanski muhamedanci cieloj državi. Kraj svih tih zaprieka ona se je na iztok, sjever i zapad protegla, te uporedo koracala sa širenjèm Sulejmanovih posjeda, ublažujuć žalostne posliedice njegovih pobjeda. Nedokučiva božja pravda bila je pripustila ovomu nekrštenomu vladaru, da zada mnogi udarac kršćanskim državam i prolije mnogu krv, nu opet s druge strane bdila je, da tim krvoprolićem ne zatare se kršćanstvo, te je u sinovih sv. Franje dala podjarmljenim narodom samozatajne prijatelje, koji su ćutili u sebi toliko snage i požrtvovnosti, da su smatrali se pozvanimi priskočit svuda u pomoć, bili zvani oli nezvani. Stupali su oni neustrašivo preko riekâ jošter pušećih u krvi, i kroz guste dimove porušenih i sažganih gradova, noseć krštenom narodu utjehu svete vjere, te odvraćajuć riečju i primjerom, da neklonu pred silom i ne poklone se arapskomu proroku.

[28] Sutjeski i fojnički ljetopisi.

X.

Nastavak franjevačkih patnja i njihova širenja.

(1566—1596.)

Promjena na carskom priestolu, a još više slabi uspjeh evogodišnje vojne dadoše povod bosanskim Turkom, da se svom mržnjom obore na franjevce. Počmu ih zlostavljati u njihovih samostanih i kućah, imanja im prisvajati, u njihove se poslove mješati i na svaku ruku tlačit ih i uznemirivati. Uzaludno je imalo biti uticat se zemaljskim sudovom, jer su valjda i sami vladini činovnici imali prst u ovom samosilju, ter franjevci bješe usilovani već prve godine Selimova carevanja u Carigrad poslati svoje izaslanike i potužit se novomu sultanu na njegove muhamedanske u Bosni podanike, izbrojiti mu pako sve svoje tegobe i patnje, koje trpe od njihove neobuzdane samovolje. Car Selim, ako i nije bio nasliedio veledušja i inih vrlina svoga otca, ipak ugledav otčev ferman, koji mu bosanski paćenici pokazaše, te saslušav tužbe, naredi, da se svi vladaju polag otčeve zapovjedi, franjevce puste u miru živiti i da im se ništa težka ni od koga ne počini.[1]

Malo je medjutim oli nimalo hasnila i ova carska naredba, jer već g. 1570. buknu krvav rat medju Selimom i mletačkom republikom poradi otoka Cipra. Turska, nemoguć gledati ovaj krasni otok u kršćanskih rukuh, a uz to buduć da je odasvuda bio okružen turskimi pokrajinami, na liepu ga zaište; a kada Mletčići nehtješe ga pokloniti, upregne sve sile, da ga preotme i spoji svojoj carevini. Turska napadne Mletčane na svih

[1] Fojnički arkiv, ferman br. 40.

morskih i kopnenih točkah svoga ogromnoga posjeda, gdje je samo s republikom graničila, nu osobito se izkazaše bosansko-hercegovačke čete, ne štedeć u svom biesnilu i divljoj navali niti samih pograničnih prediela i stanovnika, nego su svuda nemilo harale, plienile i zasužnjivale, štogod bi im do rukû došlo. I u ovoj borbi kvarovaše bosanski franjevci. Razjareni turski čopori naškodiše njihovim samostanom u Dalmaciji, od kojih su njeki uprav ondje bili, gdje su pune tri godine dogadjali se najljući okršaji. Primirje, koje se učini g. 1573. medju ratujućimi strankami, izcieli medjutim opet rane katoličkoj stvari zadane, i franjevci ondješnji opet odahnuše.

Razvoj ovih dogodjaja ponajbudnije pratila je sv. stolica, čekajuć zgodu, da izpuni franjevcem želju i Bosni dade biskupa, koja je još smrću Skoroevića bila lišena nadpastira, ter listom od 26. kolovoza 1573. imenova fra Antuna Matkovića, tadanjeg provincijala, bosanskim biskupom i upraviteljem biogradske biskupije, naglasivši osobito, da mu je prosto ovršivati biskupske čine u svih turskih pokrajinah, gdje bi bilo vjernika, a ne uzbude redovitog biskupa.[2] Po tom njegova se je oblast prostirala ne samo na Bosnu i Srbiju, već i na tursku Dalmaciju, Slavoniju i Ugarsku, buduć su svuda biskupi morali uzmaći pred dohvatom turske sablje.

Ohrabreni nazočnošću novoga biskupa, franjevci još većom gorljivošću stadoše osiguravat svoj obstanak i odupirat se svim vanjskim navalam inovjeraca. Turske oblasti priekim su okom gledale njihove sloboštine i svakom prigodom krnjili su njihove povlastice. Imenito su uzprkos jasnomu slovu carskih fermana pobirali od njih sve danjke, koje i od ostalih kršćanskih podložnika. Dodijavši franjevcem ove protuzakonite tražbe, a čuvši da je (1575.) slabomu Selimu nastupio sin Murat III., zapute se u Carigrad njihovi poklisari fra Ćiro i fra Pavao, te mu prikažu, kako oni neimaju nikakvih posjeda, netrguju, već živu o milostinji svojih jednovjernika, baveć se u samotnih prebivalištih molitvom i službom božjom, a ipak da se obterećuju kojekakvimi danjci, od kojih su ih prvašnji cari bili oslobodili. Srećom tada je u Carigradu bo-

[2] Farlati: t. IV. p. 77.

ravio i mletački poslanik, koj je tursko-mletačko primirje u stalni mir pretvarao, te i on podupre molbu rečenih franjevaca, a sultan, da i prvim i drugim volju izpuni, proglasi bosanske franjevce oslobodjenimi od svih državnih danjaka.[3] Ni ovaj ferman nije imao trajne vriednosti, ali je bez sumnje koristio bar za onaj čas i godinu, kada je bio izdan, te su mogli franjevci pod njegovim osjenom na kratko vrieme osigurat se proti samovolji bosanskih upravnika.

Dočim je turski car uzimao franjevce u zaštitu, srbski vladike neprestano su nastojali da ih zajedno sa katolici podharače, dakako ne toliko iz gorljivosti za širenjem pravoslavja, koliko iz sebičnog koristoljubja, nezadovoljni bivši onimi obilnimi prilozi, koje su uzimali od pristaša svoje vjere. Premda su turski carevi u slučajevih, gdje su im se inovjernici uticali, radi riešenja medjusobnih razmirica, znali jednu i drugu stranku liepo ucieniti, pak dati povelje protivno glaseće, kojimi se nije dalo riešiti komu ide pravica, već je riešitba ovisila o volji sudaca, pred koje su takove listine iznašale se, i koji, poznajuć ovu otomansku lukavost, uviek su se takimi razprami znali okoristiti; ipak naši franjevci, uza zid pritisnuti, moradoše i u ovoj stiski uteći se carskomu d i v a n u, da dobiju kakvu takvu obranu proti preuzetnosti glavara grčko-iztočne crkve. Godine bo 1576. bješe opet franjevci potegnuti od rečenih vladika pred sarajevskoga sudca, koji i sada tražili upravu i nadzor nad katoličkimi crkvami, te da im i katolici plaćaju crkvene i ženitbene pristojbe. I ovomu napadaju oduprieše se naši vjeroviestnici, te sa sultanskimi fermani u ruci, a i drugimi dokazi uvjeriše sudca, da su oni druge vjeroizpovjedi, i od njih posve neodvisni. Na temelju toga dokazivanja sud sastavi zapisnik i posla u Carigrad, a sultan fermanom dokinu te zloporabe, naredivši, da se obdržaje zakon i stari običaj.[4] U ovoj izpravi katolici dolaze pod imenom Latinâ, ter se veli, da stanuju na carskih zemljištih, a u krajevih na rudokope spadajućih, protivnici pako njihovi, da su patriarhe i metropolite. Po ovih riečih sudeć, katolici su se skoro izključivo bavili rudokopjem, pak s toga nješto su lakše i žilavije obstojali samostani u Fojnici, Kreševu, Olovu i Srebrenici. Pak

[3] Ferman br. 13.
[4] Fojnički arhiv, ferman br. 6.

buduć su ovi katolički stanovnici tim obrtom i liep kruh sebi zasluživali, lakomi vladike htjeli su, da se i oni tim okoriste. — Nu premda su franjevci morali podkupit sarajevskoga sudca, da za njih povoljno izviesti carski dvor, ipak su sumnjali o turskom obećanju, te su i posebnim izaslanstvom zamolili sultana, da im presudi.[5] Ni katolici nisu htjeli stati skrštenih ruku, gdje je prietila pogibelj njihovoj vjeri i slobodi, te godinu kašnje fojnički majdandžije izprose posebni ferman proti grčkim vladikam;[6] što bi i opet dokazom moglo nam biti, da je rudokopnja liep novac bacala. — Ovi česti nasrtaji na slobodu katolika učuvani su i u narodnoj predaji, te ne možemo a da jednu pripoviest ne nadostavimo, koja ako se i ne temelji na pisanih spomenicih, to ipak je dokazom, kako su ovakovi napadaji bili žestoki i franjevcem mnogu suzu iztisnuli. Pripovieda se naime, da je njeki gvardijan bio pritegnut na sud od vladike, te da kraj svih dokaza nije mogao uvjeriti sudce, da su oni druge vjeroizpoviedi; nu prije nego li će se osuda izreći, zamoli malko vremena, da se promisli, ima li još šta na svoju obranu navesti. Dobivši rok, vrati se u samostan, i onako tužan pripoviedi svoj braći, da se neće moć ovaj put oduprieti, a osuda da je već gotova, te će trebovat podvrći se grčkim vladikam. To slušao i jedan brat laik, pak zamoli, da on ode i dokaže protivno. Braća to prime sa posmjehom, al napokon videći, da je stvar svakako propala, puste ga, da ode na sud i zametne još jedan pregovor sa vladikom. Izašav pred sudce, upita vladiku: „Kad smo jednake vjere, kaži mi, koliko je u vas apoštolâ.“ „Dvanaest“; odgovori protivnik. „Pak broji mi ih, da čujemo“, dodade ozbiljno laik. Pobroji vladika redom svih dvanaest, a laik poviknu: „A kamo ti još Muhamed?“ Sada počme vladika dokazivati, da Muhamed nije ni svetac a kamo li apoštol; a Turci skoče, prekinu ga i na dvor iztjeraju, našega pako laika pohvale što ga je predobio, priznavši, da su katolici posve druge vjere, jer da tobože neslažu se u prvih svetcih sa hrišćani.

I dočim su ovako tlačeni bili katolici i franjevci u Bosni od samih svojih sudrugova u robstvu, Srbi u Albaniji, na granici

[5] Ondje br. 29.
[6] Ondje sv. II.

hercegovačkoj, gledali su nadovezati ljubeznive odnošaje sa sv. stolicom, tom jedinom braniteljicom kršćanskih naroda i odlučnom protivnicom preveć osiljena polumjeseca. Oni su g. 1575. poslali u Rim svećenika Todora, da prikaže otcu kršćanâ jadno stanje njihove domovine i barske nadbiskupije, pospješi izbor novog nadpastira i donese koju novčanu pomoć. Papa ako i nije mogao odmah svih želja izpunit im, to ipak posla dovoljno podpore i obeća živo se za njih zauzeti. Dvie godine kasnije postavi na barsku stolicu franjevca Ambrozija Capiccio, koj je sve do svrhe ovog stoljeća, uz neizreciva progonstva i patnje ravnao onom nadbiskupijom.[7] Ovaj pokret u susjednih Srbih tim radje ovdje bilježimo, pošto ćemo se iz kasnijih podataka uvjeriti, da je ista misao prešla i u Bosnu i Hercegovinu, te počem zasvjedočuje, da je urodjeno u cielom našem narodu uvjerenje, da stožer jedinstva i jamstvo bolje narodne budućnosti treba tražiti jedino u Rimu i u zakonitih nastupnicih sv. Petra.

I doisto, kojim su duhom disali onovremeni pape, da izostavimo ine dokaze, pripomenut ćemo samo obširnu spomenicu papinog nuncija u Njemačkoj, Malaspine, koju g. 1580. predade nadvojvodi Karlu, vojnomu i gradjanskomu zapovjedniku Štajerske i susjednih pokrajina. U toj sa strategičnog i diplomatičkog obzira veoma vješto izradjenoj spomenici on je strukovno ocienio otvorene tursko-austrijske granice i vojničke puteve, koji uvode u jednu i drugu državu, ter je savjetovao, da se njeke važnije točke bolje utvrde, a ujedno da se sklopi savez svih kršćanskih vladara proti Turčinu, obećajuć, da će papa toj svrhi doprinieti obilnu novčanu i vojnu pomoć. Po njegovu predlogu imali bi se osobito utvrditi: Senj, Brinj i Otočac, a pojačat se senjski uskoci, da mogu neprestano upadati u Bosnu i tamo Turke uznemirivati. Medjutim bi se papa zauzeo, da sklopi savez za navalu i obranu medju Njemačkom, Rusijom, Španjolskom, Erdeljem, Mletci i talijanskimi kneževinami, a pri obćoj navali, koja bi iza toga sliedila, ruski bi vladar udario na granicu evropsko-azijsku, gdje se ova dodira otomanske carevine, kralj poljski sa vojvodom erdeljskim prodirat bi morao u Vlašku i Moldavsku, cesar sa italskimi vladari preko Hrvatske u

[7] Balan, Kat. crkva i Slaveni itd. str. 214—5.

Bosnu, Mletčići pako, Španjolska i papa imali bi naoružati svoje mornarice, te skladno po moru kršiti otomansku silu, a po tom glavna savezna vojska imala bi osvajati Bosnu, koja ako bi se i sama zauzela, držao je začetnik osnove da bi dovoljno uspjeha postiglo se, jer bi se odovuda lako dalo preotimati od Turske Ugarsku, Srbiju i Vlašku, te napredovati prama Carigradu.[8] Uz podpunu nebrigu cesara Rudolfa i neslogu ostalih kršćanskih vlasti nisu se dali oživotvoriti ovi plemeniti i umni zamišljaji sv. stolice, nu i tiem je pokazano, koliko je papi ležala na srcu želja za oslobodjenjem ovih pokrajina izpod turskoga jarma.

Ako i nije mogla sv. stolica, rad obćeg nemara i vjerskih razmirica, ništa učiniti za izbavljenje Bosne iz šapâ otomanskoga lava, tim je više nastojala, da zemlje preotete od Turčina uztraju u katoličkoj vjeri; pak bojeć se, da pod okrutnim progonstvom sužnjujući narodi ne klonu duhom, oli kao što sama veli, da se medju njimi ne uvrieže kojekakove zloporabe, na štetu samoga pravovjerja, imenova apoštolskim posjetiteljem za Bosnu i sve ostale pokrajine u turskoj vlasti, a u obsegu franjevačke bosanske države ležeće, fra Bonifacija Drakulića, stonskoga biskupa, rodom Dubrovčanina, a redom franjevca. Ovaj vrli muž, stupiv medju dubrovačku braću, učenošću i okretnošću doprie do znamenitih časti u svojoj državi, tako, da mu vrhovna uprava reda povjeri ravnateljstvo najpre jeruzolimskoga samostana, a zatim sv. zemlje.[9] Glas njegovih vrlina doprie i do sv. stolice, te ga ona učini apoštolskim propoviednikom, a kašnje strukovnim bogoslovcem na trentskom saboru, svršetkom pako istoga naimenova ga stonskim biskupom. Fra Bonifacij mudro ocienjujući svu tegobu svoje nove zadaće, zamoli sv. stolicu, da mu dozvoli uzeti njekoliko pomoćnika izmedju svoje braće, pak bivši ova želja izpunjena, u pratnji učena isusovca fra Bariše Sfondrati-a započe posjet od Hrvatske, nastavi u turskoj Dalmaciji, ondale predje Bosnu i Slavoniju, a svrši u Ugarskoj i Erdelju, svuda hrabreć katolike u njihovu sužanjstvu i obnavljajući propise crkvene stege, ako su gdje slučajno u sbivših se metežih od svoje

[8] Theiner, Mon. slav. mer. II. p. 73—8.

[9] U tome svojstvu napisao je i veoma cienjeno djelo: Liber de perenni cultu Terrae Sanctae, koje je g. 1875. na novo pretiskano.

strogosti bili popustili. Koli je revno djelovao i koji je plod imao u Bosni, dokazom nam je svjedočba, koju mu izdade bosanski biskup fra Antun i upraviteljstvo bosanske države, sabrani u Olovu. U tome pismu, punu sinovske odanosti prama vjeri katoličkoj i svetoj stolici, prvaci svećenstva stanujućeg u Bosni, Hercegovini (= Ducatu Mysiae), dielu Hrvatske, pokrajini srbskoj i uz Dunav na ime svoje i podredjenih im katolika neizmjerno zahvaljuju papi, što im je poslao spomenutog fra Bonifacija i njegove drugove, koj je njih utješio, te koj se je medju njimi ponašao poput angjela gospodnjega, i propoviedajuć rieč božju, u Bogu ih utvrdio. Njim okriepljeni i ohrabreni, obećaju neprestano moliti Gospodina Boga za dugovječan život njegove svetosti, za mir svetih crkava, te da oni, koji nisu pod križem, pripoznadu istinu i nebesku svietlost. Prose napokon papu, da ih se nj u buduće ne zaboravi, nego da ih blagoslivlja i duhovnom utjehom kriepi kao stare i poslušne sinove njegove svetosti i katoličke crkve, pak da im potvrdi za zastupnika kod sv. stolice njekog Aleksandra Komulovića, Dalmatinca, koj se je tada bavio u Rimu i boravio u njemačkom kolegiju, kao što im je to dozvolio pohvaljeni fra Bonifacij. Ova svjedočba pisana je dne 11. lipnja 1581., te uz biskupa fra Antuna podpisan je fra Grgo Masnović, provincijal, fra Ivan Križanić, otac države, fra Nikola Popomanić, takodjer otac države i o. Bariša Sfondrat, isusovac; a nakon odnosnih pečata udario je i pečat države te svoj podpis fra Gašpar Knezović, tajnik provincijalev.[10] Ova revnost u vršenju papinih naloga, zatim mnoge putne težkoće, skopčane sa svakovrstnimi pogibeljmi za život, shrvaše svu tjelesnu snagu biskupa Bonifacija, ter sliedeće godine pade na smrtnu postelju kod braće u Temišvaru. Bolujućemu dohrli bosanski biskup, providi ga svetotajstvi umirućih i pristojno činu sahrani. Obaviv kod njega ovu zadnju počast, uze službene spise istoga fra Bonifacija, te ode u Rim, da mjesto njega izviesti sv. stolicu o obavljenu posjetu i stanju ovih krajeva,[11] te ne sumnjamo, da je živo orisao nesnosljivi položaj svoga svećenstva i puka, te molio pomoć nesretnoj domovini.

Ova okolnost, da je bosanski biskup otišao u Rim, te da je na spomenutoj svjedočbi podpisan fra Antun, kao bosanski biskup,

---

[10] Balan, Kat. crkva i Slaveni str. XXI—II.
[11] Farlati, Illyr. Sacrum t. V.

ovlašćuje nas, da uztvrdimo, da biskup Matković nije umro god. 1573., dakle odmah iza svoje posvetbe, kako to bilježe domaći ljetopisci,[12] a po njih franjevački spisatelji,[13] već je to imalo se tekar dogoditi ove (1582) oli sliedeće godine. U tome mnenju utvrdjuje nas vatikanski arkiv, koji ne zna za drugog biskupa fra Antuna u ovo doba, a zatim i njeka propustnica požežkoga paše, izdana turske godine 988, a po tom naše 1580.[14] U toj propustnici dopušta se fra Antunu biskupu i drugim franjevcem, da budu prosti u vršenju svoje vjere, svetkovanju blagdanâ i propoviedanju evangjelja, kako im je to i pašin predšastnik bio dozvolio. Pak budué da je, polag pričanja domaćih izvora, smrt se njegova dogodila o povratku iz Rima, to bismo rekli, da se je iza napomenutog putovanja zbila, ter bi dosliedno za desetak godina natrag imao se stavit dogodjaj, koj stoji u savezu sa njegovom smrću. Preminuvši bo rečeni biskup u požežkom samostanu i bivši uz navadnu svečanost pokopan, Turci upotriebiše i to u svoju svrhu, te da franjevce oglobe, potvoru iznesu, da je umrvši biskup donio iz Rima mnogo blago, kojim će mitit katolike, da Bosnu papi izdadu. Da se tih tobožnjih novaca dočepaju, dodju u samostan, svega ga pretraže, i ne našav, biskupovu grobnicu otvore, nadajuć se, da je s njime i zakopano njegovo blago. A kad ni tu ništa ne najdoše, što bi njihovu grabežljivost moglo utoliti, okrive franjevce, da su oni to sakrili, te ovi izgube u toj uzgoni preko deset tisuća talira, kako piše Margitić, a kako drugi vele,[15] dadoše mnoge časti i preko tisuću talira u gotovini, dapače jedva im glave na ramenu ostaše. Medjutim bilo jedno ili drugo istinito, svakako je jasno, da su Turci svakom prilikom tlačili i globili franjevce, ne čekajuć ni na kakov povod, te samo su na to išli, da se ovi jednoč izsele i ostave katolike njihovoj samovolji. Nu srećom nisu ni sami Turci poznavali s kim imadu posla, te da se katolički svećenik lahko ne razstavlja od svojih jednovjernika.

---

[12] Sutjeski i livanjski ljetopisi.
[13] Ab Occhievja op. cit. p. 88, Chevapovich p. 128.
[14] Fojnički arkiv.
[15] Sutjeski ljetopisi. — Ab Occhievja op. cit. p. 87. — Csevapovich, Catalogus etc. p. 128.

I doisto, ako uzmemo obzir na ine dogodjaje ove dobe, čudit se moramo odvažnosti franjevaca, koji su divnom uztrajnošću stajali na svojih mjestih, pak jednoč protjerani, opet se na isto mjesto vraćali. Njekako u osmom desetku ovoga stoljeća, buduć Turci počeli vanredno progoniti braću doljnjo-tuzlanskog samostana, ova se izsele i prebjegnu u Modrič, ostaviv tu samo jednog svećenika, da služi puk i čuva sgradu. Al ni kod drugova u Modriču ne bješe dugo sigurni, jer g. 1579. Turci upale samostan i crkvu, te premda malo kasnije dopustiše, da se samostan opet popravi, ne dopustiše kroz čitavih sliedećih sto godina, da se obnovi hram, ter u tom očekivanju oni se i razsele. Sliedećeg (1580) ljeta izgori i samostan u D. Tuzli, te se veli, da su ga turska djeca upalila, nu franjevci brzo dobiše dozvolu, da pogorjele sgrade na novo podignu,[16] premda su ove zapremale ljepši dio mjestne varoši. U isto doba, a nakon smrti biskupa Matkovića, bio je razoren oli napušten i požežki samostan, crkva pako pretvorena je bila u džamiju; ali braća ne ostaviše ipak Požege, nit njezinih katoličkih stanovnika, već se pribiju uz crkvicu sv. Filipa i Jakova,[17] ter se nastane u njekoj privatnoj kući, da odtale nastave svoje dušobrižničko poslovanje. Pak buduć da to nije moglo se smatrati pravim samostanom, s toga i ne dolazi u suvremenom popisu o. Gonzage, koj je samo za koju godinu bio kasniji od podpuna razseljenja bivšeg samostana.

Sv. stolica medjutim nije prestala budno paziti na ostanke katoličestva u Bosni i u pokrajinah Turkom podvrženih, te buduć duvanjska biskupija još od g. 1563. lišena bila prisutnosti redovitog pastira, ljetom pako g. 1580. biskup fra Danijel položio svoju čast u ruke samoga pape Grgura XIII., ovaj tri godine kasnije, prinukan dakako molbami i jadikovkami bosanskih franjevaca, odredi, da se smederevskomu biskupu fra Nikoli Ugrinoviću povjere nesamo biskupija makarska, nego i duvanjska.[18] Papa mu je tim radje ove krajeve predao pod upravu, što je još od g. 1570. ravnao smederevskom biskupijom, dakle u zemlji turskoj, pak što je i sam bio franjevac i rodom Dalmatinac iz Poljicâ, te po jeziku, navici i

[16] Gonzaga, De orig. Ser. Relig. p. 515.
[17] Csevapovich op. cit. p. 128. Pavić, Ramus etc. p. 279.
[18] Farlati t. IV. p. 193.

družtvenih odnošajih spojen sa svećenstvom ovih krajeva. Doznavši pako sv. stolica, da je i bosanska biskupska stolica smrću Matkovića izpražnjena, za samo jedno ljeto kašnje i bosansku biskupiju povjeri mu, imenovav ga ujedno apoštolskim posjetiteljem ovih krajeva; sve pak spomenute naslove toli rimski dvor koli biskup Ugrinović izrazivali su riečmi: „upravitelj u duhovnih i biskupskih poslovih po cieloj državi bosansko-srebreničkoj."[19] Odtud možemo zaključiti, koliku je važnost polagala sv. stolica na ovo ime, koje je ovog doba označilo sve one nesretne katoličke pokrajine, što no su stenjale pod turskim jarmom, te i rimski dvor, premda stalan u svojih službenih nazivih, morao je od istih nješto popustiti, da bolje izrazi zasužnjene zemlje, u kojih su bosanski franjevci, sa svojim biskupom na čelu, duhovnu pastvu obavljali. Na ovaj način svim katolikom pod upravom bosanske braće stojećim bje opredieljen jedan biskup, čije su granice bile Dunav, Drava i jadransko more, a služba toli tegotna i opasna, da je trebovalo velike odvažnosti i požrtvovanja, da se uprti. Nu spas braće i dobro naroda bilo je pretežitije u očijuh onih vrlih vjeroviestnika, te čim bi jedan klonuo pod teretom svoje službe, drugi bi se pustio, da mu se to breme naprti.

I doisto, udes prvašnjih biskupa u Bosni i Hercegovini dielio je i biskup Ugrinović. Došavši bo okô g. 1587. u Vrgorac u poslu pastirske službe, Turci ga uhvate ni kriva ni dužna, te svezana dovedu u Livno i bace u tamnicu. Franjevci, ovom viešću poraženi, polete molit za život svoga biskupa, nu Turčin osta gluh na sve prošnje, te ga ne pusti na slobodu, dok i ovaj put ne dadoše u ime odkupa 1200 talira,[20] koje su oni težkom mukom medju sobom sabrali.

Ovimi globami i progonstvi nije ipak u franjevcih mogla se utrnuti ona gorljivost za širenjem carstva božjega i očuvanje katoličke vjere, od koje su Slaveni na jugu sad više nego ikad potrebu imali, da ih ne proguta muhamedanstvo i ne otudji kršćanstvu, tomu jedinomu širitelju prave naobraženosti. Dapače vidimo

---

[19] In spiritualibus et pontificalibus Administrator et visitator in regno Bosnae Argentinae. Ann. Min. XXII. ad a. 1574.

[20] Domaći ljetopisi. Ab Occhievja op. cit. p. 89.

ih neustrašene, gdje se na sve strane razilaze po ugarskih državah, držeć, da im je dužnost i baština priletiti svim vjernikom, koji su u pogibelji bili, da vjerom prevrnu oli u njoj oslabe; pak s toga bivši zasjeo Petrovu stolicu franjevac Siksto V. (1585—90) nalazimo naše vjeroviestnike u živahnu obćenju sa sv. stolicom, išćuć čas po čas od nje vanredne povlastice, nuždne za obavljanje duhovne pastve u onih vanrednih po kršćanstvo okolnostih, gdje nije bilo moguće držat se običnih propisa crkvenog prava i rimskog obrednika, a u isto doba da razvijaju osobitu djelatnost na vjerskom polju, te uzput razmiču granice svoje prostrane države. Tako već g. 1586. zaputi se u Rim fra Juro Soljanin (= Tuzlak) te osobno izpripovieda papi, da se nalaze mnogobrojni katolici u Posavju i Posemiji (?) te u inih susjednih pokrajinah, koji kraj drugih nevolja, koje trpe pod turskim silničtvom, oskudjevaju vlastitim svećenstvom. Uslied toga zamoli vrhovnog crkvenog glavara, da mu se dopusti potražiti sebi drugova medju svietovnjim i redovničkim svećenstvom ostalih zemalja, te da na čelu ovih podje onamo i zadovolji najpriečjim vjerskim potrebam onoga naroda. Papa ga svesrdno usliša i listom od 13. ožujka 1586. dopusti mu, da tu bogumilu službu u sporazumljenju sa svojimi starješinami ovrši, podieliv mu u tu svrhu razne milosti, a medju timi znamenitije bijahu, da mogu sv. misu i izvan crkava u pristojnom mjestu služiti, staro sv. ulje upotrebljavati, od svih skoro grieha biskupom i papi zadržanih odriešavati, krivovjerce i odmetnike u krilo katoličke crkve primati, svetotajstva podieljivati, župničku službu svagdje obavljati i po jednoč u svakome mjestu podpuni oprost darivati.[21] Primjer fra Jurin našao je odziva i u Dalmaciji, kamo se je bilo skrilo množtvo bosanskih obitelji, ter sliedeće (1587.) godine za sličnu dozvolu zamoli fra Bernardin Dubrovčanin, franjevac, a na ime svojih drugova: Stjepana Bošnjaka, mlietskoga benediktanca i fra Antonina Dubrovčanina, dominikanca. Ovi su bili čuli, da oko Požege i Temišvara, te i po inih susjednih zemljah ima preko stotine gradova i sela bez ikakva svećenstva, pak su s toga prosili, da smiedu sabrati sebi družine iz svietovnjeg i redovničkog svećenstva, te se zaputiti u pokrajine, koje su lišene svake vjerske utjehe. Papa i ovim gorljivim redovnikom podieli mo-

[21] Annales Minorum XXII. p. 80—2.

ljenu dozvolu i gori navedene povlastice, pod usłovom ipak, da posluju i rade pod upravom biskupa Ugrinovića, kojemu su bile i povjerene odnosne pokrajine. [22] I godine 1595. iztaknuo se je jedan ovako gorljiv svećenik, a taj bijaše fra Luka Jurišić, moleći, da se zaputi medju katolike stanujuće u dolinah djakovačkoj i cerničkoj, a sv. stolica i njega obdari vanrednimi povlasticami. [23] Ovi medjutim dobrovoljci nisu toliko tražili dozvolu, da se zapute medju katolike od svećenstva ostavljene, budoć je i onako njihova država pružala se u one krajeve, koliko za to, da uživaju osobite povlastice, te da mogu slobodnije se razilaziti po svih prostranih predjelih, a da u tom nebudu stegnuti kakovim ograničenjem od strane svojih starješina. Prelazeći ove blagonosne čete Savu i razilazeći se po Slavoniji, Sriemu i Banatu, obzirali su se poglavito na potrebe svoje jednokrvne braće, te su sabirale okolo sebe razpršene oli pritajene katotike, i poput kakove prednje vojne straže, za kojom će nastupiti redovna vojska, zavirivale su u svaki kut, podižuć sad ovdje sad ondje koju sukromnu crkvicu i stan za redovitog pastira. Ne ima sumnje, da su mnogi od ove krstareće družbe ostali medju ondašnjimi vjernici i zaveli župe; nu svakako brzo su im u pomoć pritekla druga braća, a tim se zacielila mnoga rana turskimi provalami uzrokovana, uzporedo pako širio se i djelokrug te obseg bosanske države.

Nu koje su bile njezine granice, te gdje je imala svoje samostane ovog doba, to doznajemo iz zamašita djela o. Franje Gonzage, tadanjeg vrhovnog starješine cielog franjevačkog reda, u kojem je on dao savršenu poviestnu i statističnu sliku svih država u njegov djelokrug spadajućih. [24] Jedno četiri strane svoje knjige on je posvetio pregledu bosanske države, nu ipak nama će u oskudici obsežnijeh vrela dobro doći, te će popunit nam mnogu prazninu u našem pripoviedanju; a što piše o tadanjem stanju pojedinih samostana i ukupne države, to je osnovano na suvremenom i vjerodostojnom izvješću državnog starješinstva. U kratku uvodu, orisav prošlost bosanskih franjevaca, osvrće se i na tadanje njihovo sta-

[22] Ibidem.
[23] Ibidem t. XXIII. p. 455.
[24] Gonzaga, De origine et progressibus Seraphicae Religionis. Romae 1587, p. 512—16.

nje, ter veli, da je sada samo osamdeset braće u cieloj državi, koja su usilovana primati dječake od 8 i 9 godina, te ih dugo vremena obučavati u slovnici i drugih potrebitijih naucih, te ih dobivenom milostinjom hraniti, dok u red konačno ne stupe, ako neće, da utrnu države. Toj nevolji, veli nadalje, neda se pomoći pošiljanjem vanjske braće, jer su Turci sumnjičavi i zlobni, pak bi takove smatrali za uhode i izdajice. Premučno se i njemu samu čini pobrojiti sve nevolje i progone, koje trpe bosanska braća od svojih ponositih gospodara, te da u malo sve rekne, dodaje: „Budi dosta ovo reći, da živu u vječitoj pogibelji za svoj život, i da često, prečesto bivaju bijeni, tražeć od njih voštane svieće i oštije, kojimi služe sv. misu, te premda veoma riedko u samostanih braća borave, nego po selih i trgovištih radi duhovne pastve razilaze se, ipak toliko je množtvo katolika, a oskudica svećenstva, da ne mogu zadovoljiti ni najprečim duhovnim potrebam, te su usilovani roditelji sobom donositi djecu na krštenje iz daljine od 10—12 sati.“ — Iza ovog uvoda sliedi kratka poviest i statistika pojedinih samostana, te doznajemo, da su tada obstojali samostani: u Srebrenici, Sutjeskoj, Fojnici, Olovu, Visokom, Kreševu, Gradovrhu, Dolnjoj Tuzli, Modriču, Visovcu, Makarskoj, Zaostrogu, Rami i Velikoj, a po tom da je bilo 14 franjevačkih samostana. Premda je tu mimoišao, polag svoje osnove, župe i pregled katoličkog stanovničtva, ipak su važne njeke viesti o pojedinih samostanih. Već tada su bili se razbjegli katolici iz Srebrenice, a preostavša tri franjevca živila su od dohodka svojih srebrenih rudokopa, dočim su ostali rudokopi došli u ruke muhamedancem i Srbom. Uzrok, što su sama braća ostala, bio je taj, što su tu imali krasnu i veličanstvenu crkvu, koju je njeki bosanski kralj (valjda Stjepan Tomaš) sagradio, a i liep samostan, podignut prihodom svojih rudnika, te im bijaše žao napustit ga, premda su Turci neprestano ih tlačili i globili. O fojničkom samostanu govoreć, tvrdi, da je podignut prinesci nadzornikâ mjestnih rudokopa, što bi nas ovlastilo zaključiti, da je i tada vadjeno srebro u Srebrenici i Fojnici, al ovdje da su bili nadzirani od samih katolika, koji su tim načinom došli do znamenita imetka. Ovim kada dodamo podatke o modričkom, gradovrškom i tuzlanskom samostanu, koje drugdje spomenusmo, izcrpljuje se djelo Gonzagino, što se nas tiče. I iz ovih kratkih crta vidi

se, da je tada franjevačka bosanska država sizala na sjever do Drave, na zapad do jadranskoga mora, a na iztok do Drine, a iz onih redovničkih postaja razvijala je svu djelatnost, koja je ulievala bojazan za iztriebljenje katoličke vjere i oduševljena ljubav prama srodnim narodom. Ostala prebivališta po Ugarskoj, Hrvatskoj i Dalmaciji još nisu bila učinjena pravilnimi samostani, pak s toga ovdje i ne spominju se.

Kada je navedeno djelo sviet ugledalo, u isto doba dogodio se je i onaj nemili slučaj s biskupom Ugrinovićem, te ovaj više ne smjede prelaziti turske granice nit obavljat svoje službe. Za to je doznala i sv. stolica, te uvidiv, da je još najbolje uvu čast podieljivati rodjenim Bošnjakom, naimenova pismom od 14. studenoga 1588. fra Franju Baličevića, inače Stjepanovića (= de Stephanis) bosanskim biekupom. Ovaj bijaše rodom iz Ričice, sela župe sutjeske, tada bosanski provincijal i ujedno izpitani profesor bogoslovja. Uz bosansku stolicu bje mu dozvoljeno pohadjati crkvu i biskupiju biogradsku, zatim sva pogranična mjesta turskim silničtvom potlačena, u kojih ne ima katoličkog biskupa, pod uslovom ipak, da prije, nego bude uveden u posjed svoje stolice, položi zakletvu viernosti. [25] Ova kratka bilježka vatikanskog zapisnika svjedoči, koli je obsežnu punomoć a još obsežniji djelokrug dobio i ovaj bosanski biskup.

Al ni njemu ne bje dopušteno mirno vršiti svoju tegotnu službu, već morade u prvom početku izkusiti, poput svih svojih predšastnika, samosilje i progonstvo tursko. Polazeći koncem godine 1589. ili početkom sliedeće, kako to pripoviedaju dalmatinski ljetopisi, [26] a kako Margitić tvrdi 1605.[27], preko Dalmacije u Rim, da sv. stolicu izviesti o stanju svoje crkve i potrebah ovostranih katolika, dodje u Zaostrog, da odtale zaplovi put Italije. Turkom upade u oči ovo njegovo putovanje i za čas izmisle potvoru, da on sobom nosi papi harač bosansko-dalmatinskih katolika, kojim će on služit se na ratne svrhe proti turskoj carevini. Ova zlobna izmišljotina razpali muhamedance, koji za to čuše, te polete za bisku-

[25] Farlati t. IV. p. 78.
[26] Matas u koledaru Matice dalm. str. 99.
[27] Livanjski ljetopis: Uspomene biskupa bosanskih.

pom. Nu prije nego je ova biesna rulja mogla rupiti u Zaostrog, franjevci dočuše za njezin dolazak i biskupa kradom prevezu na obližnji školj Šućurje, a oni ostanu u samostanu, zlu se nadajući. Dojuriv Turci u samostan, odmah navale na gvardijana fra Pavla Jakića, da im kaže, gdje je biskup i njegovo blago, koje je papi ponieo, a kad ovaj nehtje biskupa odati nit kazat za novce, kojih nije ni bilo, svežu ga pred samostanom, stave ga na svakojake muke, a tada sjednu za večeru, misleći na koji će ga način i dalje mučiti. Nu dočim je ovaj neustrašivo čuvao tajnu o biskupu, nahrupe dva oružana katolika, te za čas raztjeraju Turke, od kojih četvoricu na mjestu smaknu, i tako izbave braću iz očite smrtne pogibelji. Ovaj medjutim poraz i prolivenu krv ne mogoše pregoriti Turci, već do malo dana u većoj četi spanu u Zaostrog, navale na samostan, porobe ga, biskupova slugu težko izprebijaju, a franjevcem nametnu silnu globu, što je u njihovoj kući krv pala. Pomoćju katolika izplati se ova uciena i jedva se Turci umoliše, da dalje ne progone ni biskupa ni franjevaca.[28]

Ovo ipak neustravi srčanog biskupa toliko, da bi pomislio posve ostaviti povjereno mu stado. Dapače pokaza u Rimu toliko gorljivosti i požrtvovnosti, da mu je dielom na novo bio potvrdjen a dielom razširen dosadanji djelokrug. Sv. stolica, uzevši s jedne strane u obzir nevoljno stanje katolikâ, stenjućih pod turskim jarmom i odsutnost redovitih biskupa, s druge pako strane bojeć se, da ovako zapušteni ne skrenu sa staze crkvene stege i ne klonu duhom pred prietnjami i tlačenjem, listom od 15. svibnja 1592 opunovlasti biskupa Balićevića, da može pohoditi svaku biskupiju, u koju bude prizovnut, i tamo sv. redove i potvrdu dieliti, od bezredovitosti i ženitbenih zaprieka oprašćati, od svih zadržanih grieha odriešivati, on i svećenstvo prenosne žrtvenike upotrebljavati i sve drugo činiti što i vlastiti biskupi.[29] Ovo sve dozvoli mu zato, što uživa veliko povjerenje sv. stolice, narediv ujedno svim vjernikom, da se njemu i njegovim naredbam pokoravaju, nadajuć se, da će mu poć za rukom mnoge krivovjerne i odmetnike povratiti u krilo katoličke crkve.

---

[28] Farlati t. IV p. 78. Ab Occhevja p. 89. — Csevapovich op. cit. p. 131. — Sutjeski arkiv i razni domaći ljetopisi.

[29] Annales Minorum XXIII. p. 85—6.

Što se je morala ovako razširiti vlast i ovoga bosanskoga biskupa, tomu je doista dala povod razvijena i zasvjedočena djelatnost njegove braće, te okolnost, da su dotle bili preuzeli duhovnu pastvu po svih krajevih Slavonije, Ugarske, Srbije i Dalmacije, kamo se je prostiralo tursko gospodstvo. Spomenuti list krasna je svjedočba za biskupa Balićevića, jer se iz njeg vidi, da je već za prvih godina svoga biskupovanja znao opravdat u nj stavljeno pouzdanje. Medjutim njemu bijaše lakše nego drugim podvrći pleća i ovomu teretu, jer je mogao računati na svestranu podporu braće, koja su i ovu priliku radostno prihvatila, da biednim sumučenikom po mogućnosti olakšaju sužanjstvo i njih uzdrže čvrste u vjeri Isusovoj.

I dočim su ovako franjevci oživotvarali plemenite namjere sv. stolice, dotle su u nutrnjosti Bosne trudili se, da se što većma učvrste, osiguravši obstanak svojim samostanom. Crkva i samostan u Fojnici još su sastojali iz prostoga šepera ili pletera, koj je trebovao čestih popravaka, svaka pako i najmanja obnova stajala ih je ogromna mita i duga moljakanja, te uviek su živili u strahu, da im se neće dat dozvola, bez koje bi slabi pleterni zidovi za čas klonuli i uništili u njih svaku nadu u dulji boravak na onome mjestu, pak s toga željno su izgledali priliku, da crkvu i svoj stan osove na zidove, a tiem da se osiguraju na dulje vrieme od svakojakih neprilika. Takova im se prigoda pruži g. 1591. i oni izposluju ferman, da mogu prinačiniti crkvu u starom obsegu, al tako, da samo do polovice njezine visine zidovi budu od kamena, ostalo pako od nepečene cigle (= ćerpića), pak i to samo onda da smjedu učiniti, ako je Fojnica bez boja i borbe osvojena, inače, da se i crkva i samostan do temelja razore, a franjevci da se odanle raztjeraju.[30] Dok su ovo naši paćenici mogli dokazati, prošle su im tri godine, jer istom g. 1594 nalazimo u ljetopisih fra Antuna Jurišića, gdje opravlja crkvu,[31] a stoprv četiri godine kasnije mogao je uzidati onu spomen-ploču, koja se još i danas nalazi na desnoj strani glavnih crkvenih vrata, te glasi, premda nješto okrnjena sa obje strane:

NETO REDIFI
† O D 1598.

---

[30] Fojnički arkiv sv. II.
[31] Ljetopisi u Fojnici i Sutjeskoj.

Medjutim njeko vrieme razvedreno političko obzorje, uslied uporna rata medju Turskom i Perzijom, opet se pomuti, odtale pako nastavša oluja zadade mnogu štetu kršćanskomu narodu. Dovršivši g. 1590. sultan Murat III. rat sa pomenutom državom, kako je bio od naravi skloniji na bezposlenost nego na vojevanje, htjede u miru provesti ostali dio svoga života, ter je već bio produljio primirje s cesarom Rudolfom na dalnjih osam godina, kada veliki vezir Sinan paša sve sile uloži, da bojnu zublju prenese iz Azije u Evropu, a tiem da sebi pribavi nove časti i zadovoljstva. Pak buduć se je tomu sultan svom snagom opirao, on pošalje u Bosnu njekog Hasan pašu, rodom Hercegovca, željna isto tako kao i gospodar mu kršćanske krvi i junačkog mejdana, nagovoriv ovog svog ljubimca, da neprestano provaljuje u cesarske zemlje, a svaki odpor da prijavi u Carigrad kao navalu i povriedu učinjenog primirja. Ovomu podje za rukom izvesti Sinanovu zlokobnu osnovu, te već proljećem g. 1592 krene na čelu bosanskih četa proti Sisku, sazida u malo dana tvrdju Petrinju i odtale ode pod Bišće. Tamo ga dočeka gradski zapovjednik Lamberg i opre mu se, al nakon višednevne obsade ipak mu predade grad uz častne uslove, te s vojskom i množtvom gradjana krene iz tvrdjave, napustiv Turkom položaje. Dočim su ovi mirno uzmicali prama granici, Bošnjaci ih iz zasjede dočekaju, na njih nasrnu, mnoge poubijaju, a mnoge zasužnje, sam pako Lamberg jedva iznese živu glavu iz ovog izdajničkog napadaja. Slična sudbina imala je postić i one kršćane, koji vjerujuć turskoj besjedi, ostaše na svom popríštu. Izprvice Hasan paša prosu medju nje silu novca, te se ovi obradovaše svomu udesu, nu do malo danâ dozvoli obći pokolj preostavših kršćana, pri kojem od pet hiljada katoličkih stanovnika dvie hiljade bje poklano, mladež pako i ženskinje bješe odvedene i razprodane kano roblje. Da li je tom prigodom poginuo koji franjevac, ne znamo, kao što ne znamo, da li je tu još obstojao franjevački samostan; jer premda je na tom mjestu g. 1547. obdržavana skupština hrvatsko-bosanske braće, ipak ga ne spominje Gonzaga u navedenom popisu samostana. Sasvim tim okolnost, da su katolici do danas održali se ondje i to u posebnih selih na okupu, služeni od sinova bosanske države, navodi nas na tvrdnju da su bosanski franjevci istodobno preuzeli upravu bihaćkih katolika; inače bi se ovi za čas oli razplinuli medju muhamedanskim i grčko-iz-

točnim stanovništvom oli bi se kojekuda razpršili. Da se nisu mogli kašnje naseliti, dokazom nam je i turska zanešenost i sveudiljna težnja za širenjem svoje vjere. Franjevci dakle morali su ovamo pritrkat u vrieme, kada je još bihaćko zemljište rumenilo se od nedužne kršćanske krvi, te su obustavili selitbu okolnog žiteljstva, pak je čudit se, da je ova točka učuvana za katoličestvo uzprkos svim borbam i bunam na krajini, što i opet zasvjedočuje žilavu uztrajnost bosanske braće.

Izkorieniv na ovako okrutan način kršćansko stanovništvo u Bišću, Hasan paša nastavi svoj krvavi pohod, razprši kod Siska banove čete, zauze do dvadeset i šest tvrdjava, zarobi oko trideset i pet tisuća krštena naroda, te dne 17 rujna r. g. do noge potuče kod Petrinje i samu cesarsku vojsku. Ovim uspjehom ponosit, ode u Carigrad, kamo je već unapried poslao najradostnije viesti o svojih pobjedah, sultan pako pripravi mu toliko slavje, kakva nisu doživili ni najveće vojvode turske vojske, pak valjda tada dobio je naslov „gazije“ i „delije“, kojimi ga odsele časte turski ljetopisi. I g. 1593. Hasan paša povede čete proti tvrdomu Sisku, gradu kaptola zagrebačkoga, prizvav u pomoć sve obližnje paše. Nu ovaj put nesretno, jer u rieci Kupi, sa cvietom turskih glavara i deset hiljada momaka nadje smrt. S ove pobjede uzradova se cielo kršćanstvo, dočim u Carigradu zavlada toliki strah, da turski povjestničari prozvaše ovo ljeto „godinom razsula“. I doisto, sreća po kršćanstvo bijaše ovaj poraz otomanskih četa, koje su medjutim sastojale od samih Slavena, nu ljutih neprijatelja krsta i kršćanskog zapada, a predvodjene bile čovjekom koli hrabrim toli poduzetnim, koj je za života prenio sielo bosanskih vezira iz Sarajeva u Banjaluku, u namjeri, da odovuda lakše razmiče granice turske carevine i uspješnije nadzire vojna poduzeća proti cesaru.

Iza smrti Hasan pašine odahnuše i franjevci, ter od njegova nastupnika Mustaj paše izprosiše razne milosti. Ponajglavnija bijaše privolja, da se obzida crkva u Fojnici, za koju su uzalud moljakali Hasan pašu. Uz tu milost sliedila je druga isto tako važna, dozvoli im se naime, da mogu po samostanih i selih djecu učiti;[32] tiem pako zadovoljeno je najprečjim potrebam svećenstva i puka, što im je u zadnje doba moralo bit strogo zabranjivano. Odavle se ponaj-

[32] Fojnički arkiv sv. II.

bolje vidi, kako su bosanski muhamedanci sistematično mrzili i progonili katolike, ne dopuštajući im ni knjizi se učit, da tako neuke lakše unište. Nasuprot liepo je od franjevaca, da su, premda neznatni brojem, poučavali svoje pitomce i seljačku mladež u prvih početcih književnosti, uvjereni, da će bit uzaludna ustmena pouka, ako ju ne bude poduprièt i knjiga. Ovim načinom oni su samim sebi olakšali težku službu, te su bez dvojbe ovim književnikom povjerovavali, da neumitnijim susjedom tumače kršćanske istine, da mole pred svojimi seljani i svećenike zamienjuju pri nadzoru puka.

Medjutim su se Turci brzo oporavili od prvog straha, te se stanu na novo pouzdavati u svoje sile i tlačiti katolike. U tome su tako daleko pošli, da su počeli uplićat se u čisto vjerske obrede i zabranjivali, da se ne žegu voštene svieće u crkvah i na žrtvenicih. Istodobno iztakoše se i grčko-iztočni vladike sa svojimi običnimi zahtjevi. Proti obim protivnikom trebalo je potražiti zaštitu sultanovu, te g. 1594 dobave ferman, kojim se zapovjedi muhamedancem, da ne brane franjevcem žeći voštane svieće pri obavljanju vjerskih obreda, vladikam pako, da ništa ne iziskuju od katolika.[33] Na ovaj način odbijena je jedna i druga navala na slobodu bogoštovja; nu kolikog je novca i truda to stalo, možemo sami pojmiti, ako uzmemo u obzir tursku lakomost za novcem i dalečinu puteva.

Iz svih tečajem ovoga poglavja navedenih činjenica razabire se okoriela mržnja i sustavno proganjanje katolika od strane bosanskih muhamedanaca, koji su za tim išli, da iztriebe katolike iz Bosne, napadajući na glavare njihova vjerozakona i smetajući ih u njihovu bogoštovju. Uzporedo s ovimi protivnici krsta navaljivali su na njih i grčko-iztočne vladike, nastojeć ih odtrgnut od središta katoličkog jedinstva i podvrći ih svojim obredom i danjkom. Ako nisu jedni i drugi neprijatelji katoličestva polučili svoga cilja, to je pripisati zaštiti božje providnosti, koja je bdila nad ovimi ostanci pravovjerja, a zatim čeličnoj uztrajnosti i divnoj požrtvovnosti bosanskih franjevaca, kojim nijedna žrtva nije se činila prevelika, da očuvaju slobodu i neodvisnost svoje vjeroizpoviedi. Pa kao da im u Bosni sve išlo po volji, premda brojem oskudni, raznosili su i preko Save na dugo i široko svietlo istine i ljubavi, mimogred razširujuć obseg svoje države.

[33] Ondje.

XI.

Sudjelovanje franjevaca pri prvom slavonskom ustanku.

(1596—1610.)

Nastavše medjutim političke okolnosti nametnuše franjevcem i drugu rodoljubivu dužnost, naime, da osnuju i rukovode ustanak slavonskih katolika, kojim je sada bila počela zarudjivati zora oslobodjenja, a tu nadu podržavali su njeki uspjesi cesarskoga oružja Veliki bo vezir Sinan paša, ne mogući pregoriti sisačkog poraza, na brzu ruku preleti u Ugarsku i odpočme (1594) krvavu borbu sa cesarskimi vojvodami, kojim su odsele na čelu stajala sama cesareva braća. Bosanski franjevci, iz bliza gledajuć ova hrvanja, pomisle, da je nadošlo vrieme turske propasti, te ne htješe ni sami prekrštenih ruku čekati svršetak ove bojne igre, nego naumiše po mogućnosti pomoći podpunoj pobjedi kršćanskih četa. Ovom nadom opojeni, stadoše slavonskim katolikom savjetovati, da i oni popanu za oružje i štogod doprinesu žrtve cesarskomu oružju i vlastitomu izbavljenju. Kao da nije bilo težko na to ih nagovoriti, kao što nije bilo mučno naći povod i vodju takovu pokretu. Njegdje god. 1596. bivši izabran provincijalom fra Grgo Masnović, rodom iz Fojnice, ode u Slavoniju, da posjeti braću, te došav u Požegu, posjeti i vrhovačkog agu Smaila, praćen od Požežanina Vida Kovačevića. Turčin ih liepo primi i pozove ih k objedu, nu sada započme podrugivat se franjevcem i grdit katoličke obrede. Fra Grgo je te prikore oprovrgavao i branio se dosjetkami, al siloviti aga ostane

uvriedjen smjelošću fratarskom, te potegne sablju da ga posječe;[1] nu Vid pritrči, izbije mu sablju i zajedno s njome odsječe mu pri ramenu ruku. Na kriku gospodarevu pritrče sluge, al videć, da se tu radi o obrani franjevca, bivši i sami katolici, upotriebe ovu priliku, da se osvete Turkom, te za tili čas popanu oružje i pokolju ono muhamedanaca, što je bilo u gradu. Medjutim uvidiše, da neimaju kuda bježati, pak se zatvore u tvrdjavu, da se brane dokle uzmognu. Proti ovim smjelim odmetnikom posla požežki paša jaku četu i pred njome sina Huseina. Kovačević ne htjede se tako lahko predati neprijatelju, a kada mu ponesta hrane, izpusti trojicu junaka obnoć, da Huseina pogube pod njegovim čadorom. Ovo im podje sretno za rukom i već sliedeće jutro osvanu Huseinova glava na zidinah vrhovačkih. Da osveti smrt svojega sina, doleti požežki paša, i svom silom nasrnu na Vrhovac. Kršćani se i opet junački odaprieše te šestnaest dana izdržavahu turske juriše, nu napokon sili podlegoše, poslje kako su trista Turaka sa zemljom sastavili. — Ako nam ovaj krvavi dogodjaj posvjedočuje privrženost slavonskih katolika prama franjevcem, to opet s druge strane vidimo, da su bili silno potlačeni, kad u dvoru rečenog age ne bijaše druge služinčadi do samih kršćana. Vidi se odtuda nadalje, da su dotle već bile bačene prve klice ustanka i katolici su bili jur opojeni mišlju, da će im uspjet namjera, oslobodit se turskoga gospodstva. Da se postigne toli plemenit cilj i franjevci su živo sudjelovali, dapače podticali i upućivali, nu samo osnova bijaše preveć opasna i preuzetna, ter nebudu poduprta vanjskom pomoćju, kako su se to hrabri ustaše nadali, u vjetar odoše svi napori i uzaludno se proli silna krv turska i kršćanska.

Navedeni slučaj bijaše samo prva iskra one bojne vatre, koja je počela obuzimat ravnu Slavoniju. Iste naime godine stupi na čelo ovog ustanka obitelj Ilinića, porieklom Hercegovaca. Bivši oteli Turci Franji Iliniću ženu, ovaj podiže svoju okolicu i pred četom od 190 momaka popali im njekoliko tvrdjavica i doprie u samu Požegu. Jedva dočekaše franjevci, da ovaki junak stupi na čelo po-

---

[1] Ovu i sliedeće crte iz prvog slavonskog ustanka crpimo iz Švearevog djela. Ogledalo Illiriuma sv. IV, koj je opet to vadio iz njekog starog, latinski pisanog rukopisa požežkog samostana.

kreta, te ne moguć dalje gledati silna bezakonja, koja čine po Slavoniji Turci od njih i njihove braće, otajno množinu naših pobune, koji su se ovoj četi priklopili, tako, da je u kratko vrieme Ilinić brojio 2000 momaka pod svojom zastavom. Praćen ovom dobrovoljačkom četom, a blagoslovom svojih dušobrižnika, porobi požežki grad i sasječe veći dio turskog stanovničtva, ter plienom obogaćen krenu prama Velikoj. I dočim su ovi hrabri kršćanski ustaše po Velikoj harali i sjekli svoje tlačitelje, franjevci im poruče, da idje na njih novi požežki paša, koj je silnu vojsku po Bosni pokupio i već se k Savi približio. Neustrašivi borci sada polete u susret ovoj turskoj vojsci, i njegdje kod utoka Orljave u Savu boj s Turci zametnu. Nakon duga okršaja kršćani budu savladani daleko pretežitijim brojem svojih neprijatelja, pak buduć tu pao i vodja im Ilinić, uzmakoše vješto u gore, odkle su poslje neprestano Turke uznemirivali. Paša medjutim nastavi put i dodje u Požegu, noseć na nogi ranu, te srdit na franjevce i na kršćane, nametnu im težku krvarinu, a koji ne mogoše platit, te baci u tamnicu i punih pet mjeseci gladom i svakom mukom muči ih. Divna doisto bijaše ova misao i težnja za oslobodjenjem, da naime slavonski puk vlastitom mišicom izvojuje slobodu svoje domovine. Nu opet s druge strane bijaše i vratoloman put do tog cilja, osobito ako u obzir uzmemo način onovriemenog vojevanja, a za sve divljačko postupanje Turaka napram savladanim kršćanom. Ovo poduzeće zahtievalo je od franjevaca i velike hrabrosti te samozataje, počem njihovo šurovanje sa ustašami te očito podticanje na ustanak nisu mogla ostati tajne turskim poglavicam, kojim su na oči, da tako reknem, bunili narod i doglašivali kršćanskoj četi svako gibanje neprijateljskih čopora, dočim i samo franjevačko ime i odjelo bijaše dovoljan povod, da budu zlostavljani i nekažnjivo smaknuti. Ali ova neutoljiva želja za oslobodjenjem kao da je bila ravnana tolikom ljubavju i obzirnošću, jer napokon i požežki paša potajno priedje na katoličku vjeru i stade štititi katolike, koje je dotle nemilo progonio. Mi i nesumnjamo, da su tu promjenu u njem uzrokovala razmatranja o kršćanstvu, to pako pospješila revnost naših franjevaca.

I premda su odsele franjevci i katolici u Slavoniji slobodnije dihali, ipak se nisu dali zavarati ovom prividnom stankom u pro-

gonstvu, već su jednako zamjenito hrabrili se i spremali, da pokušaju junačku sreću i oslobode otačbinu. Gori navedeni porazi i nedaće njih ne mogoše preplašiti, već čim se pruži sgodna prilika, opet buknu ustanak. Ovomu povod dade sama cesarska vojska, koja (1598) bijaše se pod banom Ivanom Draškovićem, Ivanom Ratkajem i generalom Herbersteinom spustila u Slavoniju i grad Viroviticu bila obsjela. Sada Slavonci prihvate za oružje i stanu harati turska mjesta, jednoj pako ovećoj ustaškoj četi zapoviedao je junak Senčević Luka, koj u jednoj bitci pogubi 120 Turaka, i dočim su ostali u biegu spas tražili, on je za njimi letio, a kog je stigao, toga je i pogubio. Medjutim spomenuti vojvode ne mogoše osvojit Virovitice, te dignu obsadu i krenu kući, kršćanom pako drugo ne preosta do izselit se oli predat se na milost i nemilost svog krvnog dušmanina. Mnogi odabraše prvo, a koji ostaše, izkusiše toliku okrutnost od strane svojih biesnih gospodara, da su u plug i kola poput nieme marve bivali uprezani, a pod udarci padali mrtvi kao snopovi. Senčević sretno umaknu preko Drave, te čuvši da Hrvati pod Petrom Bakačem prodiraju prama Požegi, pribere novu četu od 500 momaka i obnoć spali Požegu. Tom sgodom bje ubijen i požežki paša, a njegov sin Mustafa i trista drugih odličnijih Turaka bje uhvaćeno, dočim je toga dvoje od kršćanske ruke poginulo. Bakač se iza toga vrati u Moslavinu, Senčević pako udari sám na Osiek, grad upali i skoro cielo tursko stanovničtvo pokolje. Kuga, koja je tada grozno harala, prekinu mu vojevanje, ali nepromieni kršćanske namjere, da opet poprime proti Turkom oružje, čim bude tomu prijatnije vrieme.

Nit pune dvie godine iza toga ne minuše, a već se (1600) osnova novi zamašitiji ustanak, koji su sada rukovodili Marko i Mato Lapsanovići, a bosanski franjevci svimi mogućimi sredstvi potajno podticali i podjarivali. Ustaška četa brojila je ovaj put preko hiljadu momaka, i odvažnim vodjam podje za rukom mnoge turske gradove popaliti, mnogu dušmansku glavu uzkinuti, te mnogo im dobro zaplieniti. Odlučna bitka i ovaj put zametne se na utoku rieke Orljave u Savu, gdje su ustaše imali se borit s vojskom od 5000 Turaka, te premda ovih dobra polovina osta na bojnom polju, ipak moradoše kršćani najposlje uzmaći. Ovu krvavu tursku pobjedu krvavo platiše franjevci, jer požežki paša, vrativ se kući, dade po-

hvatati i u tamnice pobacati požežke franjevce, gvardijana pako na kolac nataknu, znajući dobro, da su duše cielomu ustanku bili sami franjevci, ti neustrašivi pastiri svojega stada. Što je franjevce postiglo, to ni katolike nije mitilo. Puna dva mjeseca iza spomenute bitke ciela Slavonija bila je pozorištem najokrutnijih turskih bezdjela: kršćani su bili stavljani na svakojake muke, ženam su sise bile rezane, ljudem nosovi i uši, mnogi bivali živi parani, na kolac nabijani, u vrelu vodu bacani, djeca pako bila zatvorana i gladom umarana. Medjutim bje Marko Lapsanović u Bosnu pobjegao te na novo pribrao četu od 600 hrabrih junaka, i to ne bez sudjelovanja franjevaca. Na čelu ovih vitozova prodrie on opet u Slavoniju i stane na novo Turke napadati i uznemirivati. Dvie godine on je neprijatelju strah i trepet zadavao, osvećujuć nevino prolivenu krv svoje braće, nu napokon bje kugom i gladom primoran da razpusti momčad i odgodi daljnja poduzeća do zgodnijih vremena.

Al ni ovaj put nije mnogo oklievao. Čuvši da g. 1603. Nikola Šubić i general Trautmansdorf idju oslobadjat Slavoniju, pojavi se opet Lapsanović sa jakim ustaškim odjelom. Njegova četa poput bujice silni kvar počini Turkom prije, nego se je i mogao sjedinit sa Šubićem, sdruživ se pako, porobe oba požežko polje i mnoge sužnje oslobode iz turskih tamnica. Pa i kad se vratiše rečeni vojvode, Lapsanović nastavi junačko četovanje i kod Brestovca potuče vojsku od 500 Turaka. Leteć u potjeru za požežkim pašom, pade mu s njeke upaljene kuće goruća glavnja na glavu i mrtva na mjestu ostavi. Medjutim njegovim drugovom podje za rukom uhvatiti pašu i u ponor ga baciti. Najposlje, bivši ih tri četvrtine palo u raznih okršajih, a kuga opet počela strašno moriti, bješe usilovani razići se i počekati na bolju zgodu.

Ovaj ustanak, toli odvažno odpočet i toli uztrajno nastavljan, razbukti se i g. 1604., ustaše pako predvodio je Ivan Ilinić, koj je svoje junačtvo izkazao, uništiv gradove Kobaš i Dubočac. Ovomu pokretu, osim inih uzroka, bje povodom stigavša iz Carigrada naredba, da onamo odpremi iz Slavonije dviesta najljepših momaka i toliko djevojaka. Kršćani se sgroziše nad ovom odurnom zapoviedju, te ne htješe ni čut za to; a kada Turci počeše upotrebljivati silu, podignu se svi složno na oružje, zakloniv u šume svoje porodice, i dotle se opiraše, dok im se nalog nezamieni danjkom od to-

liko dukata. Iza toga njeko vrieme odahnu kršćani i dapače dobiju slobodu vršiti svoju vjeru, te su franjevci mogli bez zaprieke voditi i svečane obhode. Ovoj stanki progonstvu najviše je doprinjeo rečeni Ilinić, pobrativ se s požežkim pašom, Kara Mustafom Čunićem, te odvraćajuć od svojih jednovjeraca sve turske navale i potvore. Slavonski Turci nasuprot priekim su okom gledali toliku snosljivost pašinu i njegovo prijateljevanje s Ilinićem, te obojicu dne 1. travnja 1607 otruju. Ukloniv s puta jednog i drugog, stanu na novo tlačit kršćane, franjevcem pako nametnuše novi danjak, za to naime, što obavljaju vierske čine, te ga prozvaše džulusom, zaprietivši, da će sve franjevce poubijat, ako im se odmah neuruči. Već 1. svibnja r. g. pozatvarani su bili požežki fratri, al katoličko gradjanstvo odkupi im glave, davši Turkom hiljadu talira, kojom prigodom mnogi razprodaše svoja imanja i pokućtvo, dok skucaše silnu ucienu. U Djakovu medjutim ova oluja ostavi krvav trag; jer tri franjevca i petdeset katolika bješe na kolac nataknuti i nemilom smrću umoreni.

Ovaj okrutni turski postupak razjari sve slavonske kršćane, te videći, da se nije više dobru nadati od silovitih gospodara, odrede oli svi izginuti oružjem u ruci oli se jednoč osloboditi turskoga jarma. Vodje ovomu ustanku bijahu Mato Delimanić i Toma Mihaljević, te natjeraše Turke u toliki strah, da su iz Bosne i Budima morali pomoć potražiti, a ne moguć ju dulje čekati, napokon počeše u Bosnu bježat, da se uklone krvavoj osveti kršćanskih četa. Vidivši to budimski i bosanski Turci, polete u Slavoniju, da braću spase i utrnu vatru, koja je bila kadra uništiti njihovo gospodstvo u ovih pokrajinah, te opliene i poharaju Slavoniju, da je izgledala kao prava pustoš. Nu i kršćani su se junački hrvali, dapače i same žene su za oružje bile prihvatile, al napokon i opet podlegnu pretežitijoj sili i ustaše se razidju.[2] — Ovim krvavim viestim punim pravom dodaje Smičiklas: Tajni šaptaoci ovim ustankom bili su fratri, a krvavi izvoditelji kršćanski hajduci.[3]

Nu prije nego li su odustali od svojih namjera, uvidjajuć nedostatnost svojih sila, franjevci se obratiše na sv. stolicu, moleći ju da podtakne kršćanske vladare, neka bi se zauzeli za oslobodjenje

[2] Ondje. str. 443—4.
[3] Poviest Hrvatske dio II. str. 249.

katolikâ s jedne i druge strane Save, te da se pripoje habsburžkoj vladajućoj kući. Molbu na ime bosanskih i hercegovačkih katolika još g. 1606 podpisali su franjevci i prvaci naroda, ter ju je u Rim odnio Nikola Drašković i predao papi Pavlu V., koj poslanika odpusti sa iskrenim uvjeravanjem, da će sve činiti za oslobodjenje ovih zemalja, što bude u njegovoj vlasti.[4] Pa kao da je papa i održao svoju besjedu, jer cesar je višekrat iza toga pismeno i preko svojih poklisara uvjeravao bosansko-hercegovačke i prekosavske katolike, da će upotriebit sve sile da ih oslobodi.[5] Primjer njihov sliedilo je stanovničtvo Like, moleći štogod novčane pomoći od pape, a da namjeravaju nesamo sa sebe stresti jaram, nego i drugim kršćanom priletit u pomoć, da se dočepaju slobode.[6] Pa kada isti Nikola Drašković, sa svojim drugom fra Dominikom Andrijašem htjede na novo zaputit se do pape u istome poslu, ban hrvatski Toma Erdedi (1608—15) preporuči njega i njegovu stvar papi ovimi za nas znamenitimi riečmi: „Koliko ima tomu godina, da se trude braća franjevci redovitog obsluženja, i drugi muževi za kršćanstvo veoma oduševljeni, da se oslobode kršćani pod težkim turskim gospodstvom trpeći, ne sumnjim da je vašoj svetosti već poznato; o kojoj stvari premda se je njeko vrieme radi tegotnih okolnosti bilo prešutilo, sada opet po božjem nadahnuću, koli revnošću rečene braće, toli nastojanjem i trudom nosioca ovoga lista plemića Nikole Draškovića, živo se opet radi". A nakon tople preporuke, koja se tiče osobe i poslanstva rečenog Nikole, završuje: „Pak s toga najponiznije umoljavam vašu svetost, da bi se ista udostojila milostivo se obazrieti na onaj puk i svojim svetim ugledom izposlovati, da želju mu izpuniv, kršćanstvu utjelovi i prikopča ga, na hvalu i slavu imena božjega, a korist sv. katoličke crkve".[7] Ovo poduprie i austrijski nadvojvoda Ferdinand listom od 14. prosinca r. g. podnesav sv. stolici pismo ličkih prvaka.[8] Premda je s početka i sami papin nuncij u Gradcu ovu osnovu zagovarao, nadje se ipak ljudi,

[4] Theiner, Mon. slav. mer. II. p. 110.
[5] Ibidem.
[6] Idem ibidem 101—3.
[7] Ibidem p. 106.
[8] Ibidem p. 108.

koji mu to sve kašnje predstaviše kao izmišljotinu Nikole Draškovića i fra Dominika Andrijaša, člana hrvatsko-bosanske države, dapače proti Nikolinu sukromnomu životu koješta krupna navedoše.[9] Ova medjutim dvojica pokušaše i g. 1610 nagovoriti sv. stolicu, da pomogne besanskim, hercegovačkim i ličkim kršćanom izbavit se iz turskih šapa, ter htjede i ovaj put Nikola glavom u Rim, ali budué se razbolio, to povjeri svomu drugu fra Dominiku, uručiv mu preporuke nadvojvodinu, banovu, ninskog biskupa i karlovačkog kapetana Gašpara Stjepanovića.[10] Ako i nije ovo poslanstvo nikakva uspjeha imalo s navedenog uzroka, to ipak možemo vjerovati svjedočanstvu toli blizu bosanskim franjevcem stojećih i uglednih osoba, da su isti zbiljno o tom radili, da se Bosna i Hercegovina sa susjednimi zemljami, uz pomoć pape i drugih kršćanskih vladara, pripoje habsburžkomu vladalačkomu domu, što dokazuje u njekoliko i krvavi slavonski ustanak, te dosliedno držimo, da su istinite bile molbe, koje su rečena dva muža papi dostavila; jer se jedva da pomisliti, da bi oni mogli zavarati spomenute susjedne kršćanske poglavice, koji su po svom javnom položaju mogli imat i inih dokaza o toj težnji bosanske braće.

Prvi glasovi o slavonskom ustanku podtakli su i sinove kršne Hercegovine, da se late oružja i sami što učine za svoje oslobodjenje. Godine naime 1596 buknuo je ustanak i u dolnjoj Hercegovini, koj je predvodio vojevoda Grdan, te mu podje za rukom učinit se gospodarem Nikšića i Onogošća. Hercegovački beg uzalud ga je opominjao, da se prodje bune i prestane dizati kršćanski narod proti Turkom, ter je bilo uzaludno i navaljivati na ove hrabre gorštake. Grdan je uzprkos tomu sve silniji bivao, jer su se valjda i katolici ovomu pokretu pridružili. Napokon Turci priberu znamenitu vojsku i na Gackom polju s Grdanom se ogledaju. U tome boju nadvladaše turske čete i Grdan uzmakne, al nadošavši Ahmet-Hadum paša s njime se izmiri.[11] Ovaj pokret kao da je još veéma razuzdao tursku okrutnost proti katolikom i franjevcem, koji su prebivali u Bosni i Hercegovini, jer i opet osjetiše svakojake progone i tlačenja. O tih nepravdah suvremeni sultanovi fer-

---

[9] Ibidem.
[10] Ibidim p. 110.
[11] Arkiv knj. III. str. 28.

mani sadržaju nepobitnih dokaza. Tako razabiremo iz onog od g. 1599, da su bosanski muhamedanci počeli zahtievati, uzprkos tolikim sloboštinam i carskim darovinam, da im franjevci plaćaju sve danjke, koje i ostali podanici davaju. Ovi se uteku k caru Mehmedu te prikažu mu svoje biedno stanje i dosadanje povlastice, a on uzmav u obzir, da franjevci neobradjuju zemlje, trgovine nevode, od puka pako ništa neiziskuju, već jedino živu od milostinje svojih jednovjeraca, zabrani takova potraživanja.[12] Ferman je bio upravljen na bosanskog beglerbega, hercegovačkog i zvorničkog alajbega i ostale sudce u ovih pokrajinah, što bi značilo, da je svuda po Bosni i Hercegovini franjevcem dotješnjalo. I godinu kašnje izadje carski ferman, u kojem žali car, da su počeli njegovi paše, vojvode, subaše i janjičari franjevce uznemirivati pod izlikom, da su crkve popravljali, pak ih za to cienili i globili, dapače bio je čuo, da su isti turski činovnici franjevcem tovare otimali, kad bi po selih hodali, te da su im svakojake neprilike pravili, pak zabrani u njihove se stvari stavljati, u crkve i samostane miešat se i dodijavat im.[13]

Ovi podatci dovoljno osvietljuju tadanje stanje franjevaca. Pak premda su svuda vladali isti nepovoljni odnošaji, to ipak katolici u Hercegovini bijahu većimi biedami izloženi: s jedne strane naime trlo ih je tursko samosilje, a s druge trpili su mnogo od senjskih uskoka, koji počmav od Senja pak do Dubrovnika svuda su provaljivali na tursko zemljište, a kud nebi mogli naškoditi Turkom, tada bi i samim kršćanom nanosili velike štete. Na ove neredovne čete potužiše se najme Dubrovčani papi Klementu VIII, jerbo su sa dubrovačkog zemljišta upadali u Hercegovinu, ter tu plienili i harali, tiem pako davali povoda Turkom, da i njih okrive, a Dubrovnik osvoje.[14] I katolikom u Popovu i Gradcu dozlogrdi ovo pljačkanje, te pošalju u Rim fra Dominika Dubrovčanina, koj se gorko iztuži na ime njihovo proti uskokom, što se danomice zaliećaju u one predjele, njih robe i odvode u sužanjstvo, ter ih onda prodaju kano roblje, silujuć ih, da se izdaju za Turke, pak još glasuju, da to sve čine dozvolom sv. stolice. Papa se odazva ovim tužbam i za-

[12] Ferman br. V.
[13] Ferman br. VIII.
[14] Mon. slav. mer. II. p. 89.

moli cesara Rudolfa listom od 14. ožujka 1596, da preprieči takova bezdjela, koja se čine na štetu samoga kršćanstva.[15] I ovim dakle biednikom franjevci bijahu jedino uzdanje i podpora u ono vrieme, te samo na požrtvovnost franjevaca mogahu računati u svih nevoljah, koje su ih nalazile.

Ove medjutim uskočke provale i mjestimični ustanci dokazom su, koli je ukorienjeno bilo u ovostranih kršćanih uvjerenje, da je već nadošlo vrieme i hora, da se dočepaju slobode. Pak budući ovi pokusi nisu postigavali znamenita uspjeha zato, što su kršćanske četice bile neznatne prama sili, kojom je Turska razpolagala, to uvidiše kršćani iztočne i zapadne crkve, da ih samo u crkvenom jedinstvu i zajednici sa sv. rimskom stolicom čeka bolja budućnost, pak da će bit uzaludni svi napori i sve nade, ako im vjerska sloga ne ujedini sila, sveta pako stolica nezauzme se za njih kod kršćanskih velevlasti. Tako već početkom god. 1598. opaža se pokret u cieloj Srbiji, u prilog crkvenog izmirenja, a tomu pokretu stupi na čelo sami raški nadbiskup Ivan, poslavši dva kalugjera u Rim, koji bi taj posao odpočeli i sretno kraju priveli. U listu na papu Klementa VIII. uvjeravaše Ivan sv. stolicu, da on, poput svojih predšastnika, ostaje privržen i odan stožeru jedinstva i katoličkoj crkvi, te se gorko tuži na progonstvo, kojemu je on i njegov narod izvržen. Papa listom od 10. travnja r. g. ljubezno mu odvraća, da je susretljivo primio njegove poslanike, dobrostivo ih saslušao i svom uljudnošću počastio. Pripovieda nadalje, kako mu je bilo milo, kada je razabrao za uvjeravanja njegova pravovjerja, tješi ga u nevoljah, koje trpi, te veli, da je nagovorom i svakovrstnom podporom i nada svoje sile nastojao, da se kršćanstvo oslobodi izpod turskoga jarma, te da se još nada turskomu poniženju a kršćanskom izbavljenju, ako i ovaj put ljudski griesi ne stave zaprieku božjemu smilovanju. Ponukuje ga napokon, da oba jedino i složno vapiju k Bogu, a svojim primjerom podtaknu i vierni puk na pokoru; ostala pako da će potanje razabrati od samih kaludjera.[16] Sbliživanje Srba k sv. stolici i dalje je nastavljeno, ter i sliedeće godine bješe odaslana dva kalugjera, od kojih jedan razboli se na putu i nestiže u Rim. Iz listova nad-

---

[15] Ibidem p. 89—90

[16] Ibidem p. 90—1.

biskupa Ivana i metropolite Visariona osvjedoči se papa, da su dva crkvena glavara ozbiljno stupila u crkvenu zajednicu i bješe mu mili ovi dokazi njihove privrženosti, ter ih ponukova pismom od 24. travnja r. g., da uztraju u katoličkoj vjeri, moleći ih, da se ne daju nikakvimi težkoćami i nevoljami odvratiti od svoje odanosti prama jedino spasonosnoj crkvi.[17] Ove ponovljene izjave držao je papa za iskrene, te je u pismu od 1. listopada g. 1600 na fra Tomu Orsina, barskog nadbiskupa i srbskog prvostolnika, ovomu stavio na srce podpuno obraćenje Srbâ, nagovarajuć ga, da spomenute crkvene poglavice utvrdjuje u sv. odluci i neprestano nagovara na ljubezne odnošaje sa sv. stolicom i katoličkom crkvom, te ako bi oni ozbiljno stupili u istu crkvu, obećaje, da će ih nesamo rado primiti u svoj naručaj, nego da će ih kao sinove, braću i članove smatrati i ljubiti. Nalaže mu napokon, da uhvativ prigodu, ljubezno ih opominje i oduševljava, te da nastoji bačeno sjeme do ploda jedinstva dovesti, a sv. stolicu ob uspjehu svoga poslovanja na vrieme obaviešćivati.[18]

Ovo, ma i časovito približavanje Srba, koji su počeli bili uvidjati, da samo u uzkom jedinstvu sa sv. stolicom čeka ih bolja crkvena i politična budućnost, komu da se u zaslugu upiše, lahko je pogoditi. Sve naime da i neimamo sigurnih povjestnih podataka, da su bosanski franjevci tomu što doprinieli, ipak bi imali to pripisati uticanju i uplivu onog katoličkog svećenstva, koje je sa cielom Srbijom graničilo, te imalo često priliku, da s višjim i nižjim srbskim klerom povede razgovor o crkvenih i političnih ciljevih i odnošajih. A to bijahu i mogadiahu biti samo franjevci, koji su od srca žalili, da tolika krvlju i jezikom braća od njih se vjerom ciepaju, dočim bi ovom još spojena mogla odlučiti sudbinu balkanskog poluotoka i muhamedanstvo prisiliti na uzmak u azijske pustare, odkle je i poteklo. Ovom mišlju bijaše napose obuzet fra Petar Bošnjak, te u družtvu od njekoliko braće zaputi se u susjedne srbske krajeve. Kako mu je posao išao za rukom, odtuda razabiremo, što je na više mjesta morao obustaviti svoje blagonosno djelovanje zato, jer nije imao dovoljno pomoćnika, da zadovolji najprečjim potrebam

[17] Ibidem p. 92—3.
[18] Ibidem p. 94—5.

onoga naroda. Usilovan dakle bijaše opet se na njeko vrieme vratit u Bosnu, ter sabrav nješto brojniju četu, zaprosi papu, da im dozvoli poprimit upravu katolika latinskog obreda, kojih još u Srbiji bio priličan broj, samo što su bili razsijani po svih krajevih, uzput pako da uzpostavljaju crkveno jedinstvo, za koje je već bilo nješto izgleda. Sv. stolica listom od 16. travnja g. 1601. to im radostno dopusti, obasuv ih mnogimi povlasticami,[19] a oni sada na novo proputuju sva pusta mjesta, zapute se u šume, potraže kolibice i ustave se u kukavnih selih baštinstva lišenih Slavjana. Medju brda, ne pazeći na led i na glad, nošahu ti srčani fratri rieč božju, te bijaše velika okriepa, koju onaj narod oćuti.[20] Gonjeni željom za širenjem carstva božjega i uzpostavom crkvenog jedinstva, bosanski franjevci dopirali su bez sumnje i u samostane srbskih crkvenih poglavica, te su živo pokretali posao ujedinjenja. Nu kada su oni ovaj bogumili i rodoljubivi posao odpočeli, neda se točno označiti. Sva je prilika, da je to imalo biti njegdje okolo g. 1596, jer se ne čini moguće, da su oni mogli tako brzo napredovati, ako uzmemo u obzir, da su tada Srbijom prolazile turske horde, a narod da je već bio skoro smetnuo s uma svaku svezu sa katoličkom crkvom, uslied dugo prekinuta obćenja.

Al dočim su ovako Srbi pozivani u naručaj vrhovnog pastira, franjevci ne zaboraviše ni svoje bugarske braće, te se čini, da su htjeli jednim mahom obgrliti cielo jugoslavenstvo, i njega sbližiti sv. stolici, a tada istom raditi o njegovu oslobodjenju. Od ove nakane oni se nisu dali odvratiti ni dalečinom pokrajina, u koje je trebovalo otići, nit nesigurnošću puteva, nit turskim strahom i zanešenošću, preziruć i sami život za taj uzvišeni cilj, koji ako i nije podpuno postignut, kako se je namjeravalo, ipak tiem se ni malo ne umanjuju franjevačke zasluge za crkvu i narod. Tako već god. 1595. ode jedan odjel franjevaca u Bugarsku, koji je predvodio fra Petar Soljanin (= Tuzlak) i tu počme sabirati oko sebe ostanke katolika, a mnoge i razkolnike privodit u krilo katoličke crkve. I onamo je bilo, osobito u Sofiji, naseljenih Dubrovčana, koji su živo prijanjali za katoličestvo, ali nisu uviek mogli imati

---

[19] Ann. Min. vol. XXIII. p. 342 et 497. Vol. XXIV. p. 385.
[20] Balan, Kat. crkva i Slaveni str. 216.

dovoljno svećenika. Razkriljenimi rukami dočekaše ovi naseljenici i domaći katolici naše franjevce, te im brzo sagradiše samostan u Čiprovcu, a crkvu u Kapilovcu. Za čas pomnoža se i broj vjernika, te se pomisli i na to, da se tu namjesti i redoviti biskup, koj bi onom rastućom i nadobudnom crkvom ravnao. Ove želje nije nitko bolje mogao nit znao predstaviti sv. stolici od fra Petra Soljanina, te se ovaj god. 1600 zaputi u Rim, izviesti papu ob uspjehu svoga djelovanja, stanju katolika, te podastrie molbu, da se naimenuje za njih posebni biskup. Sv. stolica uzradova se ovim veselim viestim, pak budué i pred tisuću godina obstojala sofijska biskupija, dapače još za prvih viekova kršćanstva bila veoma ugledna i odlična, to sada, kad je bilo izgleda, da će novim i bujnijim životom procvasti, sv. stolica rado privolji, da se ova stolica uzpostavi, a tiem da se pruži prilika onomu narodu, da se na novo pripoji katoličkoj crkvi. I buduć su sofijski katolici želili, da se ta čast rečenomu fra Petru podieli, papa ih dobrostivo usliša, tiem više, što je držao da je shodno onomu podieliti vrhovnu upravu, koj je s tolikom požrtvovnosti onamo došao, toli sjajne uspjehe postigao i znamenite zasluge za onu obnovljenu crkvu jurve stekao, opredielivši mu isto doba 300 dinara godišnjih iz svoje blagajne za njegovo uzdržanje. Primivši biskupsku posvetbu, krene fra Petar natrag u Bugarsku, da zauzme novo mjesto i nastavi svoje apoštolsko djelovanje, koje je on u svojem izviešću od g. 1611. potanko opisao. Iz ovog znamenitog spomenika doznajemo, da je fra Petar nastanio se u franjevačkom samostanu u Čiprovcu, koj je sam sagradio, i tu se posvetio bogoslovnom nauku i književnosti, uz to ne zanemarujuć ni malo svojih pastirskih dužnosti. Poučavajuć stare i na novo obraćene katolike, u mnogom učeniku pobudi želju na svećeničko zvanje, te kako su jedni volili ostat u svietu, a drugi povući se u samostan, to je prve uvršćivao u svietovnje svećenstvo, a druge je primao u red sv. Franje, dobivši na to dozvolu od bosanskog provincijala, želeći, da franjevci bugarski ostanu u zajednici s onimi u Bosni, i tiem lakše oboji odole nevoljnim okolnostim, koje su mogle jedne i druge svaki čas zadesiti. A da se ova spona čvršća uzdrži, sám se primi uprave ondašnjih franjevaca. Vrieme, koje mu je ostajalo slobodno od predavanja, upotriebi na obnovu crkvene stege i kršćanskoga života u povjerenoj mu crkvi: on bi naime sobom izrav-

navao prepirke, trnuo svadje, triebio zloporabe, izdavao spasonosne naredbe, uvodio razne pobožnosti, pohadjao svoju biskupiju, dieleć sv. potvrdu i propoviedajuć. Boraveći u Trnovi, obratio je i pokrstio množtvo pavlićana, njegovi pako svećenici, buduć on nije mogao osobno otići, spali su do Filipopolja (Plovdiva), te su obratili pavlićanska sela: Kalabrovo i Novo Selce. Razširiv ovako na sjever i jug svoj djelokrug, često su mu puta uzmanjkali pomoćnici, te je morao pozvat braću iz Bosne, koja su mu se uviek radostno odazvala, a buduć narod nije im mogao davati ni potrebite hrane, on ih je iz svojih neznatnih prihoda obskrbljivao. Uz ovolike napore u službi, morade pretrpiti biskup fra Petar i mnoge nevolje, pogibelji, novčane globe, prietnje, dapače i udarce od Turaka, razkolnika i zločestih kršćana, a osobito od grčko-iztočnog arhiepiskopa u Sofiji, okorielog protivnika katoličke crkve, koj bi svake godine onamo prelazio i kušao podvrći katolike svojoj vlasti, tražeći od njih nepravedne namete, kao što i od svojih jednovjeraca. Polazeć na taj put, poveo bi spomenuti mitropolit sa sobom njekoliko ponajgorjih Turaka, te psujuć pred njima obrede katoličke crkve, nagovarao bi ih, da svećenike i svjetovnjake progone, vežu, tuku i oštećuju. Nu hvala budi brizi i revnosti fra Petrovoj, ne podje mu nigda za rukom, da svećenstvo oli puk odvrati od njihove vjere. Nješto težji bijahu progoni počinjeni na ime turske vlade, ali i tim napadajem odoli sofijska crkva, kojoj je na čelu stajao toli gorljiv pastir. Naime g. 1610. dodje u Bugarsku jenjičarski i stade iziskivat od kršćana djevojke, kako je to bio starinski običaj, koje bi imale služit sultana i njegov saraj (= dvor). Izpred toga otimača i grabežljivca kršćanskoga poroda bugarski katolici pobjegoše u gore i tamo po špiljah i pećinah posakrivaše svoje kćeri, da ih tako učuvaju od iznevjerenja, te premda tim biegom mnogo kvarovaše, buduć Turci sela im oplienili i poharali, ipak ni jedna katolikinja ne bje odvedena u Carigrad, što je dobri biskup pripisivao vrućim molitvam svojih siromaka i očitoj zaštiti nebeskoj. — Ove iste godine, desiv se u Čiprovcu, dodje onamo sandžak (= okružni upravitelj) i kadija, a uz njih množtvo agâ i drugih siromašnijih muhamedanaca, tom namjerom, da ubije, kako se je bio zakleo, biskupa i ostale katoličke prvake, stanovničtvu pako da uzme sve njegovo imanje. Silni strah zavlada u cielome mjestu, nu srećom novac i

mito ublaže okrutnike, koji su već bili počeli spremat kôce i drugo orudje, na kojem će katolike mučiti.

Ovo je medjutim, kako sam biskup fra Petar pripovieda, samo površni opis progonstva, koje je tada tištilo bugarske katolike, budué odveć dugo bilo, kad bi se sve izkazivalo, a to je napomenuo, da zna sv. stolica šta oni trpe. Misao o oslobodjenju i njega je mučila, te je žalio da neima sredstva nit načina, nit kršćanskoga vladara, koj bi ondašnje kršćanstvo oslobodio; po tom i on je dielio nazore svoje bosanske braće i težko bi dočekao ustanak oli vanjsku pomoć, samo kad bi tomu i priuba prijale okolnosti. Nu ove su nasuprot priečile jedno i drugo: ciela naime Bugarska bijaše pociepana u četiri vjere, to jest na muhamedance, grčko-iztočnjake, katolike i pavlićane (ostanke starih bogomila), koji su stanovali u sedamnaest sela i brojili 1330 kuća, dočim katoličkih porodica ne bijaše tada više od sedam stotina, pak i to razasuto skoro po cieloj Bugarskoj.[22]

Ovo biskupa fra Petra izviešće dielom dopunjuje, dielom potvrdjuje njegov drugi u časti nastupnik i ujedno učenik, naime fra Petar Bogdanović (= Adeodatus), sofijski nadbiskup, u svom izvješću od g. 1667 na sv. sbor za poslove biskupa i redovnika u Rimu, ovimi riečmi: „Prije nego su (sofijski) katolici dobili biskupa, bogatiji su sebi dobavljali popove oli fratre za župnike; ali kad bi ovi umrli oli odstupili, za dugo nebi mogli dobiti druge, ter bi čestokrat jedan svećenik bio za sve, tako, da bi jedva u najveće blagdane mogli slušati sv. misu. Ali jedva dodje onamo fra Petar, kao da je angjeo s neba sletio, tako je bio dočekan On se smjesti u Čiprovcu, gdje je bilo najviše katolika, blizu četiri hiljade. Tu sebi i franjevcem, koje sa sobom dovede, podiže stan. Buduć nije imao (tada) drugog svećenstva, cielu pastvu povjeri fratrom, te nove župe u Kapilovcu i Železnoj njima povjeri. Da podgoji domaće svećenstvo, sam bi sobom sabirao i podučavao mladiće, a tada ih zaredjivao. On je ravnao franjevci, ne samo kao župnici, nego i kao redovnici, s njimi živući, milostinje za njih kupeći i opet na njih troseći. I samim Turkom bijaše na toliko omilio, da ga nisu smetali u vršenju njegova vikarstva po Bugarskoj, turskoj Ugarskoj i

[22] Balan. Kat. crkva i Slaveni str. XXIV—VI.

po smederevskoj biskupiji. Al osobitu revnost pokazao je pri obraćanju pavlićanâ, kojih je još bilo množtvo u onih krajevih. K njima bi išao u selo i opet u svoju ih kuću primao, te zavezav se s njimi u razgovor, mnoge obrati, dapače u njihovu selu obavio je i službu božju.[23] Po tom, osim sofijske crkve, podieljena mu je bila uprava u svih biskupijah po Ugarskoj, gdje je Turčin gospodario, Srbija pako bila mu je predana apoštolskim listom od 13. rujna 1605. i ujedno mnoge vanredne punomoći i povlastice, koje su mu trebovale u onih žalostnih okolnostih.[24] Ove iste godine bio je u Rimu, da na novo izviesti sv. stolicu o stanju balkanskih kršćana, te je na svome povratku oplovio Dalmaciju. Došavši u Zadar, dozvolom mjestnog nadpastira a po želji svećenstva i naroda, držao je redjenje, te posvetio četiri crkve. Putem do Bugarske podieljivao je na više mjesta sv. potvrdu, naime gdje nije bilo redovitog biskupa radi turskoga straha;[25] odtale pako zaključit možemo, koli je bio ugledan kod sv. stolice i cielog južnog Slavenstva, pak da nije znao ovaj sin Bosne ni za kakvu pogibelj, buduć rodio se i uzrastao pod svakovrstnim tlačenjem i prietnjami. Pri toj tegotnoj službi jedino je mogao računat na podporu svoje braće iz Bosne i od drugdje, a ti bijahu: fra Gabrijel Peršić, fra Emanuel Melko, fra Klementije Papanković, fra Gerard Pobyrczky, fra Josip Reniezky, fra Sebastijan Gaalbi, fra Kristofor Domanitczky i fra Benignus Crvenka, sve skoro sami Slaveni.[26] Godine 1610. prolazeći Starom Srbijom Marin Bizza, barski nadbiskup i apoštolski posjetitelj ovih krajeva, naš mu fra Petar izadje u susret, izdavši o tom službenu svjedočbu.[27] O njegovu daljnjem životu neima za sada inih podataka, nu i ovo je dovoljno, da se njime može podičiti Bosna i franjevački red. Dvojica njegovih učenika nasliediše mu u časti, te još sofijsku biskupiju povisiše na čast nadbiskupije, a nama to može biti dokazom, kako im je bio učen i revan učitelj, koji je znao podgojiti takov omladak.

---

[23] Ann. Min. XXIV. p. 459.
[24] Ibidem p. 460.
[25] Balan op. cit. p. XXIV.
[26] Ann. Min. vol. p. XXIV. p. 459.
[27] Coletus Illyr. Sacrum p. 69.

Ovolikoj radinosti i razširivanju bosanskih franjevaca po Bugarskoj čudit se moramo, i to tiem više, što su tada biesnili najljući ratovi medju cesarem i sultanom, a franjevci bili nemilo tlačeni. Ipak su oni jednakom ljubavju bili obuhvatili sve slavenske narode na jugu, željeć svima pokazati put u nebo i ublažiti nevolje kruta progonstva. U zamjenu za toliku požrtvovnost srodni puci otvoriše im stanove i srca, pak ako razne nepogode vriemena i kasnije okolnosti zatrše plodove njihova truda, to ipak nepristrana poviest uviek će ih smatrati jedinimi dobrotvori pogažena čovječanstva i branioci pravovjerja u ono žalostno po kršćanstvo doba. Znamenito je za nas svakako, da je dotle cvala katolička crkva u Bugarskoj, dokle je ona bila otvorena bosanskim franjevcem; nu čim se oni odanle moradoše ukloniti, istodobno se počeše umanjivati i katolici, ter opet sofijska biskupija postane praznim naslovom.

Pa kao što u Bugarskoj početkom XVII. vieka bijahu se pokazali veseli izgledi za katoličku crkvu, isto tako i na jugu bosanske države bijaše znakova, da će se stvoriti davna želja franjevaca i da će stupiti susjedni puci u crkvenu zajednicu. Prolazeći Starom Srbijom barski nadbiskup fra Toma Orsini, priedje u Hercegovinu i tu razumi od franjevaca, da crnogorski vladika Marderij liepo ih prima, te da je veoma sklon katoličkoj vjeri. Ovu priliku upotriebi isti apoštolski posjetitelj, ter mu se uvrati na Cetinje, i toliko ga nagovara na prielaz, da je od njeg otišao pun nade, da nije daleko vrieme, kada će ovaj vriedni crkveni i svietovni poglavar crnogorskih brda stupiti u krilo katoličke crkve.[28] Mi i ne sumnjamo, da medju onimi franjevci, koji su izkusili ljubežljivost Marderijevu, da su bili većinom sinovi bosanske države, buduć je ovaj zastupnik sv. stolice u Hercegovini čuo o njem toli povoljne glasove; pak s toga ovi su morali bacit prvo sjeme izmirenja u srce ovog vladike, a često zalazeći u Crnugoru, učinili su i njegove gorštake sklone na pravovjerje.

Obe zamašne i krasne osnove, naime ustanak i crkveno izmirenje, ne dadoše se izvesti bosanskim franjevcem, uzprkos svim naporom i žrtvam, koje uložiše u te plemenite svrhe, pak dočim se ustanak utrnu potoci prolivene krvi, ujedinjenje razbi se o tvrdo-

[28] Balan op. cit. p. 219.

glavost grčko-iztočnog svećenstva. Odgojeno mržnjom proti Rimu i katoličkoj crkvi, ne htjede pružiti ruku na pomirenje nit se otresti svojih predsuda, koje su mu bile prešle u krv i zatrovale sve vanjske i nutrnje odnošaje. Ni sama uzvišena misao narodnjeg oslobodjenja ne bijaše kod njega tako jaka, da bi se izmirilo sa sv. stolicom i pod njenom zaštitom potražilo jamstvo boljoj budućnosti. Dapače ono planu svom zlobom, te varkami i strahovanjem razvrgnu one liepe nade, koje su bosanski franjevci počeli gojiti u tom pogledu, stavljajuć na ruglo katoličke vjeroistine, pogrdjujuć rimske obrede i progoneć katolike. A da im lakše posao podje za rukom, novcem podkupe Turke, da im pomognu ugnjetavat franjevce. Kakovom su okrutnošću vladike i njihovi pristaše uza zid pritisnuli franjevce, ponješto doznajemo iz otvorenog lista fra Stjepana Zlatarića, tadanjeg bosanskog provincijala, koj izdade fra Luki Jurišiću pod danom 1. svibnja 1604, te u kom se opisuje, kako su ovi zanešenjaci franjevce u okove mećali, u tamnice zatvarali, tukli i zlostavljali na toliko, da su trojica na smrt bili izubijani. Nadalje kazuje, da im se ne dopušća prebivati u samostanih, dok prije ne polože tri tisuće dinara; a buduć ne imaju odkle platiti toliku svotu, bojat se je jako, da se sa samostani ne utrne i iskra vjere, to ga šalje k papi, vladarom i svim kršćanom.[29] Doisto je imala bit velika bieda i nevolja, kada je trebovalo uteć se kršćanskoj Evropi za pomoć i podporu. Ne znamo, koji je bio uspjeh ovoga prosjačenja; nu svakako ova viest izpunjuje prazninu o suvremenom progonu franjevaca. I sliedećih godina bila su nastavljana samosilja i franjevci su bili potezani po pristranih turskih sudištih tako, da je g. 1606 sam bosanski paša morao ih uzet u zaštitu, izdavši bujruldiju na sve kadije, da se jednoč kane franjevaca i ne primaju proti njim tužba; ako li pak i prime, da se ne upuštaju u odsudu, nego cielu stvar ustupe veziru, da ju on sobom pregleda i rieši.[30] Očevidno je, da su znamenite nepravde i progoni morali prinukat bosanskog pašu na ovu naredbu, kojom je iznimio franjevce izpod sudbenosti kadija i tiem dao dokaz franjevcem, da su odveć često bili pravi zdravi pedepsani i globljeni.

*
* *

[29] Balan op. cit. p. 217 u opazki.
[30] Fojnički arhiv br. I.

Ne smjemo završiti ovaj odsjek dogodovštine bosanskih franjevaca, a da se još jednoč, ma i površno ne obazremo na čine, koje smo dovle prosto poredali, te da ne dadnemo njeku malu sliku onodobnih odnošaja, u koliko nam to dotični spomenici i izvori dopuštaju. I doisto neprekidni ratovi izmedju cesara i sultana učinili su znamenitim ovaj XVI. viek, ter je otomanska zviezda tečajem cielog stoljeća obuzdavala kako polet habsburžkog dvoglavog orla, isto je tako pùtila mletačkog lava, zadavši mu osvojenjem Cipra duboku ranu i golem gubitak. Svaku pobjedu i poraz kršćanskog oružja plaćali su krvlju i globami bosanski franjevci i katolici, držeći jedne i druge za uhode kršćanskih vlasti, ili bar za povod tomu ratovanju. I dočim su ovi junački trpili, a najposlje i za oružje počeli prihvaćat, grčko-iztočno svećenstvo čas po čas nasrtalo je na njihove vierske osebine i tražilo ih odtrgnuti od sv. stolice, koristeći se nješto povoljnijim družtvenim položajem i novcem, koje je rado prosipalo, da katolikom zada smrtni udarac i na razkolničtvo ih zavede. I dočim su ovako ove dvie kršćanske vjeroizpoviesti trošile se u medjusobnoj borbi, bosanski muhamedanac sveudiljnim ratovanjem proti kršćanom upio je mržnju na sve što je nosilo na sebi biljeg kršćanstva, a neprekidnim obćenjem sa Azijci, uljuljao se je u bajke arapskoga proroka. Ovo odrodjivanje promicala je i turska vlada, ter je revno otvarala učione, u kojih se je učio turski jezik i k o r a n, pak dočim opažamo u XVI. vieku, da su mnogi muhamedanci služili se bosanicom u javnom životu, već u sliedećem stoljeću počeli su na to zaboravljat, te je narodno pismo ostalo još samo u porabi kod otmjenijih porodica, što i opet dokazuje, kako se Bošnjak neda lahko odtrgnuti od svojih predaja. Odpor taj najbolje se zrcali iz nariečja i posebnog izgovora, koje su bosanski muhamedanci uveli u turski jezik, kao i okolnost, da su u obiteljskom životu čuvali materinski govor. Ovako odtudjivan vjerskimi nazori, političkimi okolnostmi i uvjerenjem, da je on gospodar života i imanja svojih nemuhamedanskih sugradjana, bosanski je muhamedanac zadovoljavao se svojim družtvenim položajem i zbiljno prionuo uz zastavu Muhamedovu, te je nemilosrdno postupao sa srodnimi narodi, a nekažnjivo ugnjetavao krštene zemljake. Njegova ćud bijaše podivljala, noseć i čas po čas upotrebljujuć ubojno oružje, onodobni način ratovanja prelazeći u okrutnost, trnuo je u

njem svaku sućut, a pljačkanje i zarobljivanje noseć mu i tvarnih probitaka, još ga biesnijim i na rat spremnijim učiniše. Ovako razuzdanih, a ničim nesusprezanih strasti bijaše naravna posljedica, da su franjevci, kao vodje katoličkog stanovničtva, bili svakovrstno tlačeni i proganjani, i tiem više, što u ono ratno doba pravda nije mogla uzet ih u zaštitu, buduć i od sebe slaba, a prama inovjernikom i pristrana bila. U kratko da sve rečemo: muhamedanci postali su obiestni, grčko-iztočnjaci preuzetni, a katolici očajni s progonstva jednih i drugih.

Ovo glede vjerskih odnošaja moradosmo reći. Nu glede kulturnih jedva da imamo šta pripomenuti. Turske učione, ubijajuć narodne osebine i potiskujuć domaću knjigu, samo su ubijale narodnu sviest. Još se je ponješto njegovala književnost u grčko-iztočnih i katoličkih samostanih, ali se je ograničivala na prve početke, i to samo onim je bila pristupna knjiga, koji su se htjeli posvetiti svećeničkomu stališu. Pisaca u zemlji nije bilo, nu ipak svećenstvo jedne i druge crkve revno je bilježilo važnije dogodjaje, po načinu talijanskih ljetopisaca.

Glede obrta i trgovine išlo se je vratolomno nazad. Glavno tržište bijaše postalo Sarajevo, a Dubrovčani su skoro izključivo sačinjavali trgovački stališ, uz koje i njeki domaći katolici dodjoše do znatna imetka, pokvareno pako talijansko nariečje bijaše im poslovni jezik. Sielo ove trgovačke obćine bijaše zasebni dio grada, koj se i danas zove „Latinluk“, te je imala sve do konca sliedećeg vieka svoje vieće (= Conseio) i svoj službeni pečat. Zapadni proizvodi dolazili su iz Mletaka i Ankone preko Spljeta, a iztočni preko Jedrene; nu jedni i drugi s velikom mukom, radi zločestih i nesigurnih puteva, pri čem je čestoput množtvo tovara robe padalo u šake razbojnikom, kako nam to narodna predaja svjedoči. Glavni drum vodio je kraj rieke Bosne, do njezina ušća, nu ovaj služio je samo ratnim svrham, pak s toga od njega su se udaljeivali kršćani, zemljište pako s jedne i druge strane stajalo je neobradjeno, te brzo obraste šikarjem i šumom, koje su tada postale zakloništem hajduka. — Obrt jedini, koj je bio još dobro njegovan, bijaše rudokopnja, imenito oko Travnika vadjeno je zlato, u Fojnici i Srebrenici srebro a u Varešu gvoždje, gdje je otvorio majdan Jakup paša izmedju 1486 i 1489. Ostali zanati nazadovali su, te buduć

Turčin nije osjećao mnogo potreba, mrzio pako zapadnu prosvjetu, umjetni proizvodi bili su primjereni njegovu barbarskomu ukusu, te su franjevci bili usilovani i kovane predmete dobavljat iz kršćanskih zemalja.

Ni poljodjelstvo nije bolje uspjevalo nego i ostala privrėda. Kršćani obojega obreda već u ovom stoljeću došli su u podpunu ovisnost od muhamedanskog življa. Nu sva zemljišta često su mienjala svoje djelaoce, nješto radi kuge, koja se je čas po čas navraćala, nješto pako radi turske samovolje. Ovo se je osobito sbivalo s onimi, koja su ležala u blizini javnih puteva, te su se kršćani neprestano povlačili u šume i gorske predjele, da se koliko toliko uklone turskomu pogledu. Vlada sama nit je mogla nit znala promicati narodno blagostanje, ter je samo gulila a ne podupirala krštene podanike. Napokon česti ratovi uništivali su poljodjelski stališ, jer je morao nosit za Turci živež i strielivo, a višekrat i vojevat uz svoje gospodare.

Ni državni odnošaji nisu ni malo prijali razvitku Bosne. Ona je tada posve izgledala, kao i Biograd, ratnom točkom, odkle su polazili nebrojeni čopori k zapadu i sjeveru, da ukroćuju i podjarmljuju susjedne narode, pak s toga i bila je ustrojena na vojničku. Vrhovna uprava bila je razdieljena na više sandžaka, a glavni bijahu: bosanski, hercegovački, zvornički i kliški, svim je pako predstojao bosanski paša, koj je sjedio posljednjih godina u Banjaluci. Medjutim skoro cielo današnje sarajevsko okružje bijaše iznimljeno izpod vlasti bosanskog sandžaka, ter je njime upravljao sarajevski Mulah, a ovaj je bio zapovjednik jenjičara, koje je on upisivao i predvodio, gdje je trebovalo, pak odtud i danas poslovica u narodu:

Dok je agâ, bit će barjaktara,
Dok je mulâ, bit će jenjičara.

Osim ovog neredovitog odjela, bijahu još druga dva. Prvi su sačinjavali oni muhamedanci, koji su od cara dobili timare, to jest desetinu od njekih sela, te prema prihodu njeki su išli u rat na konju, ostali pako pješke, nu jedni i drugi vojevali su o svom trošku. Ova četa bijaše mnogobrojna, a povećavali su ju sluge i kmeti bogatijih vlastelina, ter je bila osobito sultanovo pouzdanje. Odjelni zapovjednik spahija zvao se je Alajbeg, a vrhovni bijaše dotični sandžak; ti pako naslovi bijahu dovoljni u ono doba, da se

dotični vlastelini smatraju poluovisni, te da sebi nagomilaju kmeta i zemalja. Od Prusca do Sarajeva stanovao je i tada veći diel bosanskih spahija, a njegda i ciela Hercegovina davana je bosanskim pašam kao naknada za uzdržavanje konjaničtva. Treći napokon sbor turske vojske sačinjavali su svi ostali muhamedanci, od kojih mnogi i ostarili bi vojujući, a tada bi dobili odpust i naredbu na kojeg kadiju, da mu za njegove zasluge sagradi kuću i označi zemljište, od kojeg će moći udobno živiti, te naravno da bi se tada kršćanom otimale zemlje i tako svi postajali kmeti izsluženim turskim vojakom. Kao što mnoge druge bosanske varošice, tako je i Fojnica bila ovako naseljena muhamedanci, od kojih mnogi i danas nose na sebi očevidan biljeg, da su ovamo došli iz azijskih i grčkih pokrajina. Državni danjci samo su tištili kršćane, te su bili odveć ogromni. Obiteljska čast, imanje i isti porod ne bijahu više svojina krštenog naroda, već sve bilo je izvrženo grabežljivosti zemaljske vlastele i činovnika. Riečju: Bosna je bila iz vana pusta, a iznutra raztrovana mržnjom i zlobom, kojom su jačji tlačili slabije — nekršteni krštene, a osobito katolike; pak nije ni čudo, da su sami franjevci podticali na ustanak, koji su inače znali sve podnositi kršćanskom strpljivošću.

XII.

Radinost franjevaca u crkvenih službah.

(1610—1645.)

Ne smećuć s uma vjerske i političe ciljeve, bosanski franjevci svrnuše ovog vremena svoje djelovanje na čisto crkvene poslove, te mnogi od njih dovinu se biskupskih stolica, što nam je dokazom, koliko su povjerenje sv. stolice uživali u svakom obziru. Još je tada ravnao bosanskom biskupijom fra Franjo Balićević. Proti ovomu ustade cesarski dvor, ogradjujuć se pred sv. stolicom, da je ista naimenovala ga biskupom u obsegu ugarske krunovine, dočim ugarskim kraljevom pripada pravo naimenovanja biskupa po cielo Ugarskoj, dakle i bosanskog, buduć ima diel biskupije s onu stranu Save. Sv. stolica odlučno se je uzprotivila ovomu zahtjevu bečkog dvora, nu napokon radi ljubavi i mira, odobri cesarom predloženoga Aloiza Vilasko (= Ujlaki, Villaki, Villaxi), proglasiv ga bosanskim biskupom u stožerničkoj sjednici dana 20. prosinca 1600. Njeki ovog razstavljaju[1] od Ludovika Ujlaki-a, koj je bio predstojnik vojničkog duhovničtva, te kašnje (1602—3) bio upotrebljavan u njeke državne poslove;[2] nu mi odviš držimo, da je to svejedan te isti, počem vatikanski zapisnik znade samo za Aloiza[3] a jedno i drugo ime uzima se kod Talijana zamjenito, te neima temelja držat ga za različita. Medjutim ovaj drugi bosanski biskup samo

[1] Schem. dioec. Diak. 1870. p 24.
[2] Ibidem.
[3] Farlati IV. p. 79.

je nosio pusti naslov, dočim je uprava bosanske biskupije s jedne i druge strane Save ostala i nadalje pod biskupom Balićevićem. Pa kako za Aloiza, tako i za njegovih nasliednika Franje Erghely-a (30. srp. 1603) i Ivana Thelegdi-a (27. sječ. 1610) ništa se nepromieni u crkvenoj upravi, od kojih prvi zadrža predstavničtvo zagrebačkog, a drugi veliko predstavničtvo strigonskog kaptola, rad pomanjkanja biskupskih prihoda.[4] Mirno je dakle sliedio Balićević vršiti biskupske čine i nositi isti naslov, a dosliedno nositi i teret neuživajuć ni odkalen nikakvih dohodaka, već živuć jedino o milostinji, koju bi mu braća priskrbila. O njem nalazimo u domaćih ljetopisih, da je god. 1607 na blagdan sv. Matije apoštola posvetio fojničku crkvu,[5] a Farlati nam svjedoči, da je za njegove dobe (g. 1610) prošao Srbijom, ter iduć iz Novog Pazara u Hercegovinu trcio se Bosne barski nadbiskup i srbski prvostolnik Marin Bizzi, koj u listu na sv. vjeroplodnički sbor javlja, da je našao Bosnu napunjenu sliedbenici rimskoga obreda, koji se odlikuju osobitom pobožnošću i vjerom, te koji neumornim trudom i pomnjom na svako bivaju napućeni i u duhovnih stvarih providjani od redovnika sv. Franje, pod ravnanjem jednoga biskupa, koj se sada zove fra Franjo Balić (mj. Balićević), iz iste redovničke obitelji.[6] Liepa je ovo svjedočba za bosanske franjevce, iz koje sudit možemo, da su i tada bosanski katolici na daleko slovili gorljivošću svoje vjere i strogo ćudorednim ponašanjem; i ova svjedočba tim je važnija, što je putem kroz Hercegovinu morao isti Marin proći kroz njeka katolička mjesta, gdje su duhovnu službu obavljali franjevci bosanske države.

Ove su i sada tištila svakojaka nasilja i nepravde, kako to razabiremo iz samih carskih fermana, izdanih g. 1608. i 1611. U prvom od ovih piše sultan Skender paši, kako su mu se pritužili fratri, da oni propoviedajuć evangjelje, te po samostanih, crkvah, trgovištih i selih putujući i puk na službu vladarevu svjetujući, deftedar (ravnatelj financija), jenjičari, softe i drugi tlačitelji njih uznemiruju, zapovjedi carske preziru, evangjelje i propoviedanje zabranjuju i smetaju. Osim toga ovi isti progonitelji ubojstva počine,

[4] Ibidem.
[5] Fojnički ljetopis.
[6] Farlati IV. p. 78. VII. p. 118.

i sudce, da stvar neiztražuju, mitom ušutkaju, pak na nedužne franjevce svu krivicu obore i u to ime velike novčane globe silom uzimaju; a kada živež progone, silne bakšiše iziskuju. Uslied ovih gorkih tužba, car zabrani takova samosilja, buduć se protive inim carskim naredbam, koje franjevci u rukuh imadu.[7] U drugom pako kasnije izdanom fermanu car zabrani činovnikom i pobiračem državnih danjaka, da ove ne vriedjaju i neuznemiruju, te da ništa od njih netraže, pod prietnjom carske uvriede, i velikih kazna, već da predpostavljene oblasti takove nasilnike suzbijaju i ne daju povoda novim tužbam.[8] Oviem ipak nisu prestala ovako težka tlačenja, već kako razabiremo iz fermana g. 1615. izdana, činovnici su u veliku broju razjahivali u samostane, za se i za konje tražili badava hrane, činili razne neprilike, pak s toga car im naredi, da samo onda dodju, kada se pozovu, oli kada bude od njih potreba, pak i tada neka plate, ako im htjednu franjevci prodati, a ništa badava ne iziskuju.[9] Sličnu tužbu činiše franjevci i g. 1617., jer su ih Turci strašno globili, govoreći: „vi milostinje svuda sabirete i mnnogi novac na hrpu mećete“, i pod tim samim izgovorom znatne su svote od njih iziskivali.[10] Medjutim i grčko-iztočno svećenstvo sliedilo je otegoćivat i onako težki položaj bosanskih franjevaca, pak dubrovački trgovci, po Bosni često hodajući i na milosrdje ganuvši se, izposlovaše ferman proti samosilju vladika,[11] koji su jednako nastojali podložiti sebi katolike, a tiem zatrti klicu pravovjerja u Bosni.[12] Za ciglu godinu kasnije ova prepirka medju svećenstvom jedne i druge crkve pooštri se preduzetnošću grčko-iztočnih metropolita, koji sve sile uložiše, da podharače katolike. Ovaj put na Sultanov dvor ode jedan od domaćih katolika i razjasni priepor Porti, dokazajući, da su šokci i Magjari (buduć su i tada pod tim imenom bili poznati), posve različne vjere od Srba, Vlaha i Grka, te da s njimi neimaju nikakva saveza, pak zato da nisu dužni ženitbenih i inih crkvenih pristojba plaćati njihovim metropolitom, koji to

---

[7] Ferman br. XI.
[8] Ferman br. IX.
[9] Ferman Sutjeski br. I.
[10] Ferman br. XIII.
[11] Fojn. arkiv sv. II.
[12] Farlati IV. p. 28 i fojn. ljetopis.

sada s carskim fermanom u rukuh uzimaju im, i preko načina uznemiruju ih, buduć te pristojbe i druga davanja pripadaju franjevačkim svećenikom, koji ih služe. Sultan iztragu o stvari povjeri Ali paši, budimskomu namjestniku, koji će u prisutnosti biogradskog sudca stranke saslušati, pisma pregledati i našavši ih različne oli protivne medju sobom vjere, strogo zabranit, da se tužbe metropolita proti katolikom neprimaju, i takova iztjerivanja dalje netrpe.[13] Ako se i nije ovimi carskimi naredbami ništa postiglo, već ostale poput prvašnjih mrtvim slovom u rukuh bosanskih poturica, to ipak odaju pravo stanje biednih franjevaca, koje su i sada gulili i tlačili ne samo pojedini muhamedanci, nego i sami višji i nižji činovnici, ne čekajući ni na povod ovakim zloporabam, nego globeć i mučeć na svaku ruku inovjerne podanike. Ni sam život nebijaše zaštićen od državnih oblasti, te je sličan zločin puštan neiztražen i nekažnjen, zadovoljne, da im se tim pruža prilika do mile volje sgrnuti novca, premda su bile uvjerene, da franjevci u tom nisu prsta imali.

Od ovih žalostnih prizora odvratit nam je za čas oči i bacit na crkveno polje, nebi li tamo što utješljivijega za nas našli. I doista ove dobe sv. stolica vanrednim je povjerenjem obasipala bosanske franjevce, uručujuć im izpražnjene biskupske stolice, nalazeće se u obsegu bosanske države a pod vlašću turskom, oni pako sjajno su dokazali svoju sposobnost za takove službe i gorljivost za sv. vjeru. Tako dne 17. lipnja 1613. za skrandinskog biskupa bje naimenovan fra Antun Požežanin, kog posveti sami Balićević[14] valjda zato, što nije bilo moguće preko turskih granica prelaziti i svečanijim načinom posvetbu primiti. A kada dvie godine kasnije, dne 2. velj., spomenuti biskup Balićević u Fojnici umrie i bje pokopan u samostanskoj crkvi, medju današnjimi žrtvenici sv. Mihovila i sv. Franje, tada mu Požežanin nasliedi kao apoštolski upravitelj bosanske biskupije,[15] u kojem svojstvu uztraja sve do svoje smrti, koja se pripeti god. 1625 u Fojnici, te blizu Balićevića bude položen. Medjutim cesar Matija nije htjeo odustat od svog prava, da njemu kao ugarskomu kralju pripada pravo naimenovati bosanske

[13] Ferman br. XII.
[14] Fojn. arkiv sv. II.
[15] Farlati IV. p. 28. i Fojn. ljetopis.

biskupe, ter je njegdje oko god. 1618. predložio bio Balasfy-a sv. stolici za bosansku biskupiju, njegov pako nastupnik Ferdinand II. oko god. 1622. Stjepana Sennyeya, sliedeće godine Vladislava Deakya, a god. 1625, Ivana Posgay-a bio naimenovao bosanskimi biskupi,[16] i kao takovim povjeravao je ove časti i službe; nu počem ovu četvoricu predloženih nenalazimo u vatikanskih zapisnicih, držimo da nisu tražili, oli da nisu dobili potvrde od strane rimskog dvora, te dosliedno da nisu bili ni posvećeni u tu svrhu, već naprosto nosili taj gizdavi naslov, pripušćajuć i nadalje franjevcem, da se oni brinu katoličkom stvarju u Bosni, nit priečeć apoštolskog upravitelja u povjerenoj mu službi. U tome nas mnienju utvrdjuju i zapisnici sv. vjeroplodničkog sbora, iz kojih doznajemo, da se je višeput i zbiljno uzimao u pretres carski zahtjev glede bosanske stolice, da su višekrat odbijeni predlozi i da sv. stolica sve do god. 1631. pak i poslie bila toga uvjerenja, da izključivo njoj samoj pripada pravo naimenovati bosanske biskupe, buduć odnosna crkva u nevjerničkoj zemlji, te neima nikakvih posjeda u obsegu carskih država.[17] Kasnije se odustalo od ove uzkrate, nu valjda samo onda, kada je carski dvor opredielio njeku novčanu podporu, a ine vjerske i političke okolnosti silovale su sv. stolicu, da bude prema cesaru popustljiva.

U isto doba kada je skradinskomu biskupu povjerena uprava obudovljele bosanske biskupije, drugomu bosanskomu franjevcu podieljena je (1615.) čast makarskog biskupa, naime fra Bartolu Kačiću, poslie nego je devet godina ona stolica izpražnjena stajala. Potanje viesti o njemu sačuvala nam je poviest, koje su sv. vjeroplodničinu sboru saobćili ugledni muževi, prigodom njegova promaknuća propitani. Iz tih podataka doznajemo, da je fra Bartul vukao lozu iz odlične hrvatske porodice Kačićeve. Otac mu zvao se je Nikola, majka pako Lucija, te još kao dječak, s bratom Lukom, stupi u red sv. Franje u rodnom mjestu Zaostrogu, i tim posta članom bosanske države. Dovršiv izvrstnim uspjehom filozofične i bogoslovne nauke, te položiv stroge izpite, najpre u Napulju, a zatim u Zagrebu, bje imenovan učiteljem sv. bogoslovja. Dočuvši pako, da spljetski nadbiskup Marko-Antun de Dominis o tom radi, da

[16] Farlati IV. p. 79. Schematismus dioec. diak. etc. p. 25—6.
[17] Farlati loco cit. Vjeroplodničin arkiv sv. I.

se ukine makarska i duvanjska biskupija, dotične pako župe da se stalno pripoje njegovoj prvostolnoj crkvi, toliko je u Beču kod cesára Matije, a u Rimu kod sv. vjeroplodničina sbora trudio se ustmeno i pismeno, da mu je napokon pošlo za rukom učuvati svojoj domovini biskupsku stolicu proti preduzetnoj osnovi samoga metropolite. Ova parnica pribavi mu i toliko ugleda, ter sv. stolica, uzpostavljajuć makarsku biskupiju, ovu neznade vrstnijemu od fra Bartula predati. Primivši biskupsku posvetu, dodje u Makarsku i smjesti se u susjednom franjevačkom samostanu sv. Marije, te je nevjerojatne uspjehe svojom govorljivošću i okretnošću polučio: crkve porušene dizao je, neumorno propoviedao, biskupiju neprestano obilazio, te puk svoj i novčano podpomagao. Tu brigu protegnu i na sve ostale susjedne crkve, koje nisu imale vlastitog pastira, a njemu su bile od sv. stolice povjerene, te je mogao (1622.) bezimeni izvjestitelj sv. sbora o njem i Skradinskom biskupu ove znamenite rieči napisati: „Franjevačka bosanska država sastoji iz sedam samostana, kojih brizi povjereno je trista hiljada kršćana, koje ravnaju samo dva biskupa, fra Antun Požežanin, posvećeni biskup skrandinski i upravitelj ciele kraljevine bosanske, te mnogih inih mjesta, koja se nalaze u oblasti Turaka, i fra Bartul Kačić, biskup makarski i upravitelj svih prediela, nalazećih se pod vlašću turskom, gdje manjka redoviti biskup, kao što se to razabire iz njihovih pečatnica; i ova obojica neprestaju dan i noć raditi, bdijuć vrhu stada njima povjerena, kao pravi pastiri obilazeći i to skoro pješice mjesta, kapele i župe“. [18] . . . . Nješto kasnije i sami fra Bartul obaviestio Vjeroplodnicu o stanju i potrebah svoje biskupije, iz kojeg izvješća upoznajemo se dielomice i sa stanjem franjevaca bosanske države, u koliko se je ova protezala po njegovoj biskupiji. Tako doznajemo iz istog, da su u obsegu makarske biskupije bila četiri franjevačka samostana, u Makarskoj naime, Živogošću, Zaostrogu i Imoti. Makarski je tada brojio osam svećenika, pet klerika, dva lajka i deset dječaka, te da su ovi mladići, kao i oni u drugih samostanih, velikom radošću i neumornom pomnjom prisustvovali sv. časovom polag običaja reda, koji vremenom unilaze u red, i bivaju podučavani od kojeg vrstnijeg franjevca;

[18] Farlati IV. p. 193—6.

samostan pako providjao je svećenici župe u Vrdolu, Cetini i Primorju, ter imao u tu svrhu deset molitvišta. U Živogošću stanovalo je trinaestero braće i osmero djece, te i samostan imao tri župe, naime Blato, Broćno i Primorje (valjda dolnje), a četiri crkve, jednu od franjevaca podignutu, ostale tri obstojeće od pamtivieka. Zaostrožki samostan imao je deset misnika, šest klerika, dva lajka, a djece i sluga četrnaest. Njemu su pripadale četiri župe, t. j. Zacerje, Ljubuško, Vrgorac i Čitlak. Crkvicâ je bilo četernaest u obsegu ovog samostana, od kojih četiri podigao je iz temelja sam biskup. Napokon samostan u Imotskom brojio je sedam svećenika, dva klerika, dva lajka i deset dječaka. Pripadale su mu župe: u Podbilju, Sovićih, Drinovcih i Kamenu Mostu, u kojih su četiri crkvice, jedna od braće popravljena, ostale tri skoro porušene. Osim ovih franjevačkih župa obstojale su samo još tri svjetovnjimi svećenici providjene, i to: u Podgori, Zagradi i Brehlih. — Iz dalnjih redaka ovog zanimivog izvješća razabiremo, da mu je bio povjeren od bosanskog upravitelja i samostan u Rami, sa dotičnimi župami, koje su se protezale po Duvnu i Livnu, [19] buduć su ova mjesta bila mu bližnja i pristupnija nego li onomu. Pak buduć mu je tada bila prepirka sa stefanijskim biskupom, a zato i s njekimi albanezkimi biskupi, da je prisvojio njeka mjesta, koja ovom pripadaju, to je pobližje označio granice svoje biskupije, tvrdeć, da u današnjoj Hercegovini njemu pripadaju mjesta Ljubuški, Mostar i Konjic, te završujuć moli od sv. stolice kakovu novčanu podporu, buduć mu crkva neima nikakovih dohodaka, a on se od mnogo godina trudi u vinogradu gospodnjem bez ikakve podpore. [20]

Od ovuda se vidi, koli revno trudili se franjevci u onom dielu bosanske države, te u kojem broju, pak da su svuda podizali crkve i revno obavljali svoje redovničke i župničke dužnosti, buduć skoro jedini dušobrižnici u onom prostranom dielu njihove redovničke pokrajine. Nalazimo fra Bartula i u drugih zgodah radina i okretna: u Korčuli posveti uz ine fra Jeronima Lučića za drivatskog, a u Spljetu fra Tomu Ivkovića za skradinskog biskupa, pomože ovomu u Fojnici, Olovu i drugdje zarediti svećenike, a na mnogih mjestih dielio je mjesto istoga potvrdu, buduć je Ivković bolovao na ulozih.

---

[19] Vladić. Uspomene o Rami.

[20] Farlati IV. p. 195—6.

Pomagao je svjetom i podporom fra Matiju Divkovića pri izdavanju njegovih djela, te napokon oko god. 1645. blaženo preminuo u Hvaru i bje pokopan u crkvi svojega reda.[21]

Dočim su ovako jedni franjevci dostojno obnašali velike crkvene časti, podupirani i u tom jedino od svoje braće, drugi su, osobito oni u Bosni, podnosili jednako najokrutnija progonstva od samovoljnih muhamedanaca. To najbolje razabiremo iz sultanskih fermana, koje su franjevci ovog doba morali potražiti stranom posredno, stranom neposredno od visoke Porte. U jednom od tih, pisanu g. 1618., sultan Osman II. javlja Hasan paši budimskomu, Skender paši bosanskomu i beglerbegu temišvarskomu, kako su mu se pritužili bosanski svećenici, da vojvode, subaše i drugi činovnici znatne svote od njih uzimaju, govoreći: „Vi milostinje sabirete i silni novac na hrpu mećete, to se nemože trpit", pak zabranjuje takova nasilja i bezzakonja.[22] I godine 1622. bješe primorani franjevci iznieti svoje tegobe pred samog sultana. Njeki bezi, vojvode i drugi muhamedanci, susretajući ih na putu u vlastitom redovničkom odielu, običavali su im reći: „Vi se po starinskom običaju odievate, kao i do osvojenja Bosne, a to je izdajstvo", ter onda udri, globi i haljine s njih skidaj. Mnogi ustravljeni ovim postupanjem, počeli su nosit domaću odjeću, nu i ovaki bili su isto tako zlostavljeni, pod izgovorom: „Vi ste svećenici, što svoje haljine nenosite".[23] Proti ovim nepravdam prosvjedovao je bio već godine 1617. i carski poslanik u Carigradu, budući i to bilo proti ugovorom mira od god. 1615., koji je obstajao medju cesarem i sultanom, te uslied kojeg bila je dana sloboda katoličkim svećenikom vršiti svoju duhovnu službu po cielom turskom carstvu. Iz istog se fermana vidi, da su franjevci bili napadani u trgovištih i javnih mjestih, te da im je bilo strogo zabranjeno išta popravljati, što car istim fermanom ukida.[24]

Osim ovih obćih progona, koji su sve bosanske franjevce jednakom mjerom tištili, fojnički su ovog vremena imali i posebnih tegoba. Oni su morali badava pričikat sve putnike, koji su onamo

---

[21] Ibidem.
[22] Ferman br. XIII.
[23] Ferman br. XV.
[24] Ferman Sutjeski br. III.

kojim mu drago povodom dolazili oli prolazili, te ovog vriemena njihov samostan postao pravom gostionom, u kojoj medjutim nije se ništa plaćalo, već se nemilo jelo i pilo na račun samih gostioničara. Zatvoriti vrata nemilim gostom ne bijaše više u vlasti franjevaca, već moradoše taj teret nositi. Da koliko toliko olakšaju si službu oko gostova, kad nemogahu troškova namiriti, zamoliše g. 1620. carski ferman, po kojem bi njihova dva kmeta, koji budu pomagat im u toj službi, bili prosti od svih vanrednih državnih danjaka.[25] Ovu sultanovu povelju saobći Sulejman paša fojničkomu podsudcu, naloživ mu, da štiti rečene kmete od sličnih iziskivanja.[26] Nu ponajtežji udarac snadje ovog doba samostan u Dolnjoj Tuzli. Biskup sofijski, fra Petar Soljanin, o kojem smo obširnije u predidućem poglavju prozborili, godine 1623. bijaše otišao u Rim, a odonud vraćajuć se, skrene se u svoje rodno mjesto Tuzlu (Soli), da vidi rodbinu i prijatelje, nenadajuć se ni sam dugu životu. Putnimi nevoljami i starošću tu bje shrvan, i kako je sveto živio, tako sveto ovdje i preminu. Turci su težko dočekali tu priliku da franjevce oglobe, i pod izlikom, da je rečeni biskup donio od pape mnogo blago, da osnuje bunu i podigne katolike proti Turkom, svu braću metnu u okove, i sve dotle ih mučiše, dok im se nedade 2000 talira. Plativši toliku globu, bješe primorani zapustiti na njeko vrieme samostan i uklonit se s očiju svojih tlačitelja.[27]

Ova progonstva prinukaše franjevce, da godinu dana kasnije obrate se na Vjeroplodnicu i saobće joj uz ostalo svoje muke, i šta su oni žrtvâ učinili za biskupe, odkupljujuć ih žive i mrtve, pak potražiše kakvu takvu polakšicu, odnosno posredovanje kod kršćanskih vlasti. Nu cesar Ferdinand bio je već upleten u krvavi tridesetgodišnji rat s vanjskimi i nutrnjimi neprijatelji, ter sv. stolici ne osta ino, do povlasticami i milostmi tješiti bosansku braću. Papa Urban VIII. dne 23. rujna g. 1625. dozvoli im, da smjedu kršćansku djecu i muhamedance krstiti, od svih papi zadržanih grieha i crkvenih kazna odriešivati, sv. pričest podieljivati i vjenčavati, crkve na novo blagosivati, mjesta im ustupljena primati,

[25] Ferman br. XIV.

[26] Bujruld. br. II.

[27] List otaca bos države, pisan na Vjeroplodnicu god. 1624. u sutj. arkivu. Čevapović op. cit. p. 132. Oćevac op. cit. p. 88.

nepokretna dobra uživati i prenosnim žrtvenikom služit se.[28] U isto doba (dne 28. list. 1625.) skradinsku biskupiju podieli rečeni papa Urban VIII. fra Tomi Ivkoviću, a ujedno ga imenova i apoštolskim upraviteljem u Bosni, te obližnjih izpražnjenih biskupija,[29] budué je ove godine preminuo i fra Antun Požežanin u Fojnici, te ukopan bio pred današnjim žrtvenikom sv. Mihovila.[30] Ivković je upravo tada po drugi put bio postao provincijalom, te se odlikovao bio u nižjih častih učenošću, razboritošću i gorljivošću. Njegovu posvetbu dne 8. ožujka 1626. obavio je u Spljetu nadbiskup Sforza Ponzoni, uz podvorbu fra Bartula biskupa makarskog i Mirka Jordana trogirskog. Da obim biskupijam posluži, dielom prebivao je u visovačkom samostanu, dielom pako u Požegi.

Primivši Ivković biskupsku posvetu, najnuždnijim je smatrao, providit se sultanovim fermanom i osigurat se čim više proti samovolji Turaka i srbskih svećenika, koji su, kraj svih dosadanjih zabrana, htjeli podjarmiti katolike i njihovo svećenstvo. U tu svrhu ode odmah u Sarajevo i pred kadijom Husein efendijom, s Ahdnamom u ruci, dokaže, da je slobodno katoličkim svećenikom iz pokrajine budimske, kanižke, jegarske i temišvarske u duhovnom poslu ovamo polaziti, a da ih u tome ni srbski popovi nemogu smetati, pak zato sultan strogo zapovjedi, da biskupu, kada bude po ovih zemljah hodati, nitko neprieči njegov posao činiti, crkvam i svećenstvom upravljati i da rečeni popovi u njegove se stvari ne mješaju.[31] Ovom carskom naredbom osiguran, posveti se novi biskup svojoj težkoj službi, te neprestano obilazeći povjerene si crkve, odmarao bi se stranom u visovačkom samostanu, stranom pako u požežkom, dieleći s braćom sve biede i nevolje. Da i ove zaštiti od svakovrstna tlačenja, nagovori ih, neka se uteku bosanskomu veziru i prijave svoje tegobe; ter ovaj g. 1627 naredi kadijam u Bosni i oko Požege, da nepuštaju nekaznjene ubojice, a mjesto ovih da ne globe franjevaca. Zabrani takodjer uzimat od fratara komore, iz pušaka pucat kad se misa govori, za male popravke novaca tražit,

[28] Izvornik u bos. drž. arkivu.
[29] Farlati IV. p. 28.
[30] Domaći ljetopis.
[31] Ferman br. XVI. zlatnimi slovi pisan

džulus uzimati i darove iziskivati.[32] Ini turski službeni spisi dopunjuju ove viesti, te iz njih razabiremo, da je franjevcem bilo priečeno po selih hodati i po kršćanskih zemljah prositi. Nadalje, da su svi višji i nižji činovnici u velikom broju navraćali se u samostane te badava tražili jelo, ovnove, janjce, med, loj, zob, sjeno i tomu slične stvari, pak još i novee silom iztjerivali, za ubojstva ih globiti, a kada bi se haramije silom u samostan uvukli, tada bi isti činovnici lopove slobodne pustili, a fratre globili i mučili, pod izgovorom, da su ih oni sakrili.[33]

Ovim progonstvom prijale su i suvremene političke okolnosti. Sultan Murat IV. (1623—30) prenio je bio ratnu zublju iz Evrope u Aziju, te ovog vriemena ciela njegova sila borila se je najprije s erzerumskim odmetnikom Abašem, a zatim (1631—2) sami Carigrad postade pozorištem nutrnje bune i ljute gradjanske borbe, krvavi pako okršaji medju cesarem i Danskom davali su oduška bosanskim Turkom, te da u svojoj bezposlenosti izkale mržnju proti kršćanom. Jedini Uskoci, koji su madridskim mirom od god. 1617 bili prisiljeni, da se povuku iz Senja i Primorja prama turskim granicam, ove su još po malo uznemirivali.[34] Ovo zadirkivanje nije bilo u volji bečkomu dvoru, ali buduć su dotle znatne usluge učinili habsburžkomu domu, ovaj je zatim išao, da ih privede u katoličku crkvu, pa kako je sve uplivnije muževe zanimalo to pitanje, tako je i ljubljanski biskup Toma Chrön o tom razmišljao, pak je u listu dneva 1. lipnja 1629. napomenuo o. Vilhelmu Lamermanu, bečkom isusovcu, kako bi se dali Uskoci obratiti, a dotle da se prizovnu k njima bosanski franjevci, koji bi kao njihovi zemljaci, imali kod njih više pristupa i pouzdanja.[35] Razborit doista i dobar bijaše ovaj savjet po cesarsku kuću, a dičan za Bošnjake, te je samo šteta, da nije bio prihvaćen onom pripravnošću, kojom je revnošću bio dan, pak zato i odoše sva kasnija nastojanja za unijom u vjetar, jer se nije svuda postupalo onom sdušnošću i razboritošću, koje su bile potrebite za polučenje toli uzvišena cilja; kao

[32] Buruldija br. III.
[33] Fermani br. XVIII, XIX. te sutj. ferm. br. IV. V. Fojn. arkiv svez III.
[34] Mon. slav. mer. II. p. 124 et. 128.
[35] Arkiv knj. II. str. 127—8.

što se obično dogadja, kada se što kuša bez cieli shodnih činbenika. U tom opet bečki dvor zapodjene pitanje, komu pripada pravo naimenovati bosanskog biskupa, da li sv. stolici ili ugarskomu vladaru, ter da lakše svoj cilj postigne, podieli bosansku biskupiju vrlomu Ivanu Tomku Marnaviću, u Beču i Rimu veoma obljubljenu, a papa Urban VIII. dne 10. stud. 1631 potvrdi ga u ovoj časti. Stožernik Ludovisi, predlažuć medju ostalim i njega, papi reče: „O crkvi bosanskoj neimam ništa javiti do suznih dogodjaja".[36] On se je rodio u Šibeniku g. 1579, nu lozu je vukao iz Bosne, i to kako sam u više prigoda tvrdi, od knezova Niša, grofova Zvonika, a gospodara Vojnice i Kamengrada, dapače čak iz rimske porodice Marcia, te da je u rodu bio i s mnogimi vladaoci iztoka i zapada. Izučiv prve nauke i domaću književnost u otačbini, a želeć biti svećenikom, radi bogoslovnih struka, bude poslan u Rim, gdje steče doktorski naslov, i toliko glasa, da je postao miljenikom svih rimskih krugova, dičeć se i u srcu Italije svojim pridjevkom „Bošnjak", te samo pod tim imenom bio je poznat u vječnom gradu. Iza toga postane kanonikom šibeničkim, zatim arhidjakonom zagrebačkim, gradjaninom rimskim i protonotarom apoštolskim, a medjutim znamenite usluge učini sv. stolici i svomu narodu, pišuć i prevodeć razna djela, te popravljajuć glagoljske liturgične knjige, što sve obuhvati Jeronim Kavanjin, zapjevav o njem:[37]

„Živ Marnavić Ivan Tomko
Rod svietloga i on ožaka,
Biskupovo najpre oko
U Šibniku, pak Bošnjaka
Svojih čelnik; svo'a ga dila
Jesu veoma proslavila,
Koga radi svoje krieposti
Ku u Rimu on objavi
I Rim primi u svietlosti
Da 'e gradjanin svetoj glavi;
Nek po srećnom tom prijaštvu
Bude u većem na sviet častvu?"

[36] Sv. I.

[37] Uboštvo i siromaštvo, Zagreb 1861. pjev. 6, str. 94. Farlati IV. p. 80—1. Schematis. dioec. Diak. 1870. p. 27—9.

Što se dakle tiče same osobe, izbor je bio pao na revna i rodoljubna svećenika, uzko s Bosnom spojena; nu buduć nevikao s Turci obćiti, i možda plašio se pogibelji, ne usudi se, koliko nam je do danas poznato, ni prikučit se svomu stadu, a kamo li dielit s njime sva progonstva i nevolje, koje su ovog vremena ogorčavale život bosanskih katolika. On nasuprot bio je zabavljen u Rimu poslovi sv. stolice, ter nakon g. 1635. nigdje se nespominje, pak tako ne znamo ni mjesta ni godine njegove smrti.

Medjutim ovim biednikom nije manjkala duhovna utjeha. Još je njim na čelu bio Ivković, a gdje ovaj nije mogao priteći radi slaba zdravlja, tamo je dospjevao makarski biskup fra Bartol Kačić, pomažuć ga u svih poslovih crkvenih. Što buduć ovaj nastavio i nakon smrti Ivkovićeve i naimenovanja Marnjavića, bijaše upao u obustavu biskupske službe, od koje ipak bio je brzo odriešen.[38] Rečeni biskup Ivković preminuo je u Jajcu dne 8. svibnja 1634. prije primivši sva svetotajstva, umirućim potrebita, te je bio pokopan u crkvici sv. Ive Krstitelja u Podmilačju. Oko smrtne mu postelje bijahu šestorica braće i fojnički gvardijan,[39] te rekavši na svrhi preporuke duše „Amen“ i „Jesus“, izpusti dušu. Ljetopisi skladno tvrde, da se je i soba potresla u taj hip. — Ni punu medjutim godinu dana Bosna neosta bez duhovnog nadpastira, jer već dne 3. ožujka 1636. papa Urban VIII. naimenova biskupom od Drivasta u Albaniji fra Jeronima Lučića, rodom iz Brgula pokraj Vareša,[40] odlična znanjem crkvenoga kanoničkoga prava i govorljivošću, te mu privremeno polag pripoviedanja domaćih ljetopisa[41] povjeri i upravu bosanske biskupije, kojom je ravnao sve do g. 1639, kada je cesar kao ugarski kralj naimenovao fra Tomu Pilaša, inače Mrnjavčića, bosanskim biskupom, a papa dne 3. listop. r. g. potvrdio izbor.[42] I ovaj odmah potraži carski ferman, da smije slobodno vršiti svoju službu, u crkvah stanovati, po selih hodati, božju službu obavljati, i svećenike po sebi kazniti, a da se nitko u njegove poslove nemješa. Car mu to dozvoli, ali samo dotle, dok proti turskoj

[38] Farlati t. IV. p. 196.
[39] Ljetopis Margetića u liv. samostanu.
[40] Farlati t. VII. p. 248.
[41] Sutjeski ljetopis.
[42] Farlati IV p. 81.

vjeri nepogrieši.[43] Lučić ipak ostane i nadalje u Bosni, jer valjda nije imao kuda ići u Albaniju, ter umre dne 2. siečnja 1648 u Sutjeskoj i bude pokopan u crkvi sv. Ive Krstitelja s desnu stranu velikog žrtvenika, a na grobnoj ploči bijaše urezano: Hic jacet Reverendissimns D. Hieronymus Bogol a Varess ord. Min. Episcopus Drivastensis. Obüt die 2. Jan. 1648."[44] U pismohrani Vjeroplodničinoj nalazi se njegov jedan list, pisan dne 25. trav. 1639, u kojem izvieśćuje sv. sbor o župah: Garčinu, Požegi, Selci, Ratkovpotoku i Dragotinu, tvrdeć da su to župe našičkog i veličkog samostana, bez kojih ovi obstat nemogu, a da su ih prvašnji bosanski biskupi prisvojili, ter se podpisuje Drivatskim biskupom, a upraviteljem Bosne i Slavonije;[45] a tiem odaje pravu nesebičnost i ljubav prama svojemu redu, premda je i njemu moglo doći u prilog ono prisvajanje.

Rečeno povišenje bosanskih franjevaca na bosansku biskupsku stolicu za nas je od dvostruke važnosti, jer sada nalazimo i cesara sklona franjevačkomu redu, te uvjerena, da je samo franjevcu moguć pristup u bosansku biskupiju, a tiem zadovoljiti dužnostim svojega zvanja. Ove iste godine dva franjevca: Marin Požežanin i Andrija Kamengradjanin, desiše se u Rimu, te izjaviše sv. stolici, da oni u Bosni neimaju crkava, nego prosta molitvišta, od kojih mnoga su pokretna, a sva da su tajna radi turskog progonstva, pak da zato nemogu u njih dobivat oproste, podieljene crkvam franjevačkog reda. Papa Urban VIII., sažaljujuć njihov položaj, a uvažujuć molbu od 13. srpnja r. g., protegnu takove oproste i na bosanska molitvišta.[46] Ovu znamenitu milost poprati sv. stolica inimi dokazi osobitog povjerenja. Tako g. 1642., naimenova fra Pavla Posilovića, rodom iz Glamoča, biskupom skradinskim; a g. 1646. fra Petra Kačića makarskim biskupom, obojicu sinove bosanske države. — Krasnu napokon svjedočbu o franjevcih nalazimo u listu srbskog (bolje vlaškog) vojvode Ivana Mateja (13. pros. 1644), koju dade franjevcem boravećim u Trgovištu, kada su ovi prepirali se sa sofijskim nadbiskupom o pravu na ovaj samostan, koj je po tome spadao na bosansku državu. Navedši bo uzrok

[43] Ferman br. XXII

[44] God. 1799. biskup Ilijić prenio je kosti njegove u svoj grob. Sutj. ljetopis

[45] Sv. I. u arkivu.

[46] Original u arkivu bos. države.

prepiranja i odpravljajuć stranke pred sv. stolicu, ovako završuje: „Ovo ipak jedno neka znade svetost vaša, da franjevci, koji ovdje borave, tako redovnički živu, da su si pridobili svih naklonost, da su samostan, svih sredstva lišen, popravili, duše luteranstvom opojene pokatoličili, katolike u vjeri uzdržali, te da sablazom ili što ino, što bi uvriedilo ljudsku savjest, nemožemo o njih ni zamisliti. Kamo sreće, da bi imala rimska crkva ovdje ako ne bolje, a to bar nit gorje poslenike — — — — ali ove hvalimo".[47] Tu očevidno izrazuje mali ukor ostalomu svećenstvu onih mjesta. Povod ovomu pismu dalo je odciepljenje bugarske kustodije od bosanske, koje se je sbilo g. 1645, počem je bosanski provincijal fra Franjo Lipanović, inače Gašparović, odrekao se Bugarske na obćoj skupštini reda, u Toledu[48] držanoj. Sofijski nadbiskup, bivši franjevac, nastojao je, da i franjevci u Vlaškoj podpadaju bugarskoj državi, ter je htjeo da bosanski franjevci ustupe i samostan u Trgovištu.

* * *

Ne smijemo ovdje mukom mimoići družtvenih i kulturnih odnošaja u Bosni i Hercegovini za ovog razdobja naše dogodovštine, a tim da ne osvietlimo svoj predmet. Progonstva sa strane Turaka i grčko-iztočnih vladika poput crne niti provlače se i kroz ovu dobu. Osim tečajem poglavja navedenih dokaza, razabiremo iz inih sultanskih i vezirskih odpisa, da su Turci silom razjahivali u franjevačkih samostanih, govoreći: „Ovo su gostione (musafirhane) za nas načinjene, pak nas morate kao goste i dočekivat".[49] Nadalje, bili su često puta fratri globljeni, pod izgovorom, da su crkve razširili i nove sgrade načinili.[50] Uzimana je, premda protuzakonito, od fratara vojnica i kuneće kožice, ili novac mjesto njih.[51] Pak buduć je bio posve strunuo samostan i crkva u Fojnici, i franjevci bili zamolili, da ih u starom obliku poprave, car im to dozvoli, nu

[47] Mon. slav. mer. II. p. 129.
[48] Ljetopis sutjeski.
[49] Ferman br. XXIII.
[50] Ferman br. XXIV.
[51] Fojn. arkiv.

samo pod pogodbom, ako su te sgrade obstojale prije osvojenja, te da sve bude od drva, a da neupotrebe kamena oli opeke.[52] Ovo dakako naredi tom namjerom, da čim prije opet sve propane i uništi se. Za ovimi turskimi nasrtaji nisu ništa izostajali ni napadaji grčko iztočnih vladika, te i u g. 1632. moradoše tri bosanska katolika, poimence: Petar Ivanović, Anto Franjković i knez Vukosav, podnieti proti njim tužbu, da moraju, proti običaju i zakonu, plaćati ženitbene i crkvene pristojbe srbskim patriarhom, metropolitam i vladikam, te je sultan i ovaj put uzeo u obranu katolike, naloživši to sudcu sarajskomu, kliškomu i hercegovačkomu, te Mehmedu nadzorniku javnih danjaka.[53] Po tom sudit možemo, da su po svoj Bosni i Hercegovini ova se tlačenja izvodila. Neprestane i silne globe prisiliše ih, da ne samo po turskih, nego i po kršćanskih državah moradoše prosjačiti, a u to ime g. 1606 i 1635 dobaviše fermane.[54] Koliko su bili zazorni vladi, vidi se od tuda, što su prigodom svake skupštine morali tražiti pismenu pašinu dozvolu.[55]

Nu premda sa svih strana proganjani i globljeni, franjevci ove dobe prionuše za knjigu i obuku, nazirući samo u tom obranu proti muhamedanstvu i razkolju, koja su raztrovavala predsudami i život ovdješnjih katolika. Pak buduć nije bilo redovnih učiona, mladež, koja je želila stupit u franjevački red, primana je bila u samostane i tu bi ju jedan od starijih i učenijih otaca poučavao u prvih početcih hrvatske i latinske književnosti, za rana ju priučavajuć redovničkom življenju. Dapače opaža se i njeki književni pokret u Bosni, te ovog doba susretamo se s mnogimi pisci, poteklimi izmedju bosanske braće. Fra Matija Divković, rodom iz Selašaka, učitelj sv. bogoslovja, napisao je više spisa starobosanicom. Nu buduć dotle nije bilo nigdje salivenih slova, umoli mletačkog tiskara Bertani-a, da ih čini saliti. Kod njega g. 1611. tiska: „Nauk kršćanski“, a godinu kašnje: „Sto čudesa oliti znamenja blažene divice Marije.“ Nakon pet godina izadjoše: „Besjede vrhu evangjelja nedeljnih“, koje bješe pretiskane g. 1704., a to nam svjedoči da su bile obljubljene i razpačane. U

[52] Ferman br. XXI.
[53] Ferman br. XX.
[54] Fojnički arkiv.
[55] Fojnički arkiv.

isto doba izdade: „Plač blažene divice Marije", a g. 1631. dade na svietlo: „Život sv. Katarine u versih". Oba ova djela neimaju nikakve pjesničke vriednosti, nu ipak, buduć su popularnim načinom bila napisana, te bila nabožna sadržaja, služila su na duhovnu utjehu i jedinu zabavu našeg naroda. Umrie u Olovu g. 1631., nedoživiv izdavanja posliednjeg spisa. Čistina jezika mogla bi nam služiti i danas uzorom pri pisanju djelâ, namienjenih prostomu narodu. U isto vrieme živio je i fra Ivan Bandulović, koj za župnike i puk prevede: „Pištule i evangjelja preko sve godine", koje djelo g. 1613. u Mletcih bosanskom azbukom bi natiskano i kroz prvih pet godina u šest izdanja izadje; očit dokaz, koliko je tada mnogobrojno bilo u našem bosanskom narodu čitateljstvo i kako su crkvenjaci i svjetovnjaci rado dočekali prievod ovih misnih štiva. Za porabu domaćeg svećenstva pisao je fra Stjepan Matiević, a njegovo djelo: „Ispoviednik sabran iz pravoslavnih naučitelja", izadje g. 1630. u Rimu, tiskom Vjeroplodnice a pismeni cirilskimi. — Za njim na književno polje stupi fra Pavao Posilović, izdavši g. 1639. u Mletcih: „Nasladjenje duhovno", a g. 1642.: „Cviet od krieposti duhovnih i tielesnih", prevod iz talijanskog. — Ove iste godine postane skradinskim biskupom, a spisi mu se odlikuju ljepotom jezika i lahkoćom pisanja, ter mu je prvo djelo g. 1682. bilo pretiskano. — Hvale su vriedni ovi napori, i tim vriedniji, čim su s većimi žrtvami i težkoćami bili skopčani. Turskom grabežljivošću do kraja izsisani, a sveudiljnim zlostavljanjem skoro k zidu pritisnuti, franjevci su ipak užigali luč prosvjete, razgonili vjersko neznanstvo, probudjivali žedju za naukom, pjesmom razblaživali trpnje svoga naroda i sv. službi uvadjali materinji jezik, pojeć čitanja i evangjelja narodu razumljivim glasom Povoljno je dakle tada bilo kulturno stanje franjevaca, te je i narodu bilo pribavljeno toliko duševne hrane, da je zadovoljeno bilo njegovim najprečjim potrebam.

*
* *

Sve naše viesti o prvoj polovici XVII. stoljeća dovoljno dopunjuje putni dnevnik fra Pavla iz Rovinja, Istranina,[56] koj je g.

[56] Rukopis čuva se u Dalmaciji, ter mi je isti na porabu ustupio vlč. o. Stjepan Zlatović, povjestničar države presv. odkupitelja, kojemu za ovu i njeke druge biljezke harnošću dugujem.

1640. kao povjerenik generala reda pohodio cielu bosansku državu, a zatim držao u Rami glavnu pokrajinsku skupštinu, te odabrao novo upraviteljstvo. I budué je sam lično vidio sve samostane, a vierno bilježio svoje doživljaje i okolice, kojimi je prolazio, njegov dnevnik razvietljuje mnogu inače tamnu točku naše poviesti i suvremenih odnošaja.

Posjetivši imotski samostan, udje u Bosnu i noćivši u Duvnu u selu Bukovici, sliedeći dan stigne u Ramu oko podne; iz Rame nastavi put u Fojnicu, i tu već počima bit obširan u pripoviedanju, pak budué se je upušćao u potankosti, biva i veoma zanimiv. Varoš Fojnica brojila je tada 90 katoličkih a 60 turskih familija, crkva bila je bogata ruhom i raznom srebrarijom, al samostan, premda glavni, u odveć žalostnom stanju. Bio je naime prislonjen uz visok brieg, te počem su i prozori bili okrenuti prama briegu, to je napunjavao prostorije tamom, a stanovnike njekom tugom i sumornošću. Vlasti su ga turske bile zatvorile, nu potajno su mnogi franjevci u njem stanovali, medju ostalimi tu bijahu: fra Toma Mrnjavčić, biskup, i fra Mato Benlijić, tada gvardijan, a kasnije biogradski biskup. Jedino tu hvali vino, ribu i kruh, osobito ovaj, jer da je izvrstan.

Iz Fojnice otišao je u Visoki, ali velikim strahom prešao je s družtvom drum travanjsko-sarajevski, bojeć se, da ih koj muhamedanac ne sukobi i ne zlostavi, pak s toga su tadašnji franjevci najradje putovali po tajnih i samotnih stazah. Došav u Visoki, ostao je občaran položajem grada i ljepotom njegovih mnogih bašća, tako, da se nije mogao do sita nagledati ovih prirodnih krasota. I franjevci su imali jednu ovaku bašču, a uz samu ogradu tekla je voda na točak, te bi u večer onamo dolazila turska i kršćanska djeca.

Licem na Jurjev krene iz Visokog u Sutjesku daljnjim dvojinom putem, bojeć se, da ne sretne visočkog vojvodu, ter ga je na putu osobito zanimao prediel Bielopolje, na kojem nije vidio nikakva drveća zasadjena, nu koj je bio na sve strane zasijan pšenicom oli zaodjeven lozom. Braća, koja su ga pratila, kazivala su mu, da je ciela ta okolica vlastnost katolika, i tako plodovita, da se nigda ne gnoji, nego dapače da se po pet puta mora napustit ovce na mlade usjeve, da ih proriede.

Stigavši u Sutjesku, zatekao je oko crkve silni narod, jer je to bio god posvetbe crkvene, a u samostanu visočkog vojvodu, pak s toga i ne udje na glavna vrata, već morade obać okolo samostana i unići na druga vratašca. Crkva je bila dosti liepa i prostrana.

Obavivši tu svoje poslove, krenuo je u Olovo. Putem posjeti Vareš, tu nadje crkvu sv. Mihovila i do 40 majdana za talit gvoždje. Okolica olovska najljepša mu se je pričinila od svih, koje je dotle vidio. Dvie sto koraka od Varoši stajao je samostan i crkva, ter ovu potanje opisuje, pak odtale doznajemo, da je crkva bila prostrana, u vrh crkve uza zid bio prislonjen veliki žrtvenik, a tik oltara bile stolice za redovnike. Vrata od sakristija bivala su zastrta njekakvim zastorom, da nebi mogli Turci namjerit se na bogatu riznicu, u kojoj je bilo sila dragociena ruha i srebrarije, medju kojimi predmeti bijaše i jedan srebreni križ, koj je isti fra Pavao darovao, kao zavjet, što se je sretno vratio u domovinu, i ne misleći, da će ga ikad više vidjeti, kao što on sam veli. Tik redovničkih sjedališta, na desnu stranu oltara, u malom polukrugu stajao je Gospin oltar sa čudotvornom bogorodičinom slikom, koja je bila na daski namaljana, i to, kako se je držalo, od sv. Luke. Tu je presv. djevica bila predstavljena sa prekrštenimi rukami, s djetićem Isusom na krilu. Sama slika bijaše dugi četverokut, u vrhu i u dnu široka nješto više od jednog lakta. Koliko je bila čašćena, odtuda se dade zaključiti, što su k njoj hodočastili nesamo katolici nego i isti muhamedanci, ter bi čestokrat muhamedanske žene zamolile gvardijana, da drži otvorenu crkvu do 4 i 5 sati noći; moleći se pako po svome običaju, od vrata, koja vode u samostan, pak sve do pred Gospinu sliku puzale bi na koljenih, a medjutim davale bi presv. bogorodici najljepše pridjevke, što se dadu izmisliti. Pobožnost katolika napram ovoj čudotvornoj slici ne da se opisati, nu vidi se odtuda, što se čestokrat opazi krvlju poštrapan cieli put (premda je okruglim kamenjem pokaldrman) iz Olova do crkve, i to s toga, što bi mnogi katolici učinili taj put na golih koljenih. Glavna svečanost bijaše Velika Gospojina, ter bi se u večer palile vatre po svih brežuljcih, tako, da bi taj prizor izgledao, kao da je nebo posuto zviezdami. Na ovu svetkovinu sgrnuo bi se mnogi sviet iz svih krajeva, imenito iz Dalmacije, ter bi dolazile i jenjičarske čete, da uzdrže red. Sama kapelica bila je

crna od dima svieća; Turci pako nisu dopuštali, da se nova i prilična sagradi. On pripovieda i o čudesih, osobito o jednome, koje je častna bogorodica njekome muhamedancu učinila. Govoreć o životu mjestnih, osobito starijih franjevaca, veli, da ovi živu kao kakovi svetci.

Probaviv u Olovu tri dana, zaputio se je u Srebrenicu, ter iduć njeko vrieme kraj rieke Olovčice, gdje se je tada mnogo olova nalazilo, priedje ju na veoma krasnu, na svodove sagradjenu mostu, ter prieko liepih okolica stigne na mjesto u četiri sata noći više mrtav nego živ. Na tome putu pratila su ga dva muhamedanca, jer na dulji put nisu smjeli franjevci ići bez muhamedanaca, koji su u takih prigodah bili vierni, te bi radje poginuli nego pustili, da se družtvu koje zlo dogodi. Samostan sa crkvom ležao je u pol varoši, jedno mu krilo bilo je presvodjeno, a u svemu bilo je 12 sobica, nu dosta kukavnih i neobskrbljenih tako, da nisu imali ni postelje, već se je morao naš fra Pavao pružiti po golih daskah u blagovaonici, baciv nješto slame, da mu bude priuba udobnije. Blagovaonica bila je okrenuta prama rieci, te je uživao svjež zrak, oko se je paslo na zelenilu mjestne okolice, uho pako nasladjivalo se je žuborenjem rieke. Pa kao što je bio samostan u hrdjavu stanju, isto tako i crkva bila je stara i tamna. Nu stanovničtvo ipak je liepo živilo, medju kojim i mnogi katolici, od kojih prvaci došli mu prvo jutro na oblazak, ter sve uglednije porodice poslaše mu darove. Tlo je obilovalo srebrom, pak je i sam vidio kamenje pokriveno ovom dragocienom rudom. Nedaleko od varoši imali su franjevci prilično prostrano imanje.

Odavle s družtvom krene u Tuzlu (Soli), preobučen u tursku odjeću, samo što nije imao turbana, buduć to samo Turci smjeli nosit. Ne mogavši prispjet onaj dan, kamo su išli, noći kraj njekog kršćanskog hana (gostione) na polju, buduć su bili unutra mnogi muhamedanci i grčko-iztočnjaci, a većinom pijani. Sutradan poraniv, sretnu njekoliko Turaka blizu Gradovrha, te brže bolje uzjaše konje. Napried ipak podje jedan njegov pratioc, imenom Grgo, i pretvarajuć se muhamedancem, pozdravi pridošlice i upita ih: „Gdje ste bili, braćo!“ „Bili smo kod ovih ovamo fratara i gjidija,“ odgovore mu oni. „Pa kako dočekuju?“ „Kako dočekuju?“

odvrati opet jedan, „Dočekuju dobro, ako ih budete dobro iztukli, i dat će vam štogod zaištete.“ Na to će Grgo: „Nebrinite se; to je naša briga.“ Razmitiv se s ovom ruljom, do koji čas prispiju u samostan. Vrata mu bijahu obložena i okovana gvoždjem, da mogu odoliti udarcem biesnih Turaka, sav pako stan jedva toliko zauzimaše prostora, koliko polovica crkve. Ova je bila dosta prostrana i liepa, ter se je tu čuvala čudotvorna bogorodičina slika, koju su franjevci donieli iz Zvornika, kada su bili usilovani zapustiti ondješnji samostan. Pjevalište je zauzimalo polovinu hrama, slika pako nad velikim žrtvenikom bijaše od veoma vrstna umjetnika. Položaj koli crkve toli samostana bijaše upravo divan. Stojeć na uzvišenu briegu, sterao se je odavle pogled na daljinu od tri i četiri dana hoda; prama iztoku i jugu pružale su se kitnjaste šume, a prama zapadu prostirala se je doljnjo-tuzlanska dolina, po kojoj su vrvili čopori konjanika i množtvo domaćih kola.

I budući je Gradovrh samo jedan sat hoda udaljen bio od Doljnje Tuzle, pošao je onamo naš fra Pavao s njekoliko drugova pješice, ter se pohvalno izrazuje o položaju grada, koj je bio tada okružen zelenimi i voćem obkićenimi briežuljci. Samostan je bio okružen sa tri strane kućami, u njem su bile četiri sobice, te je naličio više špilji, nego li ljudskomu stanu, tako da i usljed najvedrijeg dana trebovalo je užeći svieću, da se može po njem hodati. Crkva je bila malko udaljena od samostana, te je ležala na jednom od najljepših briežuljaka, što no su gospodovali gradom. Imala je iznutra u naokolo korove (pjevališta), da tiem što više naroda mogne zauzeti; oltar pako veliki ulievao je svojim veličjem osobitu pobožnost. Već su dotle višekrat kušali muhamedanci, da ju razore, nu svaki put božja providnost odvratila je ove namienjene katolikom udarce. Medju crkvom i samostanom stršio je u vis toranj od cigle sazidan, ter je zvono i satove odbijalo, nu veoma neuredno.

Jednoga jutra porano, da ga Turci ne spaze, ostavi ovu tamnicu i vrati se u Gradovrh, a odtale odputova u Modrič. Mjestni samostan bijaše najkukavniji od svih, koji su tada u Bosni obstojali. U podrumu su imala braća nješto crkvice, na oltaru pako samo jednu sliku propetoga na karti. Za jednu talijansku milju daleko

imali su medjutim liepu i prostranu crkvu, nu i muhamedanci bili su u Modriči brojni, jer je tu bilo množtvo džamija.

Ostavivši brzo modrički samostan, prešao je Savu kod Broda, u želji, da posjeti i ostale bosanske samostane, koji su se u Slavoniji nalazili. Došav nedomak Požege, dolete mu katolici u susret, da u varoš ne idje, jer da će ga razkolnici u pol dana ubiti, da se osvete što su oni, pred njekoliko vremena, ubili grčko-iztočnog vladiku, a s njime njekoliko popova, kalugjera i muhamedanaca, buduć onaj bio pošao, da ih globi i sebi podjarmi, pak su s toga sada i grčko-iztočni stanovnici govorili im: eto idje vaš vladika, neće doisto izniet žive glave. Posjetio je medjutim Veliku i Našice, a uz put i Djakovo, gdje je stanovao biskupov kapelan. Prešav natrag Savu, preko Modriča, Gradovrha i Olova, dodje u Visoki, a odtale, iz same znaličnosti, ode i u Sarajevo, ter spominje, medju ostalimi, deftedarev dvor i bogato mu pokućtvo, ter begovu džamiju. Opaziv ga turska djeca nisu prestala za njim letiti i govorit mu: še, še (valjda kec!), rugajuć se kršćanom inozemnim, što nose oštru bradu, a ne kao što Turci svu okruglu.

Kasno u noć podje iz Sarajeva, da ga ne zapaze muhamedanci, ter krene u Kreševo, i putujuć svu noć, sliedećeg dana prije poldne stignu u mjestni samostan. Ovdje samo spominje glavnu ulicu i prostrani trg. Obavivši svoje službene poslove, preko Fojnice vrati se u Ramu i tu obavi glavnu skupštinu, na kojoj bje izabran fra Martin Ramljak provincijalom, starčić vriedan i sav božji. U Rami se je tada nalazio u poslu trgovačkom njeki Hvaranin po imenu Petar, odkle bi se dalo zaključit, da je tu bila živahna trgovina.

Iz cieloga ovoga putopisa bivaju nam jasnija progonstva turska i nevolje bosanskih franjevaca, koje su se zrcalile na licu u nutrnjosti njihovih samostana i crkava. Progonjeni i zlostavljani u svome domu, strahujuć u putu i drhćuć od sama pogleda muhamedanaca, franjevci su podnosili trajno mučeničtvo, svakovrstne pako oskudice skraćivat su morale njihov mukotrpni život.

Ovo glede franjevačkih odnošaja, nu i glede gospodarstvenih vriedne su mu njeke bilježke. U Duvnu se je začudio patriarhalnomu životu bosansko-hercegovačkih katolika, ter da su obitelji mnogobrojne i skladne, to pripisuje franjevcem. Opisujuć Bielopolje, kraj Sutjeske, sviedoči da su tamo napredovali vinogradi, a počem

hvali vino u Fojnici (koje je samo od Sutjeske dobivano), to nam je dokaz, da su sutjeska vina bila upravo izvrstna (delikatna). Napokon za nas je znamenito, što piše o tamošnjoj katoličkoj obćini. Ona se je sastojala većinom iz trgovačkih kuća, te je stanovala u posebnom dielu grada, u večer pako zatvorila bi se sa svih strana, po primjeru evropskih židova. Bijaše tu bogatih katolika, ter bi veliki trošak učinili, kad bi im biskup ili provincijal dolazio. Okolnost, da je on smjeo hodati po Sarajevu u franjevačkom odielu i u odlične turske kuće i sastaništa zaviriti, svjedoči, da su franjevci u takoj haljini dolazili u onaj grad, pak za to i nije u gradjanih probudio nikakvo čudjenje. Što su pako muhamedanska djeca podrugivala mu se, odtale možemo zaključiti, da ni u pol najnapučenijih gradova ne bijaše poštedjen franjevac od poruga i uvrieda, bez da se je itko htjeo zauzeti za njihovu osobnu slobodu i sigurnost.

XIII.

Franjevci za kandijskog rata.

(1645—1669.)

Biedam i nevoljam, koje su dosad trpili franjevci, nasliedi grozno krvoproliće. Ovomu dadoše povoda ratovi medju Turskom i Mletčići s jednoga kraja, a s drugog kraja Bosne medju Turskom i Austrijom vodjeni. Preko šestdeset godina trajući mir i sporazumljenje medju portom i mletačkom republikom naruši (1637) Alym, zapovjednik afrikanske mornarice, koji je dotle pomagao sultanu u njegovih azijskih ratnih poduzećih. Morajuć bo se vratiti kući bez ikakva pliena, pokuša putem orobiti Loret; nu počem ga je vjetar odtisnuo od talijanskog žala, dobrodi na protivnu dalmatinsku obalu, zauze mnoga pristaništa, pohvata ladje, orobi gradove i nasrne na otok Vis, vlastničtvo mletačke vlade. U dobar čas poleti za njim u potjeru Marin Capello, zapovjednik mletačkog brodovlja na jadranskom moru, stigne ga u Valoni. tu ga obsjedne i nakon jednomjesečnog odpora jurišem savlada Afrikance, otme im brodove i zaplieni silnu ratnu spremu. Sultan se uvriedi ovim postupkom mletačke mornarice i odlučno potraži natrag sav uhvaćeni plien, a kada u Mletcih ne htješe o tom ništa čuti, zatvori mletačkog poslanika Ludovika Contarena. Sada uvidi republika, da je Turska naumila s njome se zaratiti, pak na vrat na nos poče se pripravljat na boj, a papa Urban VIII. pozva sve kršćanske vladare, da sklope obći savez i tako ujedinjeni napadnu obćeg neprijatelja. Njegov glas ne nadje nigdje odziva, te ako već tada ne izli se cieli turski gnjev na nepripravne Mletčiće, zahvalit je bilo diplomatičkoj vještini rečenoga Contarena i okretnosti mletačkog vieća, koje znade

vješto se opravdati i krivicu na Afrikance svaliti, ter smiernim listom ublažiti srčbu cara Murata IV., a tiem dobiti vremena za pripravit se na sve moguće dogodjaje. Jedva je ova razmirica bila prividno utišana, te promet medju Turskom i Mletačkom uzpostavljen, već g. 1644 opet se pomuti sporazumak medju ove dvie morske velevlasti, koj se godinu dana kasnije pretvori u krvav i dug rat. Kada je naime spomenute godine čuvar sultanova harema (Kizlar-aga) polazio iz Carigrada mimo otoka Rod, da gdjegod u Aziji uživa dugom i mastnom službom nagomilano blago, susrete ga šest maltezkih brodova i nakon borbe od osam sati sve ladje, osobe i blago zarobe, ter plienom ponosni vrate se na otok Maltu. Svu krivnju, za uvriedu turskoj zastavi nanešenu, sultan svali na Mletčiće, držeć ih sporazumne sa Maltezci, dapače, da ih mletačka republika podupire u njihovih neprijateljskih namjerah te da im je za to ustupila i jedno pristanište uz otok Kandiju, da odtale lakše uznemiruju Tursku. Od tog časa potajno ali hitro se je spremala turska sila proti Kandiji, a republika, doznav kuda ciljaju tolike pripreme, i sama se je naoružavala, ujedno pako tražila je pomoć od kršćanskih vladara. Nu dočim su ovi kasnili, a Mletčići u domaćih razprah sile trošili, dotle je Bekir (dne 23. lipnja 1645.) s turskim brodovljem pod grad Kanen stigao, obsjednuo, i prije nego je mogla stići vanjska pomoć, gradom zavladao, počinivši tom prilikom, a proti predajnomu ugovoru, mnoga nasilja i uzrokovav gradu silne štete. Jednoč odpočeta neprijateljstva medju Turskom i Mletčići ne ograničiše se na sam otok Kandiju. Svuda, gdje su se ove dvie države dodirale, na moru i na kopnu, neprestano se je borilo i hrvalo. Od tih krvavih sukoba osobito je trpila turska i mletačka Dalmacija, pak buduć su bosanski franjevci pružali se do jadranskog mora, čestoput bješe i žrtve turskog biesnila, a njegda i oni u Bosni nastradali su sa same sumnje, da su sporazumni s mletačkom vladom. Tursku mornaricu s kopna pomagao je medju inimi i bosanski paša, koj je g. 1646 sveo bio u Dalmaciju dvadeset hiljada momaka. Pred ovom silom padoše mnogi gradovi, nebrojene pako crkve, medju kojimi i franjevačka u Karinu, bješe oli pretvorene u džamije oli sa zemljom sravnjene. Da se ovoj poplavi stane na put, ne bijahu više dovoljne mletačke posade, nu u dobar čas svietovno i redovničko svećenstvo pripasa oružje ter

stupi na čelo krštenog naroda, predvodeći u borbi za kršćanstvo dobrovoljačke čete i suzbijajući neprijateljske navale na domaća ognjišta. Imenito su se odlikovali franjevci, ter u jednom okršaju na zemuničkoj poljani, nedaleko od Šibenika, pade karinski gvardijan fra Ivan Miljeković, a njegovo tielo bje pokopano kraj sela Smilčića.[1] Ovaj ustanak nadje najviše odziva u Hercegovini i Primorju, ter od Neretve do Cetine sve što se je krstom krstilo, planu željom, da zbaci sramotni jaram i dodje pod okrilje kršćanske vlade, franjevci pako ponudiše Mletčanom predaju svih prediela u tako zvanoj Krajini i Primorju, gdje su oni kao dušobrižnici puk služili. Dapače fra Petar Kačić, makarski biskup, sa sedmoricom odličnijih katolika onih krajeva pismeno se predadoše vlasti i zaštiti mletačkoga lava, naglasivši u dotičnoj izpravi, kako su oni sebe, svoje porodice i imanje izložili najvećim pogibeljim, u nadi, da će pod zastavom sv. Marka zasjati im ljepši i sretniji dnevi.[2] A da posvjedoče i činom svoje rieči, Makarani iztjeraju izmedju sebe turske činovnike, te se predadoše Leonardu Foscolu, zapovjedniku mletačke vojske u Dalmaciji. Dolazećim mletačkim četam, da posjednu grad, u susret izadje cielo gradjanstvo i svećenstvo u svečanoj odori, a svim na čelu biskup fra Petar, te uvedši ih u Makarsku, u franjevačkoj crkvi odsluži zahvalnu službu božju i zavjeri sve na vjernost prama mletačkoj republici.[3] Ako su bosanski franjevci svim oduševljenjem prionuli uz Mletčiće, i ovi su brzo uvidili, da bez ovih redovnika ne smije se ni pomisliti na pomoć i podporu dalmatinskog stanovničtva, ter zamoli bosanskog provincijala, da upotriebi svoj upliv kod povjerenog mu puka, da ovaj stane na stranu mletačku i pomogne im savladati neprijatelja, obećajući mu, da će republika davat obilnu podporu za odhranjivanje redovničke mladeži, koja bi radi usavršenja u naucih došla u samostane mletačke republike. Ovo obećanje potvrdi naredbom od 20. studenoga 1646., kojom oslobodi bosanske franjevce na prvih deset godina od uvozne i izvozne carine na čohu (= sukno), knjige i nabožne predmete.[4]

[1] Fabianich op. cit. p. 338—9.
[2] Ibidem p. 340—3.
[3] Farlati t. IV. p. 196.
[4] Ibidem p. 363, nota 5.

Ovo živo sudjelovanje franjevaca pri pokretu dalmatinskog stanovničtva, a u prilog mletačke republike uloženo, nije moglo ostat tajno turskim vojskovodjam u Dalmaciji, pak s toga izliše na njih svoju srčbu, gdje im samo dodju do rukû. Ljuto sada postrada samostan u Zaostrogu, a u Visovcu dva starca, oba definitori bosanske države, bješe obješena, jedan pako franjevac bje iz puške ustrieljen.[5]

I dočim su ovako naši franjevci na zapadnoj strani svoje prostrane države oživotvarali misao narodnog oslobodjenja izpod turskog kopita, dotle su oni u nutrnjosti Bosne i Slavoniji trpili mnogo od razmirica, koje su imali biskupi medju sobom i sa državom, a ove su priečile, da se svom snagom ne posvete čarobnom poduzeću. Postavši dne 31. srpnja 1644. duvanjskim biskupom fra Marijan Maravić, sin bogate porodice varoši Olova, franjevci obećaše sv. stolici, da će mu davati iz svojih sredstva dviesta talira godišnje podpore,[6] a toliko isto opredieli mu papa iz svoje blagajne.[7] Nu ovaj ne bje zadovoljan timi prihodi, pak obtuži državu, da mu je prigrabila dohodke označenih župa, a Vjeroplodnica, da ga umiri, naredi provincijalu, neka se pobrine njegovim uzdržanjem, kao što se skrbi i za bosanskog biskupa.[8] Ovi odnošaji nisu se poboljšali ni njegovim promaknućem na bosansku stolicu, koje se je sbilo naredbom od 24. srpnja 1647. Ove bo iste godine postane biogradskim biskupom fra Marijan Ibrišimović, koj s Maravićem nije živio u najboljem sporazumku, ter se brzo počmu prepirat o tom, čija je Slavonija. Franjevci su žalili, da je došlo do toga priepora medju dva crkvena dostojanstvenika, te su znali, da će to samo bit na štetu crkve jedne i druge, pak s toga obojicu sklonuše na nagodbu, uslied koje oba se odrekoše Slavonije i Sriema, dok su živi, dozvolivši fra Pavlu Posiloviću, biskupu skradinskomu, da on kano apoštolski namjestnik upravlja Slavonijom. Ovu nagodbu potvrdi Vjeroplodnica, zabraniv i jednomu i drugomu protezati preko Save svoju vlast, tom samo iznimkom, da Ibrišimović zadrži župu Dragotin, za da ima, u slučaju da bi buknulo kakvo progonstvo, kuda

[5] Pavich Ramus virid. olivae. p. 56.
[6] Mon slav. mer. II. p. 137.
[7] Farlati IV. p. 181—2.
[8] Vjeroplodničin arkiv sv. I.

uteći. Nakon dvie godine umrie biskup Ibrišimović, a Maravić upotriebi tu priliku, da ukine učinjeni ugovor, te na novo poče zahtievat sebi Slavoniju, navodeć tomu za razlog, što je nagodba bila samo medju njim i preminulim biogradskim biskupom, te za života jednog ili drugog, a ne i za nastupnike. Osim toga držao je, da mu pripada Slavonija i zato, što je od cesara, kao ugarskog kralja, predložen, te uveden u posjed ciele biskupije, od koje Slavonija sačinjava dobar diel. Vjeroplodnica ne htje ga uvriedit, već ga usliša i listom od 10. rujna 1650. naloži biskupu Posiloviću, da ostavi dosadanje mjesto i preseli se u Ramu, dok mu okolnosti ne dopuste, vratit se u svoju vlastitu biskupiju. Al buduć da se je onamo još krvav rat vodio te nije imao ni odkle podpore, sv. stolica naredi Maraviću, da mu medjutim daje treći dio dohodka, koji su ga zapadali od župâ u Slavoniji. — U isto doba biskup Maravić prepirao se je i sa bosanskimi franjevci radi slavonskih župa: Požega, Selca, Garčin, Dragotin i Ratkov Potok, koje su franjevci držali da spadaju na samostane u Velikoj i Našicah, biskup pako tvrdio, da spadaju na njegov stol i služe za njegovu obskrbu. Medjutim i ova se razmirica poravna gore spomenutom nagodbom, tako, da sve osim dragotinske župe uživaju rečeni samostani, pod uslovom ipak, da franjevci u njih drže dvie javne učione za slavonsku mladež, kako je to već bilo dotle zavedeno. Ovomu uslovu podpuno su zadovoljavala bosanska braća, te su oko petdeset mladića u tih mjestih držali i obučavali, dapače im davali hranu i odjeću.[9]) Ali Maravić, tražeć sebi natrag Slavoniju, htjede i dohodke ovih četirijuh župa sebi prisvojiti, uzprkos nagodbi i ugovoru, koji je medju njim i fratri postajao. Tomu zahtjevu bosanskog biskupa odlučno se uzprotivi Vjeroplodnica, narediv mu, da se zadovolji njezinim prvašnjim nalogom i učinjenim ugovorom, tiem više, što mu franjevci i tako moraju davat od svake župe u biskupiji po 3 talira, kojih bijaše tada u Bosni 50, a 30 u Slavoniji, ter je ukupna svota iznosila mu 240 talira. Osim ovih prihoda, pobirao je sve župske dohodke od jedne župe modričkog samostana, koji su dosizali svotu od 60 talira godimice, uživao je njeke pristojbe, a samostani plaćali su mu dva poslužitelja. Iz iste

[9] Theiner Mon. slav. mer. II. p. 136.

riešitbe doznajemo, da je biogradski biskup u daleko oskudnijem stanju bio. On je imao 11 župâ u Sriemu, u Podravju 4, preko Drave 3, a u Baćkoj 2; nije imao nikakva samostana u obsegu ciele biskupije, gdje bi mogao životariti, u Biogradu pako stajao je u tudjoj kući, te plaćao stanarinu.[10] Odmah njekako dodje Maravić na rieč i s biskupom Posilovićem, jer je ovaj htjeo, da upravlja duvanjskom biskupijom, koja je još bila povjerena upravi bosanskog biskupa. Vjeroplodnica presudi Maraviću, ali već g. 1654. morade naimenovat posebnog biskupa za Duvno i pogranične prediele, budué su se bili potužili duvanjski katolici, da Maravić ne može zadovoljiti ni potrebam bosanske prostrane biskupije, a kamo li da i duvanjskom upravlja. I ovaj put franjevac se pope na biskupsku stolicu biskupije duvanjske, a taj bijaše fra Mihajlo Jahum.[11] nu po svoj prilici ne bijaše slavenske krvi, nit sin bosanske države, jer se o njem izrično piše, da ne poznaje narodnog jezika, što bi inače morao znati.

Ovi česti Maravićevi utoci, zatim tužbe franjevaca i katolika proti njemu, dojadiše papinu poslaniku u Beču, ter oštro žigosa njegov postupak i pobi mu zahtjeve, koli glede obsega biskupije toli glede pravâ na spomenute župe. Iz tog znamenitog spisa doznajemo, da je biskup Maravić sobom ukinuo modrički samostan i tako se prama franjevcem ponašao, da su se i sami Turci čudili, kako samovoljno gospodari.[12] Uzalud se je za njegove želje zauzimao cesar Ferdinand III., te pisao stožerničkomu sboru i papi Inocentu X. dokazujuć, da bosanska biskupija spada na patronat ugarskih kraljeva, te da ju je podielio Maraviću, sv. stolica ne bijaše voljna ni malo popustiti, stojeć na temelju povjestnih podataka i dosadanjeg običaja.[13]

Da su ove razpre nepovoljno uticale na crkvene odnošaje u Bosni, a franjevcem priečile razviti svoju djelatnost u korist vjere u obće, a za oslobodjenje domovine napose, stvar je odveć očevidna. Medjutim odnosni spisi sadržavaju i mnogu dragocienu za nas viest. Iz njih naime razabiremo, da su franjevci uzdržavali svoje biskupe

[10] Vjeroplodničin arkiv sv. I.
[11] Farlati IV. p. 182.
[12] Mon. slav. mer. II p. 135—7.
[13] Ibidem.

u vlastitih samostanih, plaćali im sluge, davali mu kapelana i po vrhu davali mu znamenitu svotu za njegove ine potrebe. Napokon opažamo ih, gdje se brinu i umnim napredkom svoga naroda, ne pazeć na žrtve, koje su morali doprinosit za hranu i obskrbu petdeset slavonskih mladića, smještenih u samostanih veličkom i našičkom, što bi nas ovlastilo pomisliti, da su i ostali samostani bosanski slične učione otvorili, u kojih se je mogla katolička mladež poučiti u knjizi i vjeronauku.

I dočim su ovi priepori nanosili štetu crkvenomu poredku, zasja i opet nada vjerskog ujedinjenja sa sliedbenici grčko-iztočnog obreda. Već njegdje u četvrtom desetku ovoga stoljeća bijaše se približio sv. stolici crnogorski vladika Marderij, te je bio poslao k papi Urbanu VIII. njekoliko svojih izaslanika, koji bi ga izviestili o njegovoj odluci i dolazku u Rim, da osobno posvjedoči svoje pravovjerje. Nu pošto radi starosti i političkih dogadjaja nije mogao izvesti svoje nakane, pisa rečenomu papi list pun izraza najdubljeg štovanja i prave odanosti prama sv. stolici, izvinjujuć se, što ne može doći u Rim, buduć se je prosuo glas, da će Turci na skoro navalit na Crnugoru, ter ga moli i zaklinje narod, da se u ovo vrieme ne odmiče od njega i do potrebe bude uz njeg na obrani vlastite domovine. Neuzbude li pogibelji od Turaka, on obeća glavom doć u Rim; nu zaprieči li ga ova okolnost, tada će mjesto sebe i Crnogoraca poslat dva odlična kaludjera cetinjskog samostana, da oni svečano obreknu papi posluh, a s crkvom katoličkom jedinstvo, te njemu i narodu izprose papin blagoslov. „Nadam se", piše pri koncu svoga lista, „i pouzdavam, da ćete, kao što se ja sa svojim pukom posvećujem, povjeravam i prianjam uz vaš vrhovni ugled na vieke, tako da ćete i vi, kano obćeniti otac, pastir i naučitelj, nas sve u krilo ljubavi primiti . . . . Smilujte se našim nevoljam; sa svih strana muče nas i pritiskuju nas neprijatelji imena kršćanskoga.[14] Ovo toli svečano obećanje malko kasnije izpuni Marderij, i preko arhidjakona Visariona obavi u Rimu sjedinjenje s katoličkom crkvom, a papa ga radostno primi, izpoviest prihvati i Marderiju veoma ljubezno odgovori. Ne znamo kako je dugo trajala ova spona, nu predpostavit smjemo, da je bar za živa Marderija

[14] Balan. Kat crkva i Slav. str. 222.

sliedilo se obćit sa sv. stolicom. Svakako je po nas zanimivo, da je ovaj crnogorski vladar i vladika, kojemu su franjevci često prihodili i onamo bivali gostoljubivo primani, da se je odvažio na ovaj pomirljivi korak, što mi i opet pripisujemo okretnosti franjevaca, koji su znali ga podržat i napokon ohrabrit, da jednoč stupi u crkvenu zajednicu.

Ovaj dogodjaj uvjerio je franjevce, da ima još nade, da jugoslavenski narodi stupe u katoličku crkvu, a primjer Marderijev čudno je djelovao i na susjedne crkvene dostojanstvenike grčko-iztočnog obreda, te uništi mnoge predsude i bojazni, dotle gojene proti sv. rimskoj stolici. I doisto koncem prve polovice ovoga stoljeća opazi se silan pokret u svećenstvu i narodu iztočne crkve doklegod je sizala franjevačka bosanska država, a na čelu mu stajaše Epifanij Stevanović, rodom Bošnjak iz Unca (Onza), koj je tada nosio naslov dalmatinskog arhiepiskopa, te je protezao svoju vlast na cielu Bosnu, Dalmaciju i diel Hrvatske. Ovaj nesamo se pokaza sklonim na prielaz u katoličku crkvu, nego još i svečano se odreče razkolničtva, izjaviv dne 1. studenog 1648 pred njekim vjeroviestnikom, da na ime svoje, podredjenih mu biskupa Vasilije marcianskog i Isaije banjskog, ter izpred svega svoga stada, da prigrljuje katolički nauk. Nakon te vjeroizpoviesti bje od istog odriešen od svih grieha i crkvenih kazna te povraćen u milost i obćenje sa sv. stolicom. Da nije toga lično u Rimu obavio, kako je sam želio, smetela mu je njegova osamdesetgodišnja starost i slabo zdravlje, pak s toga opunovlastio je opata samostana sv. Mihovila na otoku Krčkom i drugu dvojicu svećenika, da oni mjesto njega odu u Rim i pred papom ponove njegovu izjavu. Pisac dotičnoga izviešća na sv. vjeroplodnički sbor sobom je obavio ovaj obred i toliko se je trudio po gornjoj i dolnjoj Dalmaciji, da mu je pošlo za rukom preko osam stotina grčko-iztočnih svećenika i kalugjera pomiriti s crkvom, a tiem obradovati sv. stolicu.[15] Kojeg je stališa bio ovaj revni vjerovjestnik, nije nam poznato, nu da je bio franjevac, naslućuje i Farlati. I doisto, nije moguće pomislit, da bi mogao u ono doba svietovnji svećenik zaći u svaki kut Dalmacije, unić u Bosnu i dopriet čak do Banje, kada ni franjevcem, koji su imali

[15] Farlati VII p. 130—1.

tolike sultanove fermane, nije bilo prosto tada putovati. I okolnost, da je u obsegu franjevačke bosanske države ovaj pokret desio se, dokazom je, da se ima to pripisati uplivu bosanskih franjevaca, ako se je i pomislilo na crkveno jedinstvo, tu najtopliju njihovu želju.

Ako ne potraja dugo ovo veselje franjevaca nad vjerskim ujedinjenjem obijuh obreda, to ih opet nalazimo uztrajne u svojoj službi i na toliko oduševljene, da su pape izključivo njima povjeravali izpraznjene biskupske stolice unutar granica njihove države, a upravu onih biskupija, iz kojih su se uklonuli redoviti pastiri. Tako g. 1650 bje učinjen biogradskim biskupom tadanji franjevački provincijal fra Mato Benlijić, rodom iz Banjaluke, sin Jurja Benlijića, starinom Brajkovića i Kate Kulenović. Još nejačak izuči prve početke književnosti kod fra Tome Ivkovića, banjalučkog kapelana, a kašnje skradinskog biskupa. Oćutivši za rana nagnuće na skromni redovnički život, stupi u franjevački red u fojničkom samostanu, te dovršiv godinu od kušnje i učiniv svečane zavjete, ode u Italiju, da onamo dovrši filozofične i bogoslovne nauke. Kolikom se je pomnjom posvetio znanostim, odtud se vidi, što je, nakon izučenih nauka, postao učiteljem najpre filozofije, a zatim sv. bogoslovja, te izišao na glas kao propovjedaoc, i to u tudjem — talijanskom — jeziku. Vrativ se u domovinu, više godina bio je sarajevskim župnikom, te sa jedne časti na drugu stupajuć, napokon i provincijalom bio postao. Njegov uzahni djelokrug, kao biogradskog biskupa, već sliedeće godine (dne 4. prosinca 1651) razširi papa Inocent X., naimenovav ga upraviteljem svih ugarskih biskupija medju Savom, Dravom, Dunavom i Tisom ležećih, imenito Bačke do Temišvara i to na neizvjestno vrieme,[16] po tom, kako to njeka bilježka, u Vjeroplodničinu arkivu sačuvana, svjedoči, osim svoje biskupije imao je upravu smederevske, vikarstvo pako ciele čanadske, varadinske, kaločke, vacke i pečujske biskupije, polovinu osim toga jegarske, dobar dio strigonske, a više od pola vesprimske;[17] pak se je zato i pisao: „biskup biogradski, upravitelj smederevski, apoštolski namjestnik u doljnjoj Ugarskoj Turkom podložnoj i opunomoćeni povjerenik za crkve, koje neimaju stolujućeg biskupa“.[18] U toj za ono doba odveć

[16] Vjeroplodničin arkiv sv. I.
[17] Ondje.
[18] Dokumenat.

tegotnoj službi mnogo prepati: u Temišvaru ga baciše u tamnicu i okovaše, nit pustiše, dok ne plati uciene 6000 jaspri. U Sriemu isto mu se dogodi, te se izbavi svotom od 4000 jaspri; svuda pako bio je praćen od muhamedanaca svakovrstnimi pogrdami i napadaji na čast i osobu. Ove medjutim globe on je podmirio iz svoje prištednje, ne potraživ ni od puka ni od braće ni cigle pare.[19] Ljetopisci ga domaći osobito hvale radi njegove dobrote, ljubavi prama redu i gorljivosti u vršenju svojih pastirskih dužnosti.

Iz navedenih ovdje činjenica uvjerit smo se mogli, da su bosanski franjevci osobitom gorljivošću sada promicali interese vjere i crkve. Al u isto doba opažamo, da su hlepili i za oslobodjenjem, te da su sliedili podpomagati mletačku republiku u njezinu ratovanju sa Turskom, nadajuć se samo odtale sretnijoj budućnosti. Oni su tim većom revnošću prionuli uz zastavu sv. Marka, počem su čuli, da je (1649) cesar Ferdinand III. sklopio mir sa sultanom i to na punih dvadeset godina. Ovomu se primirju ne obveseliše ni ugarski stališi, ter se gorko potužiše svomu kralju proti tomu postupku, jer je i prvašnjim mirom podpalo šestdeset njihovih sela pod tursku vlast, a i sada su Turci plienili i stanovničtvo zarobljivali, kao da je otvoreni rat.[20] Slične tužbe mogli su navest i franjevci, da im je bilo mjesta. Nedvojbeni spomenici svjedoče, da su uzprkos tomu primirju čete turske i hrvatske prelazile na obe strane granicu, te da su čestokrat od hrvatskih četovodja bivali zasužnjivani bosanski katolici, ter je trebovalo golema odkupa, da bi se oslobodili robstva.[21] Ako dakle sada franjevci i katolici u Bosni svrnuše pogled na Mletke i svu nadu položiše u mletačku republiku, to bijaše zato, jer je ona tada bila razvila zastavu na razsap i izkorienjenje turske vlasti na balkanskom poluotoku. U tu svrhu bosanski su franjevci bili stalni izvjestitelji mletačke vlade, koji su dojavljivali u Mletke svako kretanje turske vojske i nutrnje odnošaje. Jedno ovakovo izvješće pisano je dne 19. svibnja g. 1650 te javlja mletačkomu vieću, da je iz Bosne odazvan dosadanji vezir Siauš paša, da u Carigradu zauzme čast velikoga vezira, a mjesto njega da je došao Fazli paša, rodjeni Bošnjak. Novi vezir odmah

[19] Sutješki arkiv knj. I.
[20] Starine knj. X str 76—152.
[21] Mon. slav. mer. II p. 134—5.

je nametnuo velike danjke i terete, tražeći u naravi mnogo žita, med i maslo, a osobito gvoždje, ter je neprestano naredjivao da se sprema na vojsku, ne kazujuć, kuda bi se imalo poć. Spahije iz Bosne, Hercegovine, Like i Klisa bili su otišli pod Budim, a medju njimi šestnaest alajbega, obećavši platit 50.000 talira, da ih na Klis ne gone, jer govorahu: „Volimo bit pod Budimom tri godišta, nego li pod Klisom tri sedmice, a volimo u Budimu jesti prohu i vodu golu pit, nego li kod Klisa zobati cukar a malvasiju piti.“ Iz ovih viesti zaključuje, da je oslabljena vojna sila kod Klisa. To su bili uvidili i sami bosanski muhamedanci, ter su paša i begovi pisali krvju list na carski divan, moleći, da se čim prije vrate spahije u Bosnu; a ne vrate li se, da će za sigurno i Bosna past Mletčanom u šake. Pak s toga izvjestitelj uvjerava mletačko vieće, da se ljetos ni malo ne boji bosanskog paše, a bude li kašnje odovud kakove pogibelji po republiku, to obećaje, da će odmah javiti. Izviešćuje nadalje, koja je dne 9. svibnja r. g. otišla do Klisa, te veli, da je poslao paša 150, a Sarajevljani 150 puškara, i to polovicu seljaka. Ovoj neznatnoj sili šalje se svaki dan kruh i druga potrebita. Istina, glasa se, da dolazi osam hiljada jenjičara, ali toga je bilo sve manje, naime, išlo je u Dalmaciju jedna tisuća Bugara, te vrlo umjestno dodaje o hvastavosti Turaka: „Turci visoko lete, ali se krila po zemlji potežu“. Koliki je strah zavladao u bosanskih Turcih od mletačkog oružja, odtuda se vidi, što su muhamedanci htjeli ubit pašinog ćehaju (= zamjenika), koj je po nalogu svoga poglavice počeo bio dizat age i puškare na Klis, veleć njemu i njegovu gospodaru: „Hoćete da izgubimo Bišće i Kostajnicu, kao što ste i Klis izgubili“. Ovomu pozivu bijahu se odazvali timarli = spahije, a pred njimi pošla su četiri alajbega, nu to je ništa prama dojakošnjoj sili, kada je trideset i pet alajbega u rat polazilo. Još su se bili većma poplašili hercegovački muhamedanci od blieska mletačkog oružja, ter su onaj isti dan, kada je izviestitelj pisao svoje izvješće, došli u Sarajevo mnogi kadije, muftije, hodže i zaimi od Mostara, Gabele, Imote, Nevesinja, Konjica i ciele Hercegovine, plačuć i moleć, da se čas prije šalje vojska u Imotsko i Livno, buduć mletački general Foscarini porobi i popali tursku krajinu. Na taj glas smutilo se bilo i prestravilo cielo Sarajevo, ter su htjeli, da na novo šalju svoje listonoše u Carigrad. A sve

završuje viešću, da više Turci nego kršćani Boga mole i čine zavjete, da jednoč bude mir, a da više neće nigda zaratit se s Mletčani.[22] Pod ovo izvješće, kao pisac, podpisan je Matija Milaković, providnik bosanske države, te je pisano bosanicom, budući, kako sam veli u nadometku, u Mletcih ima tko da pročita i raztumači mletačkomu vieću, a u Bosni već je sasvim malo Turaka, koji bi to mogli razumit, kad bi im rukû palo. Po svoj prilici, da je ovaj Matija bio franjevac, jer mieša u izvješće latinske i talijanske izreke. Dapače, nije sam vodio to dopisivanje, počem se jasno vidi, da je dobivao sa svih strana Bosne i Hercegovine potrebite novosti, pak je i putovao sad tamo sad amo, da dozna njeke potankosti. Odtud bi smjeli zaključiti, da su mu i ostala braća pomagala, dosliedno, da su bosanski franjevci svimi sredstvi išli na ruku mletačkim zapovjednikom.

I doisto, kao što su brižno obavieščivali mletačku republiku o snazi i kretanju neprijateljskih četa, isto su tako i osobno oni sudjelovali svim borbam i ratnim poduzećem kršćanskih četa. Svestrano su podpomagali junačkog popa dom Stjepana Surića u njegovu četovanju, a kad ovaj pade u Ribniku, oni su nastavili njegovo vitežko djelo, ne toliko sabljom, koliko savjetom, nagovarajuć zagorske stanovnike, da dobrovoljno stupe pod zastavu sv. Marka i pomognu Mletčanom zemlju otriebiti od Turaka. Glavno sielo ovih osnovatelja narodnog oslobodjenja bijaše samostan Visovac, u otočiću rieke Krke sagradjen, a bosanski definitor i visočki gvardijan glavom su predstavili u Šibeniku tri morovlaška glavara, koji su na ime cielog svog plemena svečano ponudili i obećali republici svoje desnice. Ova dobrovoljna predaja bje utvrdjena i pismom, kojim se Morovlasi obvezaše sjedinit se s mletačkom vojskom, čim se ova približi njihovu zavičaju, a u isti mah da će zapalit svoja sela, ostavit svoja ognjišta i pribjeć u oslobodjene prediele ter vierno vojevat uz Mletčane. Ovo obećanje podpuno su održali oni hrabri brdjani. Nu buduć da njihovo priseljivanje i ratovanje uzrokova Turkom mnogu štetu, a blizina, u kojoj su mletačke čete stajale kraj franjevačkih samostana, upade istim Turkom u oči, turski zapovjednik pozva franjevce, da se opravdaju za tako sumnjivo dr-

[22] Starine knj. X. str. 17—19.

žanje. Već se je počelo viećat, kojimi mukami da pate okrivljene redovnike, kada franjevci iz Visovca pobjegnu u Šibenik i tiem se spase od sigurne smrti. Dolazeće dočeka gradjanstvo poput kakovih pobjeditelja, te ih general Foscolo smjesti u svome dvoru, učiniv od njega kasnije samostan pod zaštitom sv. Lovrinca.

Ovoliku privrženost prama mletačkoj republici i platili su krvavo bosanski franjevci. Godine 1653. jenjičari navale na ramski samostan, pobiju njekoliko franjevaca i pokupe sve, na što su se mogli namjeriti u samostanu, dočim nješto braće jedva živu glavu iznese.[23] ostali bosanski samostani bješe nemilo poharani i oglobljeni[24], i tako na sve strane franjevci su trpili posliedice ove vojne. Koliko su Turci zazirali od franjevaca, vidi se i odtuda, što su pod prietnjom izgubljenja glave bili zabranili bosanskim redovnikom prelaziti u Dalmaciju i odonuda u Bosnu; te kada je god. 1661. jedan dalmatinski franjevac došao u Duvno, da se kod odješnjega župnika izpovjedi, Turci, to doznavši, polete u župsku kuću, da jednog i drugog na mjestu ubiju. Srećom je dotle Dalmatinac bio izmakao i granicu natrag prebacio, al mjestni župnik bje uhvaćen i odmah na smrt odsudjen, od koje ga izbavi uciena od 1500 talira, koje za njegov odkup izplati ramski samostan. — Sliedeće godine u malo da ne stradaše i fojnička braća; bješe naime potvorena, da su primili na noćište franjevce iz Dalmacije; ali ovu osvadu potrpa njekakov vezirev dvorjanin, štetovavši oni samo četiri talira za listonošu i nješto darova, dok stvar potrpaše. Još žalostnija bijaše g. 1663. za franjevce jedne i druge strane: u travnju dovedoše Turci iz Dalmacije u Travnik četvoricu franjevaca makarskog samostana, jednoga glavu i dvoje zarobljene djece.[25] Koja je bila svrha one četvorice, ne spominje dotično izviešće, a da nije lahko ih palo, možemo i sami naslućivati, ako uzmemo u obzir okrutnost tursku; a da su i druge mnoge nevolje snašle franjevce, odtuda znamo, što su ovog vriemena i na temelju ovih dogodjaja potražili Dalmatinci, da se odciepe od Bošnjaka. Rim medjutim ne htje ništa čuti o dielitbi, nadajuć se, da će brzo poći Mletčićem za rukom da prognaju Turke nesamo iz Dalmacije nego još iz

[23] Sutješki ljetopis.
[24] Ondje.
[25] Vjeroplodničin arkiv sv. I.

Bosne i Albanije.[26] Kako tada bijaše na tursko-mletačkoj granici, razabire se ponješto i iz lista fra Mihovila Jahuma, duvanjskog biskupa, koji dne 24. srpnja 1659. pisa kardinalu Antunu Barberinu, predstojniku sv. vjeroplodničinog sbora. Javivši mu, kako je prošle godine u Pragu bio posvećen od stožernika Harracha i obavio njeke poslove kod cesarskog dvora, pripovieda mu, kako je odmah zaputio se u Dalmaciju, da preuzme svoju biskupiju. Došav onamo, našao je poharan i sa zemljom sravnjen svoj stolni grad, a cielu biskupiju tako opustošenu, da u obsegu više milja nit ima kršćana nit inih stanovnika. Htjeo je nastanit se u ramskom oli imotskom samostanu; ali čuvši, da je bosanski paša strogo zabranio inostrancem i domaćim prebivati u rečenih samostanih, te bojeć se, da i ono malo franjevaca, što tu preostaje, ne dodje zarad njega u pogibelj, a tiem da se ne ugasi iskra kršćanstva po njih učuvana; s toga je otišao u Senj i tu očekuje daljnje naredbe.[27]

Ni u ovih toli tegotnih okolnostih ne klonuše duhom bosanski franjevci. Jedino bijahu zabrinuti za svoj obstanak i odgoj redovničke mladeži, koja se nije više mogla slati u inostranstvo, a u domaćih samostanih nije imala prilike, da se dovoljno naobrazi, budući se ovdje živilo u vječitom strahu i velikom siromaštvu. Da toj potrebi doskoče, bijahu već g. 1628. sagradili u Mikhazu (Sedmogradskoj) samostan, a u erdeljskom Bjelgradu prostranu kuću, te su sada pomislili, da tu otvore učione za sv. bogoslovje. Nu braća iz Ugarske priekim su okom gledala ovo širenje bosanske države po Erdelju i Sedmigradskoj, dapače g. 1656. počeše gonit Bošnjake iz spomenutih mjesta, a rečene zgrade prodavat. Da ih i ta nesreća ne spopane, utekoše se erdeljskomu knezu Jurju Rakoczy-u te ovaj, premda kalvinske vjere, uze ih darovnicom od 29. prosinca r. g. pod svoju zaštitu, zabranivši svim svojim podanikom pod izgubljenje glave i svih dobara, da nitko ne smeta Bošnjake u njihovu posjedu, dapače ih preporuči svojim nasliednikom, te im potvrdi sva zakonito stečena prava.[28] — Dvie godine kašnje zamoliše franjevci bosanski, da im i Rim osigura navedeni samostan mihacki, budući su ga oni podigli za vrieme progonstva, vladar im ga pako rado

[26] Ondje.
[27] Farlati IV p. 182.
[28] Dokumenat IV.

dopušta. Tomu se je s početka protivilo vrhovno starieširstvo reda, jerbo su spomenuti samostani nalazili se u obsegu erdeljske, posebno obstojeće kustodije; al napokon privoli, staviv njeke uvjete. Ovoliki medjutim napor, da učuvaju bar jedan, i to tako udaljen samostan, dokazuje, kako im je tada živo trebovalo jedno ovakovo zaklonište, gdje bi se bar mladež mogla ukloniti izpred okrutna progonstva, te se mirnije posvetiti naukom, trudom pako i starošću iznemogli franjevci da tu malko odahnu i očima progledaju.

Ovu medjutim uslugu franjevci brzo naknadiše Rakoczy-u. Došavši bo ovi isti vojvoda u nemilost kod sultana, čiji je bio podanik, i to zato, što se je usudio pomagati švedskog kralja proti poljskomu kralju Ivanu Kažimiru, te buduć turska vlada g. 1658. izaslala na njega vojsku, da ga svrgne sa časti, ovaj se požuri stupiti u savez sa novim vlaškim i oba sporazumno u srpnju r. g. izaslaše njekog bosanskog franjevca, da ode k cesaru Leopoldu I., mletačkoj republici i k papi, povjerivši mu ustmeno sve, što su želili da doznaju ovi kršćanski vladari. U Beču naš bezimenik ne zateče cesara ni njegova dvora, pak s toga izpripovieda cieli povod svoga putovanja mletačkomu poslaniku, pokazav mu preporučna pisma od Rakoczy a i vlaškog vojevode. Polag njegova kazivanja veliki je vezir tom namjerom tada krenuo iz Carigrada, da Vlašku, Moldavsku Erdelj pretvori u turski pašaluk, a odtale da ravno krene u Ugarsku, te da i njezine ostanke konačno podvrgne svomu nezasitljivomu gospodaru. Da se osujeti ova ohola i po kršćanstvo štetna osnova i da se opet povrati, što se je do sada izgubilo, ponudiše se oba vojvode, da će prvi zakrčit put neprijatelju i otvorit borbu proti Turčinu, samo ako i ostale kršćanske vlasti, kojim prieti pogibelj od dolazećih horda, s njimi se slože i priberu svi zajedno bar 30000 momaka; držeć za sigurno, da će svi sliedbenici grčkog obreda pomoć im osloboditi kršćanstvo od sramotnog turskog jarma. Pripoviedao je nadalje ovaj isti franjevac, da je vlaški vojevoda obećao Rakoczy-u, uzprkos naputkom i prietnjam upravljenim iz Carigrada, da će smetati, gdjegod mogne vezira u navali na Erdelj; Rakoczy pako polagao je veliku nadu u ovog svog saveznika, te je odlučio ne sdvojiti, već sam sebi pomoći kako mu sile dopuste, a uz to tražiti i druga sredstva. Isti franjevac držao je, da erdeljski vojvoda neće tako lahko propasti, buduć je imao osim neredovitih četa

dobro uredjene vojske osamnaest hiljada momaka; nu bude li se preko nade oduljio boj, jedva da će moći odoliti silnomu neprijatelju.[29] I dočim je ovaj bosanski franjevac iz Beča išao u Mletke, a odtale u Rim, te vatreno zagovarao misao rečenih vojevoda na najuplivnijih kršćanskih dvorovih, dotle su Turci provalili u Erdelj i grad Jeno, izdajstvom njegova zapovjednika, zauzeli, ter su Rakoczyeve čete morale uzmaći k Varadinu, gojeć još nadu u okretnost svoga poklisara, te u uvidjavnost Mletčana i papinu, dočim je cesareva vlada već odavala znakove svoje slabosti i gledala da čim neuvriedi Turčina. Jedini Ugri željno su izgledali i tražili rata sa Sultanom.[30] Molba i osnova Rakoczyeva, da mletačka republika preko Bosne, osvojiv Sarajevo i Banjaluku, sjedini se kod Dunava sa ostalimi kršćanskimi četami i tu svi jedino zatvore Turčinu prolaz Dunavom, ne bješe primljene ni uslišane s više uzroka, a dosliedno ne uspje ni nagovaranje izaslanog franjevca. Nu Rakoczy ne bijaše čovjek, koj bi tako lahko klonuo duhom ni u tolikoj osamljenosti, ter je pune dvie godine vitežki se opirao pretežnijoj sili, dok g. 1660. ne dobi smrtnu ranu kod Kološvara, uslied koje umrie u Varadinu,[31] s njim pako pade ciela Sedmigradska i dio ugarskoga Zatisja u šake bosforskog silnika. Medjutim i ovo je bio jedan više dokaz poslenosti i oduševljenja bosanskih franjevaca za korist kršćanstva, te da nisu nigda i nigdje smećali s uma poniženje polumjeseca i misao narodnog oslobodjenja. Al ovi i sliedeći ratni dogodjaji prisiliše ih napokon, da se posve odreku Erdelja, što i učiniše g. 1662. u obćoj skupštini reda, a ujedno napustiše i gori spomenute samostane;[32] nu tako, da su ostavili iza sebe ugodnu uspomenu u narodu, ter već za desetak godina kasnije bješe traženi i zvani, kako ćemo to na svom mjestu viditi.

Dočim se je ovako složno na iztoku i zapadu bosanske države radilo, da se ukroti i obuzda turska sila, franjevci u Slavoniji još su trpili s neuredjenih crkvenih odnošaja. Sv. stolica jednako je podržavala u onom kraju Slavonije, koj je podpadao Turčinu, revnog biogradskog biskupa Benlijića, zabranjujuć bosanskomu biskupu

---

[29] Mon. slav. mer. II p. 145—7.
[30] Ibidem p. 147—8.
[31] Ibidem p. 150.
[32] Sutjeski ljetopis.

vršit biskupsku vlast s drugu stranu Save. Maravić nasuprot nije odustajao od svojih zahtjeva nit prestajao moliti bečki dvor, da se zauzme za njegova prava. I cesar Leopold bijaše od otca baštinio osobitu naklonost prama njemu, ter je listom od 13. srpnja 1657. upravljenim na papu, molio i kumio, da se prizna Maravić redovitim pastirom i onoga kraja;[33] Vjeroplodnica pako sliedila je bit toga tvrdoga osvjedočenja, da njoj samoj (odnosno sv. stolici) pripada pravo namještati biskupe u nevjerničkih pokrajinah, dakle i u Slavoniji. Ne moguć dulje čekati, zaputi se ovog istog ljeta Maravić u Rim, nebi li sklonuo kako sv. stolicu, da mu preda i Slavoniju. Ali slavonska braća bijahu toliko se priljubila Benlijiću, da su se smatrala sretnimi živit s njime, ter pisaše oni iz Velike pod danom 14. srpnja, da biskup fra Mato veoma se trudi i propovieda, pak buduć je i od Turaka poštovan, mole, da im se ostavi. Isti dan pisa i Benlijić, ter u velike hvali svoje svietovnje i redovničko svećenstvo, izjavljujuć, da su mu samostani u Velikoj i Našicah jedini zaklon izpred progonstva i odmor od trudna poslovanja. — Dne 25. srpnja r. g. pisa na Vjeroplodnicu i svećenik Luka Marnjavić, bivši pitomac ilirskoga zavoda u Rimu, te javlja, da su se umirili franjevci u Slavoniji, hvali biskupa Benlijića i preporučuje, da se ništa sada ne mienja. — Ovom prilikom pisaše takodjer činovnici i providnici slavonskog vikarijata, te hvaleć Benlijića, mole, da im se ne stavlja bosanski biskup, jer su se bojali, da neće moći zadovoljiti svim potrebam toli obsežne biskupije.[34] Ne imamo podataka, da bi mogli zaključit, kako je ovo pitanje sada u Rimu riešeno bilo; al po svoj prilici, da nisu podpuno uvažene cesareve želje, već samo dielomice. To razabiremo odtuda, što je Maravić g. 1660. dne 15. prosinca umro u Djakovu,[35] a u isto vrieme Benlijić je sliedio stanovati u Velikoj i Našicah, te bi rekli, da je Maraviću prepuštena već tada ciela Slavonija, izuzam onoga diela, koji je prije provale turske podpadao zagrebačkoj biskupiji, gdje i vidimo, da je ostala netaknuta vlast biskupa Benlijića. Maravić je

[33] Mon. slav. mer. II. p. 143.

[34] Vjeroplodn. arkiv sv. I.

[35] Schematismus dioec. Bosn. p. 31; nu naš Oćevac i Nekrologij sutjeski vele, da je umro u Olovu i to 14. rujna r. g.

kraj svih ovih razmirica ostavio medju braćom liepu uspomenu rad svoje gorljivosti i nauka, te je toliko od Turaka pretrpio, da ga domaći izvori „mučenikom“ nazivlju.[36]

Al Maravićevom smrću nije prestao rečeni priepor. I nakon toga bečki je dvor trudio se da uzpostavi svoje pravo na bosansku biskupiju, a da mu to lakše podje za rukom, Leopold I. predložio je sv. stolici Benlijića za bosansku stolicu, biogradska pako i sriemska biskupija da se spoje, kao što je to po mnenju cesarevu i prije bivalo, te da se prizna fra Petar Jurjević, kojeg je cesar Ferdinand IV. njegdje okolo g. 1648. bio naimenovao sriemskim biskupom, nu do danas nije mogao zauzeti svoje stolice. Cielog ljeta 1661. marljivo su premećani arkivi i razpravljao se predlog bečkog dvora; nu Vjeroplodnica dokaza napokon, da su rečene dvie biskupije i dosada bile razlučene, te da se ne može ustupiti cesaru pravo naimenovanja biskupâ za stolice bosansku, sriemsku i biogradsku, jer su ove još u vlasti turskoj, a to pravo već je bilo ustupljeno franjevcem, koji su jedini svećenici u sve tri biskupije, ter su oni odavna tri oli četiri svoja člana na izpražnjene stolice predlagali, Vjeroplodnica pako jednog je odabirala i papi preporučivala.[37] Ovo potvrdjuje i šibenički arkiv, koji dapače navadja dan i godinu, kada je spomenuta povlastica bosanskim franjevcem dana, naime dne 30. srpnja 1635., a ujedno da je odredjeno, neka bosanski provincijal za vrieme izpražnjenja stolice bude apoštolski namjestnik u dotičnoj biskupiji.[38] Papa uvaži ove razloge i dokaze, ter ostavi Benlijiću i nadalje dosadanji naslov, ali mu razširi djelokrug, povjerivši mu sada i upravu bosanske biskupije, a to učini najviše zato, da imenovanjem novoga biskupa neuvriedi cesara oli ne naruši svojih prava.

I dočim se je ovo pitanje sasvim triezno razpravljalo, sv. stolica bijaše zabrinuta, da po čemu katolici u dotičnih biskupijah ne budu što trpiti radi neprisutnosti redovitih pastira; pak s toga izasla u Bosnu fra Franju Svimirovića, rodom Bugarina, a po časti ohridskog nadbiskupa, da u svojstvu apoštolskog pohoditelja posjeti bosansku i s njom graničeće biskupije. Ovaj se rado stavi na tegotni put, i došavši g. 1662. u Bosnu, odovuda krene dalje i naj-

[36] Sutjeski arkiv.
[37] Mon. slav. mer. II p. 152—60.
[38] Bilježke o. Lekušića u mjestnom arkivu.

poslje ode u Rim, da osobno izviesti sv. stolicu o stanju crkve katoličke u ovih pokrajinah.[39] Nije nam poznat sadržaj njegova izvješća, nu smiemo predpolagati, da je povoljno bilo i još bolje na vidik iznielo trpnje franjevaca, koje su ih ovog vremena trle. — Malo kašnje (1664.) i biskup Benlijić dodje u domovinu, da vidi znance i podieli puku potrebite vjerske utjehe, te da posvjedoči i prama ovdašnjim franjevcem svoju naklonost, dne 7. ožujka r. g. izdade u Sutjeskoj povelju, kojom proglasi župe u Budimu i otoku Tukulju (Tököly) vlastnošću izključivom bosanske braće, a ne bosanske države; budić su rodjeni Bošnjaci (redovnici i trgovci) poslie pada Budima stavili dotičnim crkvam temeljni kamen i iz crkve sv. Josipa u Pešti izbacili krivovjerce, a za to da su iste župe i bile popunjivane samimi Bošnjaci, ter su stajale pod neposrednom upravom bosanskog provincijala. Na temelju ovih činjenica on naredi, da se ovaj način popunjivanja rečenih župa i odsele, kao najshodniji, zadrži, te ako igda htjednu provincijali prilučiti spomenute župe kojemu samostanu, to da smjedu učiniti samo u prilog bosanskih, nu nipošto prekosavskih oli dalmatinskih samostana.[40]

Medjutim franjevci nisu prestajali širiti kraljestvo istine. Upravo g. 1661. povrati se u crkvenu zajednicu Vasilij, arhiepiskop hercegovački i zahumski, a s njime kalugjeri manastira sv. Gospodje u Trebinju, izaslavši u Rim igumana Ćirila, da bi uvjerio sv. stolicu o iskrenosti svoje odluke i sinovskoj privrženosti, te da sredstvom iste sv. stolice bude preporučen pažnji dubrovačke republike. Papa Aleksander ljubezno ga prigrli, i poslavši mu dragocieni križ, čašu i obilnu milostinju, pisa Dubrovčanom, neka bi rečenog Vasilija i njegovu braću u svem podupirali, tiem više, što su im sada i katoličkom vjerom postali sjedinjeni.[41] Ovi odnošaji dulje su potrajali nego li svi dosadanji u tom pogledu učinjeni pokusi, da se naime Slavjani grčko-iztočne crkve pripoje sv. rimskoj stolici, tomu stožeru kršćanskog jedinstva. Tomu nam je sjajnim dokazom i Vasilijev list, pisan dne 3. siečnja 1671, te poslan papi po jermonasih Filipu i Simeunu, a naslov sam svjedoči, koli su stalni bili u pra-

[39] Coletus VIII. p. 202—3.
[40] Dokumenat V.
[41] Mon. slav. mer. II. p. 160—1.

vovjerju, te glasi: „Iže višnjago Boga promišljeniem vsepreosvjaštenomu i Bogom izbranomu, i apostolom ravnoprestolnomu pastiru i općenomu svetie vjeri krstianske, svetoga Petra namjestniku, i vaselenskomu učitelju, nastavnikom nastavniku, ocem ocu, nadahnutom svetago Duha, izbranomu gospodinu i gospodaru Klimentu Desetomu papi.“ Iza toga posve sinovskim pouzdanjem priča „namjestniku Petrovu“, kako su se za posliednjega rata potucali, po gorah i špiljah krili, te kako je mnogi od njih bio uboden, mnogi obješen, a njeki bili i na kolce nabijeni; nu ipak da su se sada u manastir sakupili, ter da se mole pred krstom od pape Aleksandra poslanim, za mnoga ljeta i slavu sv. otca, i da posvetilišta čine „plemenitom čašom“ takodjer iz Rima darovanom. I buduć nisu mogli dok je trajao rat nikoga poslati do sv. stolice, da odanle donese milostinju, koju im je papa bio odredio, pak s toga sada šalju svoje izaslanike, moleći, da im se isti milodar podieli, „ere nam se na veliki crkvi trulo uvinulo i oko crkve narasuri (?) poukidali od trešnje . . . . . . i u turskoj mnogo harča trebue, a mi ne imamo svoieh mnogo baštin, nego što prosimo po zemlji, te se tiem pomažemo, a sveto pismo kaže, svetu crkvu ne ostaviti, koja je bila čuvena po mnogo zemlje“.[42] Dočim nam ova izprava svjedoči, da je spomenuti Vasilij sa cielim trebinjskim manastirom ostao vieran katoličkoj crkvi i jošter gojio najnježnije osjećaje prama glavaru kršćanstva, koje je ovaj sjajnim dobrotvorstvom podržavao, te dočim nam ovo isto pismo razsvietljuje muke hercegovačke braće, primjetit nam je, da je ovomu razpoloženju i stalnosti arhiepiskopa Vasilija mnogo, ako ne sve, doprinosio bosanski franjevac fra Ivo. Godine 1668. javi Vjeroplodnica bosanskomu državničkomu namjestniku fra Tomi Juračiću, da se ovaj fra Ivo liepo vlada i služi u Trebinju, a rečeni franjevački starješina odpisa, da se veoma raduje toj viesti, jer je od više godina onamo, te se nije ništa za njeg moglo čuti, pak s toga bojao se je, da nebi što pomanjkao.[43] Po tom nećemo se prevariti, reknemo li da je i ovo zasluga bosanskih franjevaca, i to tim veća, što je bila spojena s tolikom požrtvovnošću, a u korist jednorodne braće, koja bi i očitije dokazala

---

[42] Mon. slav. mer. II. p. 201—2.
[43] Vjeropl. arkiv sv. II. u početku.

svoje pravovjerje, da su tomu bolje prijale suvremene okolnosti. Sliedbenici rimskog obreda u Trebinju slovili su tada sa svoje pobožnosti, nu biskup trebinjski slabo je mario za njih, te skoro nigda nije posjećivao svojega stada; pak s toga potuži se dubrovački svećenik Franjo Ricciardi svojim listom od 19. rujna 1680. samoj Vjeroplodnici na toliku nemarnost, svjedočeći o trebinjskih katolicih, da tolikom radošću dočekivaju biskupa, da im se čini da vide u njem drugoga boga, a zato nebi trebovalo na njih toliko zaboravljati.[44]

Navedeni prelaz hercegovačkog arhiepiskopa i ovdje ondje postojeća težnja u pristašah grčko-iztočne crkve, stojećih u Bosni i Hercegovini, koja je na to ciljala, da se oba obreda izmire, to je sve u brigu metnulo ipećkog patrijarhu Kallinika, ili kako ga domaći izvori nazivlju, Stanislava, te da odvrati pristaše od jedinstva i dapače da pod razkolnički jaram podvrgne i same katolike, osobno dodje dne 13. lipnja 1661. u Livno, te počem nisu htjeli franjevci i katolici na liepu podložit mu se, on ih pritegne na sud i tu pokaza carski ferman, kojim mu se podvrgavaju svi, koji se krstom krste, dakle i sliedbenici katoličke crkve, dosliedno, da mu i ovi plaćaju crkvene danjke. Katoličko stanovničtvo iznenadjeno ovom parbom, a razsrdjeno preuzetnošću patriarhinih namjera, sgrne se okolo sudnice, te i ne čekajući na uspjeh razprave, počme srdito rušiti sudsku kuću, predvodjeno njekim Ivanom harambašom, i to tako biesno, da jedva kadija, patriarha i njegov tajnik živu glavu iznesoše iz ove pučke pobune. Ne buduć ovdje želje postigao, patriarha se zaputi u Banjaluku, gdje je tada paša stolovao; nu i tu mu se odaprieše katolici, davši kadiji silne novce i dokazav, da su oni posve druge vjeroizpoviesti od grčko-iztočnjaka. Ovom presudom ne zadovolji se rečeni razkolnički glavar, već ode u Carigrad i novi ferman izposlova, kojim obdaren sliedeće godine (1662.) dodje u Temišvar k Ali paši, bosanskomu veziru i carskomu seraskeru (= vrhovnomu vojnomu zapovjedniku), ter uzmav od ovoga oružanu pratnju, dodje opet u Banjaluku. Za to začuvši banjalučki katolici, okruže se oko sudnice, te začmu vikat i plakat, da se nepredaju svomu protivniku. Videć Turci toliku pobunu u narodu, ne smjednu uzet u pretres patriarhine molbe, već njega i katolike odpreme do

[44] Ondje sv. III.

Ali paše, da im on sudi. Banjalučani to jedva dočekaju, ter obavieste sultana o pravom stanju stvari te izprose opoziv rečene naredbe, drugi se pako zapute u Temišvar, da se priju s patriarhom. I bosanski vezir to težko dočeka, pak želeć ogromno mito od obijuh stranaka, strašno je mučio katolike; ali dobivši za čim je čeznuo, ovim presudi, te se ovi ipak veselo povrate svojim kućam.[45] Nu pećki patriarha tiem ne odusta od svoje nakane, ter opet dne 17. ožujka 1669. dodje u Sarajevo, nebi li kako podjarmio bosanske katolike. Sa obe strane vodjena je parnica tolikom ogorčenošću, da je sam patriarha stratio sedam tovara blaga. Ipak nepostiže svoje svrhe, jer na novo izgubi razpru, a kada se proglasi osuda, pade mu kap i odnesu ga polumrtva iz sudnice, jedan pako od njegovih glavnih pomagača u malo da ne crče naprieko od jeda. Ovim nesrećam pridodje i slučaj, da su Turci udarili njegovu pratiocu hiljadu štapâ i uzeli šest tisuć jaspra, nu radi drugog uzroka; sve pako to prepisivali su katolici (i punim pravom) očitoj zaštiti nebeskoj.[46] Ali su grdno štetovali i franjevci. Javljajuć ovaj slučaj Vjeroplodnici, fra Ivan Kamengradjanin tvrdi, da su tada franjevci izgubili ništa manje od 800.000 jasprica, i to ovim razmjerjem:

samostan	fojnički	120000
„	sutjeski	100000
„	olovski	80000
„	ramski	80000
„	kreševski	60000
„	visočki	100000
„	srebrenički	50000
„	grodovrški	100000
„	dolnjo-solski	20000
„	modrički	60000
„	imotski	30000

Pak budući je 6 jasprica činilo jednu paru, a ovih 40 jedan groš, ter budući je mletački cekin još i g. 1688. vriedio 482 jaspre, to zaključujemo, da je ukupna svota, koju franjevci za odkupit slo-

[45] Domaći ljetopis, osobito Margetića, ter Ab. Occhievja loc. cit. p. 91—2.

[46] Ondje.

bodu vjere ovaj put Turkom dadoše, iznašala 1660 mletačkih dukata, što je u svakom pogledu ogroman novac. Sa svim tiem franjevci su ga rado udužili i pregorili, samo da se oslobode toli moguća protivnika.

Ova razpra iznosi nam na vidik divnu uztrajnost bosanskih katolika u svojoj vjeri, koja još većim sjajem zasja g. 1666., kada je naime izišao Adžamoglanski aga (t. j. glavar perzijske djece), te počeo sabirat samo kršćansku djecu, da ih vodi u Carigrad i tamo odgoji za stajaću vojsku na perzijskoj granici. Katolici se odmah plahnu, a videć, da se neda umoliti, pobjegoše sa svojimi porodicami u nepristupne šume i tu sve dotle ostaše, dokle rečeni aga ne ode iz Bosne, dapače njeki radje u vodu s djecom poskakaše, nego li ih predadoše u nevjerničke ruke,[47] ter ovoj gorljivosti ima se pripisati, ako nijedno ciglo katoličko diete ne bje odvedeno.

I druge nevolje snadjoše ovog vriemena bosanske franjevce i katolike. Godine 1659. dne 7. rujna izgori sav sutjeski samostan, ali srećom bje spašena crkva; dne pako 10. travnja 1662, izgori i samostan i crkva u Fojnici, tako naglo, da jedva spasiše crkveno ruho i posudje. — U isto doba snadjoše ih mnoge biede od ljudske zlobe i nepravde. Ljeta 1659. potvoriše Turci imotske franjevce, da su blago kopali, a tom istom potvorom opasaše i samostane u Bosni. Sejdin paša izasla svoga čauša, koj razjaha u Fojnici i na silu uzme od samostana fojničkog, ramskog, kreševskog, sutjeskog i imotskog 150000 jasprica, uslied čega mnoga se sela razsuše, a narod se razbježe, neumoljivi pako paša udari fra Filipu Runoviću hiljadu štapa po tabanih.[48] Istodobno i ostali državnici uznemirivali su franjevce, potražujuć razne danjke, od kojih su bili davno oslobodjeni. Imenito sada su zahtievali pristojbe na njihovu ostavštinu, nametali su na njih javnu hranu, prenos državnih stvari (= komore, podprege) i njeku vrst carine na sve što bi izprosili. Franjevci na suprot branili su se od ovih tereta starinskim običajem, svojim siromaštvom i prvašnjimi carskimi fermani, a kad ovo nebi im pomoglo, tada su letili u Carigrad, da se koliko toliko obrane od ovih iziskivanja.[49] Nu katolikom bijaše još gorje dozlogrdilo, buduć

[47] Domaći ljetopisi.
[48] Ljetopisi u Sutjeskoj i Livnu.
[49] Fermani br. 25, 26 te ini.

nisu imali komu plakati. Bijaše naime došao g. 1666 na Bosnu Ali paša, Armenac, te premda je bila gladna godina, ipak raznimi danjci pretovari kršteni narod: poče bo iziskivati već prije ukinuti danjak mataru i puškarinu, oglobi siromaš mnogimi potvorami na toliko, da katolici ovog doba izprodavaše gdjegod šta imadoše.[50]

Pak u toj obćoj nevolji i progonstvu trebalo je franjevcem podići izgorjele samostene, i onako u dug ugrezle. Imenito se napatiše podizanjem fojničkoga samostana. Budué bo pozajmili novce od njekog Zlotrgovčevića iz Skoplja, a u tu svrhu budué mu založili skupocieno crkveno ruho, popravivši na brzu ruku jednu i drugu sgradu, nahrupi vjerovnik, da mu se zajam povrati. Ali dužnici ne bijahu u stanju zadovoljiti njegovoj tražbini, ter metnuv katanac (= lokot) na crkvena i samostanska vrata, pobjegnu u Jajce, te se nastane u Lučnoj, na svomu zemljištu, gdje se i danas vide tragovi sgrada i šetališta, ter se onda istom vrate, kada su toliko novca prištedili i sakupili, da su mogli izplatiti vjerovnika.[51] Pete godine, drugog mjeseca i devetnaestog dana iza spomenutog požara otvori se crkva i smjesti se u nju presv. otajstvo. Al domaći muhamedanci upotriebiše i ovu priliku, da franjevce ožaloste. Dne 15. studenoga 1667. promjeriše na novo crkvu, i premda ne nadjoše ništa višje ni širje nego bijaše u sudbenom zapisniku, ipak ju lakomi pregledači zatvoriše i zapečatiše, ter opet nakon tri dana otvoriše, bez sumnje, poslje nego su liepu svotu novaca franjevcem izmaknuli; a svemu tomu bijahu uzrokom Rizvan Čatić iz Fojnice i Jahija Kafić iz Visokog, oba stari izkopanici kršćanski.[52] Pak budué je trebovala ovako popravljenoj crkvi i nova posvetba, Vjeroplodnica dozvoli fra Marijanu Lišnjiću, makarskomu biskupu, da ovu obavi, i on dne 31. kolovoza 1669. posveti ju, stavivši u veliki žrtvenik ostanke sv. Bonifacija, Aurelija i Sabine, mučenika. Dne 7. rujna r. g. posveti oltar bezgriešnoga začeća bl. djevice, metnuvši u njeg moći sv. mučenika Merkurija, Felicita, Severa i mnogih drugih. I dne 10. rujna posveti povlašćeni žrtvenik navještenja Gospina, te položi u nj kosti sv. Aulika, Almasija i Maura; dne pako 11. r. mj. obavi posvetbu oltara sv. Franje Asizkog, ob-

[50] Sutjeski ljetopis.
[51] Blagajnički zapisnik fojn. samostana.
[52] Domaći ljetopisi.

dariv ga moćmi sv. Severa, Sabine i Bonifacija.[53] Na uspomenu ovog znamenitog crkvenog čina bje postavljen kraj desnih crkvenih vrata na dvoru sliedeći nadpis:

„Consecratio hujus Ecclesiae S. Spiritus celebratur die 31 Augusti 1669 quam consecravit Illustrissimus et Reverendissimus Dnus F. Marianus Lisnich episcopus Macarschae speciali facultate Sacrae Congregationis de propaganda fide." A nješto kašnje urezane su rieči: Renovata anno 1694. Sila je u fojničkom samostanskom arkivu turskih službenih spisa, koji nam svjedoče, da su ovih i sliedećih godina Turci nebrojeno putâ premjeravali i pregledali crkvu i somostan; a da su franjevci svaki ovaj pregled skupo platili; o tom nije ni sumnje, jer su to jedini bili izvori dobitka za bosanske činovnike. — Morao je ljuto nastradati sada i visočki samostan, jer, kako to javiše tri slavonska fratra u Rim listom od 6. studenog 1662., braća su dotle ostavila samostan i pobjegla preko Save u Gradišku, nemogué više snosit nasilja turskoga. Gvardijan je medjutim ostao, ali se po župi potucao od katolika do katolika.[54] U kojem je pako stanju bio tada sutjeski samostan, svjedoči biskup Benlijić svojim pismom od 6. prosinca 1669., kojim posla fra Augustina Varešanina, samostanskog vikara, u Budim, Gyöngyös, Kecskemet, Segedin i susjedna mjesta, da od tamošnjih kršćana prosi milostinju za rečeni samostan. U ovome listu kaže, da je lično i sa suzami uvjerio se, da su ovomjestni franjevci do vrata, radi crkve i katoličke vjere, u dug ugreznuli, i to uslied više nego zvierske grabežljivosti i tegobe turskih danjaka, pak s toga preporuči svim, da ga milodari usreće.[55] I viesti, koje su ovog vremena stigivale iz Bosne u Rim, potvrdjuju naše navode, ter još crnje slikaju stanje, u kojem se je tada nalazila bosanska država. Tako doznajemo, da su dotle bila zapušćana četiri samostana, jer više nisu mogla nadavati Turkom danjaka i nameta, te da su plaćali fratri svake godine samih kamata trideset hiljada talira, bivši pozajmili novac pod pogodbom, da će plaćat dvadeset od stotine. Sami sutjeski samostan bio se je zadužio 5000 dukata; svi

[53] Margitićeve bilježke.
[54] Arkiv Prop. sv. I.
[55] Pavić, Ramus etc. p. 97—8.

pako ostali bijahu založili vjerovnikom crkveno ruho i posudje. Pa kao da je to sve bilo malo, paša ih oglobi sa pet stotina talira, a svaki župnik po vrhu morade dati po 100 talira. Katolici su takodjer bili nemilo izsisavani i zlostavljani, tako, da su se već franjevci počeli bojat, da se pod silnim pritiskom ne izturče. Ovim neopisivim biedam pridodje i druga neprilika Zagrebački naime biskup oduzimao je franjevcem bosanskim župe, koje su oni imali u Slavoniji, ali u obsegu njegove biskupije, te o kojih su ovi zlopatnici životarili. Vjeroplodnica smilova se, i preko bečkog nuncija naredi, da se puste franjevci u miru.[56]

Ovako bijaše u Bosni tečajem sedmoga desetka XVII. stoljeća. Medjutim u Dalmaciji sve je to više jenjavala borba medju turskimi i mletačkimi četami; nu tiem su češće napadale pojedine horde, koje su neprestano uznemirivale Mletčane uzduž ciele dalmatinske granice, nastojeć im otegotiti obranu grčkih posjeda. Najopornije se je hrvalo s obe strane kod grada Kandije, dok se ovaj uz poštene uvjete ne predade g. 1669. Turkom, te premda je i sliedeće dvie godine bivalo niz cielo Primorje omanjih sukoba, ipak se može reći, da je spomenutim ustupom uzpostavljen bio mir medju ovimi dvjemi takmicami.

Šta su bosanski franjevci učinili u korist republike, šta li pretrpili za ovog dugog rata, ponješto razabiremo iz svjedočbe, koju im dne 16. rujna 1683. izdade šibeničko gradsko poglavarstvo, te koja se nalazi još u gradskom i vjeroplodničinu arkivu. Ovom naime izpravom posvjedočuje se, da su visovačka braća zadovoljila svim zadaćam pravih sluga božjih, te da je kršćanstvo uživalo plodove njihove izvrstne gorljivosti, pak ne praštajući trudu, djelom su poduprli slavodobitno mletačko oružje u Dalmaciji, zapečativ i krvlju svoju odanost i oduševljenje prama vjeri i mletačkoj republici. Njima se napose upisuje u zaslugu, da je morovlaški narod pristao uz Mletčiće i da sliedi hrabro vojevat pod slavnom zastavom sv. Marka. Priznaje se zatim, da su franjevci u najopasnijih okolnostih najvećom pozornošću uhodili turske položaje, izpipavali namjere i dojavljivali osnove mletačkim zapovjednikom, a tiem činili postić velike uspjehe. Napokon, pohvaliv ih radi revnosti u duhovnoj službi

[56] Arkiv Prop. sv. II.

i redovničkih kriepostih, broje se imenom, koji su za kršćanstvo žrtvovali život, a ti su: fra Mijo Penavić, koj je kao uhoda bio uhvaćen i na kolac nabijen u Laćmi, fra Franjo Mihočević, kog neprijatelji ubiše pod Božirevcom u Liki; fra Filip Kovačević, poginuvši u Glievu, prevodeć kršćane iz Cetine pod Klis; fra Anto Gelich, kao vojnički kapelan, poginu u Zečevu; fra Mijo Buhonac, župnik u tvrdji Venier; fra Šimun Brainović, poginu u borbi kod Otresa; fra Pavao Letica, vojujuć na čelu od 120 ljudi ubi dva Turčina i obrani tvrdju kraj Šibenika, te poslje nego bje jednoč uhvaćen i odkupljen od samostana sa 1100 talira, poginu odbijajuć tursku navalu od vrata Vagnsea; fra Martin Žilić, laik, zasužnjen u boju i izbavljen sa 600 talira.[57] Sama zahvalnost Šibeničana podielila je bosanskim franjevcem ovu priznanicu, kako to oni sami izjavljuju, te koja odaje cieli žar vjerske i domoljubne vatre, kojom su ovi zatočnici kršćanstva plamtili.

[57] Ondje sv. III.

XIV.

Propast samostanâ.

(1669—1683.)

Prelazeći na ovo razmjerno kratko, nu progonstvom znamenito razdoblje bosansko-franjevačke povjesti, obazriet se je nama na onovremene političke okolnosti i prošlost obližnjih država. Mletčići istina bijahu obnovili s Turskom mir i uzpostavili prijateljske odnošaje; nu ipak bili su čas po čas još uznemirivani na cieloj liniji svojih posjeda od samovoljnih turskih zapovjednika. I cesar bijaše god. 1663. stupio u borbu sa turskimi četami u Ugarskoj, te god. 1664. cesarska vojska kod sv. Gotharda ubra sjajnu pobjedu, ali se njom neokoristi, jer uslovi mira nisu nimalo odgovarali uspjehom cesarskog oružja; pa kako mletačka republika, tako ni zemlje ugarske krune nisu bile nimalo poštedjene ovim izlišnim primirjem. Dapače Turčin upotriebi ovo primirje, da Leopoldu pravi neprilike, iz pod ruke dozvoljavajuć svojim četam, da prave cesaru kvar, te mameći njegove velmože i obećajući im svaku podporu u njihovih osobnih težnjah, ako bi se utekli njegovoj zaštiti. Lievom obalom srednjega Dunava Turčin je i sada gospodario, te svojim položajem ponosit, mogao je prenieti rat u Poljsku i Rusiju. Po tom sbivši se bojevi nisu ni malo promienili položaja bosanskih franjevaca, buduć većina morala i opet ostati pod nesnosnim otomanskim jarmom, ostali živit u strahu i neizvjestnosti, ter podnositi sve nevolje, koje se mogu zamisliti od turskoga samosilja.

Najpotrebitije bijaše sada, da se popuni bosanska stolica redovitim pastirom, buduć već deveta godina, da je Bosna stajala

bez biskupa. Istina, došao je bio dva put (1664. i 1699.) Benlijić, al Turci, to zanjušiv, potvore ga, da je donio silne novce od cesara franjevcem, da osnuju ustanak, a zato plati svaki samostan po tisuću talira.[1] Prilazio je njekoliko put i makarski biskup Lišnjić, ali s velikim strahom, te nije mogao slobodno pohoditi puka. I bečka vlada, kao i sv. stolica uvidiše nuždu od biskupa, nu dočim je cesar predlagao s početka njekog Patačića, koj je valjda i posvećen bio, ali nigda nije Djakova ni vidio, a zatim njekog franjevca iz Ugarske, Vjeroplodnica radila je o tom, da se biskupska čast podieli kojemu franjevcu iz Bosne, koj će smjeti i moći obavljat sve čine u svojoj nesretnoj otačbini. U tu se stvar počeše umješavat i svietovnjaci iz Bosne i Ugarske, osobito prvi, buduć su tada mlogi trgovali po Italiji, ali izaslanici bosanske države, na obću skupštinu u Walladolid poslani, proti tomu prosvjedovaše; jer buduć je tada država plaćala preko trideset tisuća talira kamate Turkom (dvadeset naime postotaka na pozajmljene novce), a uz to buduć takovi bogataši ne daju franjevcem ništa više nego i prosti seljaci, ne treba ni da se u tom slušaju. Ovog vremena izilazi na glas bogati sarajevski trgovac Filip Brnjaković, poznat na prvih tržištih Evrope i u dvorovih mnogih zapadnih vladara. On, desiv se u siečnju god. 1669. u Rimu, uruči znamenitu spomenicu glede ove stvari, te preporuči Vjeroplodnici, da se ne vjeruje kojekakvim petljancem, koji crne franjevce, već da ih ona cieni i jednog od njih odabere za bosanskog biskupa; jer da on dobro poznaje kukavne fratre, i da je to jedini način uzdržati katoličku vjeru u Bosni; pak neuvaži li se ovaj njegov predlog, veli, da će se, protivnim pravcem iduć, zadati smrtni udarac katoličestvu u onoj pokrajini. Slična što pisao je tada o bosanskih franjevcih i papin poslanik u Beču Antun, nadbiskup Korintski, bojeć se, da naimenuje li cesar koju osobu iz kršćanskih, a po tom Turkom zazornih zemalja, da to ne uzbudi u Bosni političnu kakovu sumnju i ne prouzrokuje novog progonstva. Njegdje u rujnu oli u listopadu r. g. bje od cesara naimenovan, a od pape istom 1. rujna sliedeće godine potvrdjen za bosanskoga biskupa fra Nikola Ogramić, rodom iz Požege, a starinom iz Olova, tada prvi

[1] Arkiv Prop. sv. II.

učitelj bogoslovja u Ljubljani, te je Vjeroplodnica radila pospješiti njegovu posvetbu. Papine ipak pečatnice nije bio dobio do lipnja god. 1671., a tada su dva franjevca iz Bosne zaputila se u Rim, da mu ih izprose, i to bijahu fra Nikola Olović i fra Franjo Banović.[2] Sada se je trebovalo obratiti i na sultanov dvor, da mu izda propustnicu. Rečeni Filip Brnjaković izprosi mu potrebitu dozvolu (berat), ali katolici za nju dadoše 235 ces. dukata.[3]

Benlijić i ovaj put bude potvrdjen upraviteljem Slavonije, te je uživao i na dalje podpuno povjerenje sv. stolice. On je i sada boravio u Velikoj, nu revno se je brinuo svojom biogradskom crkvom. Godine 1673. u Biogradu naseljeni dubrovački trgovci počeše ga moliti, da ondje sagradi crkvu, a on odmah potraži ferman; nu u tom očekivanju snadje ga i smrt, ter njegdje u siečnju god. 1674. blago usnu u veličkom samostanu. Skoro da je predvidjao svoj konac, jer pišuć dne 30. rujna 1673. Vjeroplodnici, raduje se, da mu u biskupiji pomažu bosanska braća — zahvaljuje Bogu, što će moći medju njimi i umrieti.

Sasvim drugim pravcem išao je piskup Ogramić. On već na prvom koraku dodje u sukob sa državnim starješinstvom. Htjede naime da ima odlučujući glas u njihovih pokrajinskih skupštinah, da mu se posve ustupe župe Jajce i Motike (kod Banjaluke), te da se povisi podpora, koju su mu morali davati župnici.

Ovim zahtjevom oprie se država, kojoj je sada na čelu stajao fra Anto Travnjak, ter jedna i druga strana prizove na Vjeroplodnicu. Dapače koncem god. 1672. provincial se zaputi u Rim, ter već na Sviećnicu sliedeće godine bijaše se vrnuo u državu, sretno obaviv poslove, radi kojih je išao. Nu biskup kao da ni nije ništa popustio glede naimenovanja župnika: već iste godine sam po sebi naimenova fra Augustina Vojnovića župnikom u Kreševu, a tiem na novo uznemiri braću. Nu već godine 1674. povrati se sporazumak medju biskupom i svećenstvom, jer se hvale fojnička braća, da je te godine uskrsne blagdane š njimi u ljubavi proveo bosanski biskup. A kada je u travnju godine 1677. vraćao se iz Rima, zamoli Vjeroplodnicu, da piše franjevačkomu

[2] Ondje.
[3] Ondje.

starješinstvu (definitoriju), kako on nije se ništa tužio na svoje svećenstvo.[4] I dočim su napeti odnošaji medju biskupom i bosanskom državom vladali, progonstva nisu ni malo smalaksavala. Sutjeski franjevci, dugom pritisnuti, ostaviše svoj samostan i povuku se u šume i pećine, nemogući više naplaćat globa i kamata, nit dočekivat nepozvanih gostova, ter sv. stolica dozvoli, da jedan od njih god. 1672. prosi za sutjeski samostan po samoj Firenci. Ovi medjutim milodari, koje su im dali bogati talijanski vlastelini, njim mnogo nepomogoše, jer su deset godina kašnje u tolikom dugu bili, da su crkveno ruho i posudje založili vjerovnikom, kućno i sobno pokućtvo izprodavali, i najposlje brave s vrata parali te dug izplaćivali.[5] Od duga nebijahu poštedjena ni ostala franjevačka zakloništa. Fra Matija Fojničanin, fojnički gvardian, morade dne 29. studenog 1675. pozajmiti 10000 jaspri od Hamet-bega Hašćibegića iz Sarajeva, obvezav se plaćat petnaest postotaka.[6] U istoj stisci bijaše tada i visočki samostan, ter je stožernik Barberini sa svojim otvorenim listom od 11. kolovoza 1669. poslao u Poljsku fra Stjepana i fra Blaža, obojicu iz Gradiške, da prose i tiem odužе rečeni samostan, budući je u tolikom dugu, da fratri ni kršćani nisu u stanju odužit ga; a za ciglu godinu kasnije stojahu zapušteni još i samostani: u Olovu, Tuzli, Modriču i Našicah, samostanu pako u Gradovrhu Turci bijahu zaprietili, da će ga okrenuti u džamiju, ako se čim prije neodkupi. Još cigla tri samostana u Bosni stajala su uzgor, ali i oni su bili svaki čas u pogibelji, da se zatvore i napuste. Imenito onaj u Olovu bio je preobterećen dugom. Polag izvješća Filipa Brnjakovića, kao providnika bosanskih franjevaca, dugovao je tada 7500 talira, od kojih 2500 Franji Maraviću, za koje plaćaju kamate četiri od stotine, a na ostalo Turkom dvadeset od stotine. Pak buduć su bili založili Franji crkveno ruho, u vriednosti od 1500 talira, a Turci od Maravića sada tražili silni novac, franjevci ga zamole, da on sebi pozajmi uz dvadeset od stotine, a oni da će mu platiti štetu. Nu nemogoše održat obećanja i Maravić zamoli Vjeroplodnicu, da ili plati za olovske franjevce ili mu dozvoli prodati ruho, te odštetit po mogućnosti.

[4] Arkiv Prop. sv. II. i III.
[5] Benića ljetopis.
[6] Fojnički arkiv.

Pa kao što su ih trli svakojaki nameti, a izsisavale ogromne kamate, isto tako bili su mučeni drugimi biedami. Početkom god. 1673. dodje na Bosnu paša, veliki neprijatelj kršćanima, te očito prizna, da je došao uništit katolike, a da ih o tom bolje uvjeri, zabrani franjevcem govoriti pučke mise, danjke poveća, a potraži biskupa. Braća, poznajući što ga traži, sakriše ga, ter ga stanu braniti i ogovarati, te im podje za rukom spasit mu život. Nesretniji bijaše makarski biskup Lišnjić. Hodajuć po Hercegovini kao upravitelj duvanjske biskupije, bio je prošle godine u Mostaru uhvaćen i zatvoren, te su ga htjeli Turci utopit u Neretvi, da ga braća i rodjaci novcem neodkupiše.[7] Ovomu navode za uzrok, da je neoprezno prepirao se s Turci o vjeri i tiem ih uvriedio.[8] A da pako čaša progonstva bude punija, dodje god. 1675. i razkolnički patriarha, te okružen množtvom oružnika, zaredi Bosnom i Hercegovinom na katolike, da ih podjarmi. Imotski samostan u toj parbi izgubio je 80000 jaspri, isto toliko Duvno, te dočim se biskup uklanjao s vidika, franjevci su posrćali po sudovih, te su njeki bili i u okovih, neznajući ni sami, kako će svršit po njih toliko progonstvo, kako to javiše otci sabrani na državnu skupštinu, držanu u Rami dne 8. rujna 1673. Nevoljnim bosanskim katolikom smilova se dubrovačka republika, te šaljući god. 1675. u Drinopolj svoga poklisara Marina Cabogu na njeke sultanove svečanosti, prikaza istomu, kako grčko-iztočni patriarhe, vladike i popovi napastuju franjevce živuće u Bosni i Hercegovini, kako su ih na svoju vjeru prieći silili, novce im uzimali i svakojako ih mučili. Car Mehmed IV. na to izjavi, da su prevarom dobili ferman od carskog blagajnika, pa zato odmah ga opozva, irarediv svim svojim beglerbegom, sandžaktarom, kadijam i ostalim činovnikom, da brane i štite biskupe i franjevce od svih navala i nameta srbskih vladika (sv. II.). Ove iste godine izseli se iz Bosne 6000 kršćanskih obitelji, nješto radi strašna glada, koj je prošle tri godine trajao, a nješto sa silnih nameta i svakojaka zlostavljanja. Od ovih mloge su otišle u Erdelj medju krivovjerce, a njeke se posakrivale po nepristupnih šumah, da koliko toliko uklone se turskomu pogledu i tlačenju. Nu

[7] Vjeroplodničin arkiv sv. II.
[8] Ondje.

osobito žalostan položaj bijaše katolika stanujućih u prodolju Bosne, kako to njihovi župnici listom od 22. siečnja 1675. krvavo slikaju. Katolikom onih prediela bijahu oteta sva dobra, te su bili prisiljeni ići u turske kuće, da kao roblje oli služinčad kruh zaslužuju; franjevcem pako nebijaše dopušteno ni prositi, pak se hraniti, nego im je bilo patit se svakom oskudicom; sa sviem tim neostavljaju svoga stada, da nebi pomanjkalo u vjeri. Ovo nesnosno stanje osvietljuju i sliedeći dogodjaji. Putujući god. 1675. njeki Martin Ferenčević iz Broda i Isak Petrović iz Djakova u Rim radi svete godine (jubileja), upute se š njimi i dva franjevca, od kojih jedan bijaše biskupov tajnik, te ova četvorica dodju u Banjaluku. I buduć tajnik bio nješto ljepše odjeven, nego li su to ostali bili, Turci obkole ona dva svietovnjaka, da kažu šta su im drugovi. Njih dvojica znajuć, da bi oba fratra bila mučena oli i obješena, nehtjednu ih odati, nu zato udare Turci ovim po dviesta štapa i uzmu im 110 talira, koje su morali pozajmit uz dvadeset postotaka kamata. Slična nesreća dogodi se god. 1675. i bosanskomu provincialu fra Nikoli Vasiljevčaninu. Došav u Djakovo, paša ču za njega, dozove ga i grdno ga iztaba, te ga ne pusti, dok mu ne dadoše velike svote novaca. Ovog istog ljeta nametnuše Turci franjevcem novu vrstu danjka, pod imenom džulusa, koj su morali za to plaćati, da smiju obavljat službu božju. Tomu dade povoda njeki fra Matija Fojničanin. Bivši župnikom u njekom mjestu, urekao bi pučku misu na kojem groblju, a kad bi se puk sabrao, tada bi ga odveo u koju šumu i tu bi držao službu božju. Turkom to upane u oči i potvore ga, da ima njeke izdajničke namjere, te ga obtuže. Od ove osvade oslobodi ga samo silno mito, i paša nametnu franjevcem stalni danjak, pod imenom džulusa, koj su odsele svake godine morali plaćat veziru u ime dozvole, da smiju vršiti svoje bogoštovje. Ovdje ne možemo mimoići ceremoniala, kojim se je ovaj danjak izručivao. Tri gvardijana (sutjeski, fojnički i kreševski) izadju pred novog vezira u habitih (redovničkoj haljini) i u velikih kapah. Napried stupa fojnički, noseći Muhamedov list, Ahdnamu i važnije fermane, a za njim idu druga dva, noseć svaki po voštenu svieću od litre oli od pol oke, dočim njihove sluge nose jednog odrta ovna sa rogovima, glavu sladora (šećera) od dvie oke, te na pladnju (tevsiji)

dvanaest hljebova i toliko safuna. Vezir pregledav fermane, uzme džulus, koj ukupno iznosi 1300 groša, i to:

veziru	800	groša
ćehaji (namjestniku)	200	„
teftišleme (pregleda)	200	„
Are babuna	80	„
divan-efendiji	20	„

Uzev od vezira bujruldiju, da im je slobodno vršiti vjerozakonske čine, teslim teskeru (primku) i četiri binjiša (duga kaftana), odu njegovu ćekaji i dadnu mu na tevsiji 8 hljebova i toliko safuna, te još davši čaušlar-agi 25 groša, podju kući, dajuć lokmanom i ostalim poslužnikom darove u novcu. Ako je koji Bošnjak kapićehaja, tada mu je trebalo dat 30—40 groša; ako li pako vezir ima sarafa (blagajnika) Armenca, dadne mu se šećera oli kave, pazeć, da ga ne nauče (!) na novce.

Uz iste obrede predavan je džulus i novomu sarajevskomu muli, i davani su isti darovi u novcu i u naravi; samo što je naipu (zamjeniku) mulinu davano 6 hljebova i toliko safuna, a muhuzurbaši, čaušbaši, ćatitibom i muhuzurom ujedno 34 hljeba i još toliko safuna. — Ako bi se vezir oli mula potvrdio na drugu godinu, tada bi se davali samo novci, a ne i darovi u naravi.

Izprva su tri stara samostana sve ovo pojednako izplaćivala, nu kašnje je uzet obzir na sredstva, koja su pojedini gvardijani imali, ter je fojnički prinosio 600 groša, sutjeski 420, a kreševski 380, ukupno 1400; odkud, kad se odbije 1325 groša, što su morali dati u gotovini, preostatak od 75 gr. upotrebljivan je na nabavu darova, omanje bakšiše i putni trošak gvardianom. Ako li bi ipak što preteklo, to bi kupili jedno pile i u zajednici pojeli.[9]

Kao što je bilo tiesno franjevcem i katolikom u Bosni, isto tako bijaše tegotan položaj i biskupu Ogramiću. Godine 1677. dodje u Požegu, a paša ga uhvati, dan i noć na trgu mu poput roba morade služiti i dat mu sve, što se je paši na tržištu dopalo; katolici pako najposlje morali su ga silnim odkupom osloboditi. Iste godine tuži se, da ni njemu ni župnikom nije bilo slobodno vršiti svete čine, ter je preko cesarskog poklisara potražio ferman. Cesar

---

[9] Fojnički arkiv.

molbu podupro i oni su dobili potraženu povelju preko trgovca Filipa Brnjakovića; nu ovaj reče, da je za to potrošio 235 talira, ter zaiska da mu se vrati. Biskup naredi, da to puk plati, al ovaj, videć da mu taj ferman ništa nekoristi, nedade novca, pak odtud podje i tužba na njega, da globi puk, dočim opet s druge strane trgovac je tražio svoje, ter moli naputak oli svotu, da se rieši vjerovnika. U kakovu je pako žalostnu stanju bio glede novca, vidi se iz dviju molba istog ljeta sv. stolici podastrtih. Iz njih se naime razabire, da je samo sto talira primao od kr. ugarske komore, a toga polovicu štetuje, dok dobavi; pak budući se tada desio u Rimu, ne imade s čim se vratiti, već se zaduži 10 talira, dok dodje u Ankonu.[10] Zanimiv je za nas u mnogom pogledu njegov račun, koj je god. 1675. podnio Vjeroplodnici, izvješćujuć ju o svom trošku kroz prve četiri godine svoga biskupovanja, naime:

Dade za četiri konja	70	groša
„ „ druga četiri konja	70	„
„ „ trampanje konja	70	„
„ „ ormu na konje	40	„
„ „ slugu	60	„
„ „ prelaz preko rieka	11	„
„ turskomu tumaču i pratnji preko	20	„
„ za balzam i listonošu iz Požege u Budim i iz Fojnice u Požegu	9	„
„ „ kabanicu	4	„
„ „ gostarice sv. ulja	15	„
„ „ odjeću svietovnjačku . . .	40	„
„ „ odjeću biskupsku	40	„
„ „ odjeću redovničku	40	„
„ „ kabanice trojice drugova .	9	„
„ „ tri kape, bielu, crvenu i crnu	12	„
„ jednomu turčinu mita	11	„
„ drugomu turčinu mita	5	„
„ raznim siromašnim i u pogibelji iznevjerenja stojećim osobam .	2	„
„ za obuću svoju i drugova . . .	12	„
u sve	540	groša,

[10] Vjeroplodničin arkiv sv. III.

kojim kad se pridadu ostali troškovi, svota ukupna kroz četiri godine bit će od blizu tisuću groša.[11]

Ništa mu nije bila ni služba lakša: njeki su katolici vjenčavali se kod kadije, mnogi za plaću vojevali su uz Turke i njihove gradove čuvali, a svi su primorani bili ogromne kamate plaćati na pozajmljene novce.

Tuži se napokon i na hrvatsku vlastelu, koji mjesto Turaka hvataju katolike i vode u sužanjstvo, a cielu njihovu imovinu zaplienjuju, te hudi nesmiju ići k svetoj misi, nit zovnut svećenika, da im podieli svetotajstva.[12]

Ovim potrebam stada i pastirâ u pomoć pritekoše sv. stolica i kršćanski narodi, pošto je njekoliko bosanskih katolika osobno otišlo u Rim i Vjeroplodnici stavilo pred oči nevolje, u kojih se nalaze bosanski samostani. Na to sv. sbor dozvoli šestnaestorici franjevaca, da podju po Evropi i potraže milostinju, a tiem crkveno ruho i posudje izkupe. Sam papa Inocent XI. podari 6000 dukata.[13] Bosanskim franjevcem sada odprieše vrata države: Italija, Poljska, Francezka, Belgija, Španjolska i Portugalska, a Vjeroplodnica izdade na sve poziv, da milostinjom obdare dugom napréene bosanske samostane, imenito olovski, gradovrški, tuzlanski, sutjeski i visočki. U tom ih je živo pomagao i bosanski biskup, davši molbu na samog papu, neka bi se smilovao žalostnom stanju franjevaca i samostana, kojim se jedinim ima u zaslugu upisati, ako nije dosad katolička vjera utrnula u Bosni.[14] Medju timi sabiratelji odlikova se fra Stjepan Valeković, visočki gvardijan, fra Marko Seovčanin, fra Ivo Katušić, fra Martin Bajanin[15] i fra Franjo Varadinac, koj da više pobudi, napisa i izda u Mletcih god. 1679. knjižicu pod naslovom: „Pastor Bonus", u kojem djelcu dovoljno opisa tadašnje stanje franjevaca, te nam uz ostale izvore liepo osvietljuje crkvene i politične odnošaje u Bosni. Veliku su pomoć donieli, i crkvene stvari odkupivši, prenesoše ih u cesarovu zemlju.[16]

---

[11] Vjeroplodničin arkiv sv II.
[12] Vjeroplodničin arkiv sv. IV.
[13] Benića ljetopis.
[14] Dokumenat VI.
[15] Vjeroplodničin arkiv sv II i III.
[16] Benića ljetopis.

Kako god je ovo za nas utješljivo, isto tako veseli nas, da katolici onih susjednih pokrajina, koje su kao i Bosna stenjale pod šapami otomanskog lava, tražeć bosanske franjevce, daju im svjedočbe prave samozataje, radinosti i požrtvovnosti. Stanovnici naime Karanšebeša, Arada, Lipe i Karaševa potuže se god. 1675. sv. stolici, da su predani bugarskim franjevcem, te buduć im ovi šalju samo jednog svećenika za sva mjesta, pak nemože svagdje prispjet, usilovani su kod grčkih popova djecu krstit i vjenčavat, a tu njihovu uslugu plaćaju ogromnom novčanom svotom; pak s toga zamoliše papu, da ih pridieli olovskomu oli kojemu drugomu bosanskomu samostanu, bivši uvjereni, da ih ovostrani franjevci nebi tako zapušćali. Ovu njihovu molbu poduprie i spomenuti Filip Brnjaković, te revni svećenik dubrovački Franjo Ricciardi, nadajuć se, da će bosanskoj braći poći za rukom mnoge razkolnike privesti u jedinstvo crkveno.[17] Neznamo, da li je toj molbi udovoljeno, svakako baca liepo svietlo na bosanske franjevce, kada i toli udaljeni puci želili su osjetiti blagotvornost njihova rada i požrtvovnost ovih divnih vjeroviestnika. Pak s toga nije ni čudo, da su to isto pokušali dobiti i stanovnici Vojnovića, Vratkovića, Suhog Dôca, Labina, Brstjenice, Papratnice i Podlužja, mjestâ u srednjoj Dalmaciji a na bosanskoj granici. I ovi god. 1682. javnom izpràvom zamoliše sv. stolicu, da im ostavi u duhovnoj službi franjevce, kao što je to i dotle bivalo, nu tada se namjeravalo staviti im za župnike svietovne svećenike. Razlozi toj molbi nisu manjkali. Navode naime, da sami franjevci mogu ih braniti od napadaja grčko-iztočnih patriarka svojimi fermani, da ih popovi u muci ostavljaju, pak da ni nesmiju popovi ići za njimi, kada ovi radi paše zalaze u turske zemlje, a da bi i htjeli biti tako požrtvovni, njihovu sloboštinu platili bi katolici glavom i imanjem; pak s toga zamoliše sv. stolicu, da budu kako dosad tako i odsad služeni od redovnika dobro i pošteno.[18] Medjutim biogradska biskupija opet bje popunjena bosanskim franjevcem. Najpre bude ponudjena njekomu fra Ubertu Skorlaviću, valjda članu koje ugarske države, a kada ovaj nehtje radi starosti primit bude naimenovan dne 5. pro-

---

[17] Vjeroplod. arkiv sv. II i III.
[18] Vjeroplod. arkiv sv. III.

sinca god. 1675. fra Mato Brnjaković, najviše posredovanjem brata Filipa. Nu budué bio tada istom u 27. godini, bje mu obustavljena posvetba, ter apoštolskim vikarom biskupije bude naimenovan fra Ivan Dervenčanin. Vjeroplodnica postavljala je u nj veliko pouzdanje, jer bijaše mladić dobra ponašanja,[19] a to isto potvrdjuju i druge svjedočbe, iz kojih se vidi, da je njeko vrieme službio u Biogradu, i prije nego je mogao bit posvećen, umrie u Ankoni.[20]

Ove viesti dopunjuju dva suvremena izvješća. Jedno je gore spomenuto djelce fra Franje Varadinca, koje prosto ali iskreno izkazuje stanje samostana bosanskih, a potom i franjevaca; drugo je pako službeni spis biskupa Ogramića, pisan god. 1675., a predan prigodom njegova kanonom propisanoga posjeta apoštolskih grobova u Rimu. Za vjerodostojnost ovog izkaza služi nam i to, da je rečeni biskup osobno u niže naznačenih mjestih bio i o svih potankostih obaviestio se. Zarad lakšeg pregleda, cielo izvješće svesti ćemo u sliedeću skrižaljku, s opazkom, da nam ništica bude znakom, da ondje crkve, odnosno župske kuće neima. Evo ga dakle:

Župa	Samostana	Crkva	Župska kuća	Broj duša
Gradiška	visočkog	1	1	7000
Livče	„	0	0	1649
Orubica	„	0	1	1745
Lišnja	„	0	0	1180
Jajce	fojničkog	1	1	700
Vrhovine (Dobretići)	„	0	0	670
Banjaluka	„	0	0	1200
Motike (Petrićevac)	„	0	0	700
Dragoraj	„	0	1	1200
Majdan (Varcar)	„	4	1	4200
Ljubija	„	1	1	893
Dragočanj (Ivanjska)	„	1	1	1800
Vodićevo (Volar)	„	2	1	2500
Kozarac	„	0	1	560
Bihać	„	0	0	manjka
Kotor	„	1	1	1000
Lašva (Travnik)	„	0	0	870
Sarajevo	visočkog	1	1	390
Olovo	istoimenog			manjka
Tuolj i Gostilje	sutjeskog	0	0	800
Radunjevac	„	0	0	1600
Vasiljevci	„	0	0	930
Majevac	„	0	0	860

[19] Sl. mer. pag. 212.
[20] Vjeropl. arkiv sv. III.

Župa	Samostana	Crkva	Župska kuća	Broj duša
Dubočac	sutjeskog	0	0	2000
Derventa	„	0	0	1200
Seočanica (Seona)	„	0	0	1400
Kozmodan	„	0	1	2050
Kreševo		1	1	1316
Rama	istoimenog	1	1	860
Skoplje	ramskog	0	0	530
Fojnica		4	1	400
Vareš	sutjeskog	1	1	954
Maglaj	kreševskog	0	1	4678
Modrič	istoimenog	0	1	4120
Crkvišće	modričkog	0	1	1915
Čeremošnjica	„	0	1	6301
Srebrenica		1	1	150
Jelaške (Viaka)	olovskog	1	1	1400
Tuzla		1	1	1200
Brka (Brčki)	gradovrškog	0	0	1926
Korienić (u vasiljevskom kotaru)	„	0	1	1418
Biela (Dubrave)	„	0	1	995
Dragunja (Breške)	„	0	1	1161
Gradovrh		1	1	1400
Sutjeska		1	1	1275
Visoki		1	1	300
Zablatje (u ključkom kotaru)	kreševskog	0	1	1670
Dubica	„	0	1	1000

Već iz same ove skrižaljke vidi se, da su mnoge župe u bosanskoj biskupiji bile bez župske kuće, a potom, kad nam i nebi to napomenuo biskup, župnici su stanovali sada ovdje sada ondje kod imućnijih katolika. I crkava bilo je odveć malo, pak i to molitvišta (= Oratoria, sacella), a malo gdje osim samostana. Jedino tu manjka popis katoličkih stanovnika u Bišću i Olovu, jer može bit tamo nije ni išao, budući o olovskom samostanu i sam veli, da je trnjem obrasao i zapušćen radi duga od 9000 dukata, ter samo jedan redovnik da služi tamošnju župu.

Ovim podatkom toli za nas zanimivim, dodao je i mnoge opazke. Tako veli o župniku i župljanih Lišnje, da ih Turci nemilo biju i progone, da je u Banjaluci crkva pred malo godina razrušena, budući Turci strašni protivnici kršćana; i da crkvam u Vodičevo mnogi sviet hodočasti. U Kozarcu još je bio uzprav jedan crkveni zid; u Bišću pako crkva je bila već opala. Nadalje pripovieda, kako je crkva i katoličko stanovničtvo u Sarajevu usred

grada, kojeg je tu blizu stotina kuća, nu da su progonjeni od razkolnika, da svetkovinom dolaze na večernju, a crkva da je posvećena bezgriešnomu žačeću bl. djevice. Osim toga u Radunjevcu nije svećenika bilo, kreševski samostan služio je u Neretvi 280 katolika, ramski pako u svečane dneve izašiljao je svećenika u Skoplje. O fojničkoj crkvi veli, da ima sedam oltara, te da je od ostalih ukrašenija; katolike u Varešu i Dragunji, a isto tako župnika u Crkvišću hvali sa pobožnosti, a o maglajskih veli, da od sto godina nisu vidili biskupa. Crkvi u Srebrenici opao je već bio krov, a Turci i hrišćani u Bieloj pred njekoliko godina bili su katolici. Napokon, govoreć o gradovrškom samostanu, javlja, da je tu čudotvorna slika majke božje, da je ovaj samostan trnjem obrastao i zatvoren, te da samo po svetkovinah jedan redovnik u crkvu ulazi, da obavi božju službu.[21] Riečju, svaki redak ovog dosta obširnog izvješća uvjerava nas o skrajnoj nevolji franjevaca i katolika, ter budué dosta riečito, ne usudjujemo se ništa dodati, već samo žalimo, da ne imamo sličnih podataka i o duvanjskoj biskupiji, odnosno Livnu, Duvnu i Hercegovini, gdje su isti politični i crkveni odnošaji obstojali, koji i u Bosni, te da ne možemo popuniti ove statistične i poviestne slike, kojim suvremenim izvorom, kako bi to cielovitost poviesti i naša svrha zahtievale.

Ipak stanje franjevaca i njihovih samostana, koje biskupovo izvješće mimogred spominje, živahnimi bojami i potanje nacrtano je od spomenutog fra Franje Varadinca, u navedenom djelcu. On se je pri pisanju služio jedino opisom bosanskih samostana od Gonzage u prošlom vieku sastavljenim, te je mjestimice doslovno upotrebio stariju poviest; nu glede tadašnjih odnošaja posve je izvoran. — Iz njega doznajemo, da su još obstojali, ma i nevoljno, samostani: u Fojnici, Kreševu, Olovu, Sutjeskoj, Visovcu, Gradovrhu, Dolnjoj Tuzli, Modriču, Velikoj, Makarskoj, Zaostrogu i Rami; a osim ovih još su bosanski franjevci dotle bili dobili samostane: u Imotskom, Živogošću (Ložibabi), Šibeniku i Našicah, te da su imali residencije: u Budimu, Biogradu i Sarajevu. Mi ćemo ovdje mimoići, što on vadi iz Gonzage, te ćemo samo navesti, što on pripovieda o tadanjih njihovih odnošajih.

[21] Vjeropl. arkiv sv. IV.

On se ponajviše bavi olovskom crkvom i samostanom. Polag njegova pripoviedanja crkva Gospina i samostan sagradjeni su bili uz varoš Olovo, a nješto dalje, u Bakićih, stajala je druga Gospina crkva, kojom su se braća brinula kano i vlastitom. K samostanskoj crkvi hodočastili su vjernici i nevjernici: Bugari, Srbi, Arnauti, Dalmatinci i Turci, osobito o Velikoj Gospojini, radi čudotvornosti bogorodičine slike. Ovu viest potvrdjuju nam i ini izvori. Dopisi pohranjeni u Vjeroplodničinu arkivu svjedoče, da je ovog doba spomenuta slika učinila preko četrdeset čudesa, koli katolikom toli inovjernikom, te da su o rečenom blagdanu dolazili gvardijani čak iz Rame, Zaostroga, Ložibabe i Makarske.[22] Ova hodočašća trajala su po čitava tri mjeseca, a glavna svečanost obavila bi se ovako: pred Gospojinu olovski gvardijan otišao bi veziru, da mu dozvoli provesti svečanost, i pogodiv se š njim za mito, dobio bi jednu janjičarsku četu, kojoj bi obaška platio, što će čuvat fratre i puk od kojekakvih samovoljaca. Došao bi medjutim i kadija, ter bi i on tražio svoju poputbinu. Za vrieme Gospojinske osmine davali bi franjevci svim skoro hodočastnikom badava jelo, a tom prigodom zaklali bi po deset utovljenih volova i množinu ovaca, potrošili bi pako kruha toliko, da bi po čitav mjesec dana pekli ga. Franjevci bi došli iz ciele države, a desio bi se tu i biskup, da obavlja svečanije službe i drži propoviedi. Osim njega bivala su druga dva propoviednika, od kojih jedan u oči Gospojine, a drugi bi licem na blagdan držao prigodni govor. Hodočastnici katoličke vjere svi bi se izpoviedili i pričestili, a nakon toga krenuo bi svečani obhod prama crkvi u Bakićih, u kojem bi se nosila Gospina slika, te nakon obavljene ondje božje službe u istom slavju vratila bi se na prvašnje mjesto, i tiem bi glavni dio svečanosti završio se. Sama slika čuvala se pod ključem, a pred njom uviek gorila je svetiljka, koja je bila od suha srebra i od cesara poklonjena. Tik samostanskog vrtlića stajala je i džamija, na veliku nepriliku franjevaca, te nisu smjeli ni u željezne daske kucat Gospin pozdrav, dok nebi hodža na džamiji svog ezana proučio. U samostanu i područnih mu župah bilo je tada 56 braće.[23]

Nješto je kraći bio glede inih samostana. Srebrenički samostan posjedovao je stol, na kom je sam osvojitelj Bosne Mehmed II.

[22] Vjeropl. arkiv sv. II. i III.
[23] p. 47.

objedovao i za uspomenu ostavio na njem obumjeru svoga vanredno dugoga lakta, koju su poslje franjevci srebrom izkitili, a Turci za to dolazili u samostan i badava tražili jelo.[24] Gradovrški dugovao je sedamdesetorici Turaka 15000 talira, te je u njem bilo tada 40 braće, 10 dječaka i 6 sluga.[25] Tuzlanski bijaše neznatniji, jer u njem stajaše 10 braće, ali i on dužan bio 4000 dukata. — O modričkom samostanu pripovieda, kako je bio sagradjen daleko od Bosne, nu god. 1666. rieka promieni svoj tečaj i skrenuv prama crkvi, do temelja ju razorio. Od toga doba braća na polju mise govore i katolici kopaju se, pak i taj samostan dugovao je preko 3000 dukata.[26] Za residenciju u Budimu odabiralo se je prigodom pokrajinske skupštine po 6 fratara, a za Sarajevo i Biograd po dvojica i to vrstnijih, budući su to bila velika trgovačka mjesta. Po njegovu kazivanju, bosanska država providjala je tada 150 župa, brojila svojih 200 crkava i 500 braće, a služila oko pol milijuna katolika.

Premda ova izvješća služe nam samo za doznat patnje franjevaca do god. 1679., ipak drugi službeni i domaći spisi svjedoče, da je progonstvo čim dalje tim žešće bivalo. Već god. 1673. franjevci su tužili kod Porte sve bosanske mule, kadije, deftedare, begove, timarlije, subaše i janjičare, da ih na putu i kod kuće uznemiruju, da im milodare otimaju i svakovrstno ih tlače.[27] Nu sve je bio nadkrilio banjalučki muselim, te je car izdao proti njemu tri fermana: jedan god. 1675, drugi 1677, a treći 1680., u kojih mu preko mule zabranjuje, da ne smeta franjevcem ići misu govoriti, da ih ne globi ako vjenčavaju, i da ne prieči katolikom iz Ivanjske i Dragočaja u istom Dragočaju misi prisustvovati, budući je na Vrbasu razoren most, pak ne mogu više ići u Trn, kao dosad.[28] Pa još kad uzmemo u obzir, da je sultan god. 1674. dozvolio franjevcem sablju pasat i po tursku odjevat, kao što je to bio stari običaj; onda pojmit možemo, koli su bili tvrdoglavi bosanski činovnici, koji nisu više nikakva obzira imali ni na opetovane carske

[24] pag. 47.
[25] pag. 51.
[26] pag. 54.
[27] Ferman br. XXVIII.
[28] Ferman br. XXX i XXXI.

naredbe. Ova njihova zloća dade povoda sliedećemu dogodjaju: U Sarajevu najme bijaše mula, koj je s opake sudjave cielom gradjanstvu bio dodijao. Nemoguć ga više trpiti, Sarajevci skoče jedino i god. 1681. ubiju ga. Dočuvši zato car, pošalje oštra iztražitelja i on, dovršiv iztragu, posječe njekoliko muhamedanaca i tri hrišćanina, ostale pako gradjane strašno oglobi. Al ni tom pedipsom neutiša se carska srčba, što mu je toli odličen sudac ubijen, već kao glava muslomana stavi prokletstvo na Sarajevo, a u znak te najveće pedepse posla mramoran stup, koj bi morao stajat na sred grada, na njem pako odsuda. Da sultanovo prokletstvo i toli sramotan spomenik dignu, Sarajevci učiniše mnoge molbe i ogromnu svotu novaca dadnu, ter njekako s mukom odriešenje izprose.[29] Sa sličnih tlačenja pobjegoše ove iste godine imotski franjevci iz Proložca u Makarsku; al buduć i tamošnja braća bila do malo oglobljena, opet se vrate u Proložac.[30] Ni onim u Fojnici ne bijaše lakše; ter potuživ se Porti, da nemogu više odoliti gostom i da su se mnogo zadužili, Porta im izdade god. 1682. dozvolu, da mogu zatvoriti samostan i mirno po selih i gradovih prosit, te gdjegod hoće i u čijoj mu drago kući da smjedu misu govorit. Polag ove dozvole izdade vezir Abdul-Raman paša svoju naredbu, u kojoj osim rečene dozvole nalazi se i zabrana, da muhamedanci nesmjedu prisustvovat misam nit od franjevaca tražit jelo i piće.[31] U isto doba snadje nesreća i ramski samostan. Dne naime 15. listopada 1682. izgori samostan, ništa u njem nespasiv, a upali ga majstor hrišćanin, koj je tada pokrivao samostan i u vrieme posta našao u jelu košćicu.[32] Biskup Ogramić ove godine dodje u Djakovo, al da čim prije ne pobježe, bio bi obješen.[33]

Ovi kratki izvodi iz službenih spisa i domaćih ljetopisa dovoljni su, da si predstavimo sve biede i nepravde, koje su tada trpili franjevci, svedjer se nadajuć svomu oslobodjenju i svršetku toli nemila postupka. Dielom se ostvari ova njihova želja, a koliko su tomu oni sami doprinieli, to ćemo sada vidjeti.

---

[29] Benića ljetopis.
[30] Šib. arkiv.
[31] Fojnički arkiv.
[32] Benića ljetopis.
[33] Vjeroplod. arkiv sv. III.

XV.

Seoba franjevaca.

(1683—1699.)

Kao što su svi dosadanji politički zamršaji, dogodili se oni u Bosni ili u graničećih s njome pokrajinah, uplivali na bosanske franjevce i njihove odnošaje, ter obično uviek bivali na štetu njihovu, isto tako i nastajući krvavi dogodjaji povukoše u vrtlog svojih borba naše vjeroviestnike, protegnuše i na njih posljedice ratnih neprilika i nametnuše im težke žrtve. Medjutim gorljivost franjevaca za vjeru i njihova ljubav prama svomu narodu pokaza se i ovog doba u cieloj svojoj veličini, te oni zauzeše pri tom stanovište dostojno njihova družtvenog položaja, što im kod zakletih neprijatelja kršćanskog imena pribavi gorkih kušnja i ljuta progonstva, ter se na njih ponajviše izkali srčba radi porazâ, koji postigoše Turke uslied ujedinjenih sila te uspjeh cesarskog i mletačkog oružja.

Odlučivši sultan Mehmed IV. zaratit se s cesarom i napried potisnuti svoje predstraže, naredi svojim zapovjednikom u Ugarskoj, da usuprot sklopljenu (1664) dvadesetgodišnjemu primirju, oružanom rukom podpomažu erdeljskoga vojvodu Abaffy-a proti cesaru, pa kada ovomu nepomogoše ozbiljne žalbe i poče vraćat Turkom nemilo za nedrago, Mehmed prihvati ove odmazde kao izliku, da se oslobodi ovog jedinog i najodlučnijeg suparnika, koj mu je stajao na putu, da cieli zapad ne podvrgne svomu gospodstvu. U tu svrhu sultan priznade Mirka Tekely-a gospodarem Ugarske i sklopivši s njime savez za napadaj, pribere silnu vojsku, koja je ovaj put

brojila 296.000 momaka, i razmotav Muhamedov barjak, krene na čelu svojih četa prama Ugarskoj. Ne osjećajući u sebi bojne sposobnosti ni oduševljenja, ustavi se u Biogradu i povjerivši zapovjedničtvo nad svom vojskom velikomu veziru Kara-Mustafi, vrati se u Jedrenu, i nesumnjajući o podpunom uspjehu svojega oružja i konačnom podjarmljenju rimsko-njemačkog carstva, tog bedema kršćanske Evrope. Biesne mu čete naglo su hrlile prama Beču, pred kog prispješe dne 14. srpnja 1683., dočim je cesar Leopold I. na sedam dana prije toga s cielim dvorom umakao u Linc, predavši grad i posadu junačkomu generalu Guidu Starembergu. Dva nemal puna mjeseca kršila se je turska sila o zidine Beča, dok licem na malu gospojinu ne prispje gradu u pomoć savezna vojska, sastojeća od 90.000 momaka što Niemaca što Poljaka. Ove je predvodio sami poljski kralj Ivan Sobieski, koj je već dotle liepih lovorika ubrao na bojnom polju hrvuć se s Turci. Dne 12. rujna odpočme bitka medju kršćanskom i turskom vojskom, a svrši se podpunim porazom i divljim biegom otomanskih četa. Uzmičuće neprijatelje lagano su progonili slavodobitni knezovi, ter su još ove zime mnogi turski gradovi u Ugarskoj pali saveznikom u šake; ali ih zimno doba napokon prisili, da se povuku u zimne stanove i tu se odmore, dok im proljeće ne dopusti, da opet prihvate za bojno oružje i da nastave oslobodjenje ugarskih zemalja.

Ova znamenita pobjeda, zatim ratoborne osnove bečkog dvora dobro su došle i težnji Mletčanâ, koji su željno izgledali priliku, da na novo otvoreno stupe u borbu s Turskom, nješto za to, da bolje osiguraju svoje posjede, koje su dotle silnimi žrtvami održavali, nješto pak s toga, ne bi li kako natrag povrnuli one krasne zemlje u grčkom arhipelagu, koje su raznimi nesretnimi bojevi bili izgubili. Doznavši dakle za ove uspjehe njemačko-poljskoga oružja, pohiti mletačka republika da sklopi savez sa cesarem Leopoldom i poljskim kraljem na štetu Turske i već u svibnju g. 1684. krene mletačka mornarica put grčkog mora. Ovu pomorsku silu pojačaše svojim brodovljem papa, maltežki vitezovi i veliki vojvoda toskanski, a za najviše grčki dobrovoljci, kojih bijaše 3500 na broju.

Nu već dotle bijaše se raznihala bojna zublja duž obala jadranskoga mora i Turci su naglo uzmicali izpred mletačkih podanika u Dalmaciji i s njimi sdruženih Morovlaha. Imenito se ovi

izkazaše u svih okršajih, navaljujući čas po čas na turske gradove i posade, stojeće na bosansko-dalmatinskoj granici, ter plieneć, robeć i paleć sve što bi im do rukû došlo. O uspjehu tih vratolomnih poduzeća izviesti Vjeroplodnicu bosanski kustod i povjerenik fra Mijo Radnić, listovi od 3. i 4. svibnja r. g. u Makarskoj pisanimi. Po njegovu pripoviedanju već je dotle bilo napredovalo oružje onih hrabrih brdjana, da su i bez topova bili prisilili svuda na uzmak sultanove čete, pak se je mogao nadati, da će do malo moć obveselit sv. stolicu najugodnijimi viestmi iz one pokrajine. Turci su naime već dotle izgubili se, da nisu znali kuda glavom udaraju, kuda li bi pobjegli, pak su mnogi dolazili franjevcem, moleći, da ih pokrste. Dan i noć borbe su se nastavljale, a zemljište, koje su Morovlasi od Turaka očistili, imalo je u širinu i duljinu po dva dana hoda. Već dne 18. travnja oteli su bili Turkom znamenitu tvrdju Zadvarje, a zatim osvojili su: Gračac, Obrovac. Vranu, Sigradu, obe Ostrvice, Skradin i Derniš. Morovlaha bijaše tada na oružju 30000, a sve kao živa vatra. Ova medjutim ratobornost uzpirena i podržavana je bila od bosanskih franjevaca, ter da isti Radnić čas prije ne stiže medju Morovlahe, deset hiljada za oružje sposobnih, ujedno sa svojimi porodicami, prešlo bi na tursku stranu; jer su valjda počela se sbijat njeka nesporazumljenja medju Mletčani i ovimi hrabrimi plemeni. Smetnuvši ih s te nakane, po kršćanstvo toli štetne, uzporedo su s njimi koracali franjevci, ter su gori navedene gradove očuvali od sažganja, kojim su ih htjeli uništit Morovlasi, a čim bi koju tvrdju ili grad ovi osvojili, umah bi franjevci pretvarali džamije u crkve i u njih službu božju obavljali. Dapače, buduć su mnogi bosanski katolici bili usilovani uz Turke vojevat, Radnić pisa u Bosnu svoj braći, da strogo preporuče viernikom, neka neubijaju Morovlaha, što su odmah i posluhnuli oni prisilni vojnici, a tiem se očuva mnoga junačka glava. Pak buduć su u to vrieme mnogi Turci bivali zarobljivani, bijaše odpočela u Dalmaciji i trgovina sa robjem. I njeki šibenički svećenik bio je kupio dva roba, nu visovački gvardijan pomogne im da uteku, a uslied toga zamoli Radnić sv. stolicu, neka zabrani ovu bogumrzku trgovinu, kao što je i sam kanio preporučiti kraljevom ugarskomu i poljskomu, buduć se ne slaže sa kršćanskimi načeli. Na uspjeh ove vojne velike su nade polagali i bosanski ka-

tolici, te koji bijahu bližje Dalmaciji mnogi predjoše pod okrilje mletačkih oblasti; nu počem je koji mjesec kašnje ova borba malaksala i okršaji postali redji, a muhamedanci opet se uzjogunili, prebjegli kršćani došli su u veliku nepriliku; jer nit su mogli više čekat na svršetak rata nit su smjeli natrag se u Bosnu vratit, budući su Turci nemilo takove umarali. Isti Radnić nadostavlja, da su mu Turci otrovali u Kaštelih druga fra Petra u njekakvu daru, i da mu je treći dan iza toga umro; te da njeki fra Juro u Makarskoj obraća mnoge muhamedance; pak s toga zamoli, da mu se podieli kakov častan naslov ili služba.[1] Ovog istog doba počeli su franjevci listom prevoditi svoj puk iz Bosne u Dalmaciju, ter su to sliedili činit sve do karlovačkog mira (1699), a tiem povećaše broj borioca za oslobodjenje kršćana i naseliše opustošena mjesta po Primorju i Zagorju dalmatinskom.

U isto doba i cesarove čete liepim uspjehom borile su se u Slavoniji i u Ugarskoj, te su i ove godine mnoge turske tvrdjave otvorile vrata cesarovcem, a dvoglavi orao pobjedonosno je lepršao na bojnih poljanah. Osobito je napredovao general Lesle, jer je osvojio Viroviticu i okolo dviesta sela u Slavoniji Turkom preoteo, vrnuvši ih nakon duga robstva ugarsko-hrvatskoj kruni. Da je ovaj cesarski vojvoda uspješnije od ostalih vojevao, dapače, da je ikako sada odpočela u Slavoniji borba s Turčinom, ima se pripisati uplivu i sudjelovanju bosanskih franjevaca, kako nam to nedvojboni izvori svjedoče. Ovi naime uprli su ovog doba sve sile, da se okoriste porazi Turske i pobjedami saveznika, te da se jednoč satare otomanska sila i oslobode tolike polumjesecu robujuće pokrajine. Odmah njekako iza uskrsa g. 1684. bosanski biskup fra Nikola Ogrančić ostavi Bosnu, te pješice, u prosjačkom odjelu, sa malko kruha u džepu priedje bosansku granicu kod Petrinje, te cielu jednu noć i dan hodeći, sretno prispije u Hrvatsku, a odtale ravno zaputi se u Linc, gdje je i tada cesar Leopold sa svojim dvorom boravio. Prispjevši onamo, izpripovieda cesaru želju kršćana za oslobodjenjem, zatim njihove molbe te metež, koj je u Bosni zavladao uslied slavodobića saveznih četa, te ga zaprosi, da ne počasiv časa, šalje

[1] Listovi od 3. i 4. svibnja, te 6. srpnja 1684. u Vjeroplodničinu arkivu sv. III.

vojsku u Bosnu i Hercegovinu, te ih na vieke prikopča svojoj državi. Uvjeravao ga je nadalje, da je preko dva franjevca već pobunio bosanski narod i da već do trideset hiljada najvrstnijih momaka čeka samo da stupi cesarska vojska na bosansko zemljište i odmah da se s njom sjedini. Živomu biskupovu nagovaranju popusti Leopold, ter ga odpravi u Slavoniju zajedno sa četami, koje je predvodio general Lesle. Prateći ovu vojsku biskup Ogramić mnoge je usluge učinio cesarskomu oružju, imenito uhodeć neprijateljske položaje, unilazeć mu u tvrdjave, stražeći poput vojnika, nagovarajuć kršćane na ustanak i obavljajuć u logoru svećeničku službu kroz pune četiri godine. Koliko je bio oduševljen za ovo poduzeće, vidi se i odtale, što je listom od 17. veljače 1686. zamolio Vjeroplodnicu, da bi mu izposlovala kod sv. stolice dozvolu, da smije u boju upotrebljivati oružje (!), buduć je višeput desio se u takovu okršaju, da je mogao kojeg Turčina ubit a nije smjeo.[2] Srca dakle kao ni pameti nije manjkalo ovomu gorljivomu pastiru ter držimo, da je njegova bila zasluga, što se je u Slavoniji dosliednije i sustavnije postupalo proti Turčinu.

Pa kao što je bosanski biskup toli kriepko i vatreno podupirao cesarske čete, isto su tako sudjelovali oslobadjanju Slavonije i ostali franjevci bosanski. Sami Ogramić hvali, u pismu na Vjeroplodnicu, fra Andriju Vojnovića, župnika u Vodičevu (= Volaru), jer da tamo vrši službu uhode i mnogo koristi austrijskim četam, pak s toga zamoli, da ga provincijal odanle ne diže.[3] Nu mimo sve odlikova se u tome boju za slobodu fra Luka Ibrišimović, kog narod, radi mnogih vitežkih djela, prozva „Sokolom". Ovaj junački svećenik odluči s oružjem u ruci vojevat, ter stupi u dogovor sa kršćani u Požegi, da osnuju i narodni ustanak, koji bi pospješio njihovo izbavljenje. U tu svrhu stade se dopisivati s hrvatskimi vojvodami, dapače i sa samim cesarom Leopoldom, saobćujuć mu svoje osnove i tražeći od njeg podporu i naputke. Dotična pisma uklopio bi u štap i po njekom katoliku Relji slao bi; nu najednoč, po nesreći, Turci to zapaze, listove nadju i Relju na kolac nabiju, a fra Luku za kolac svežu, te ga držaše punih sedam dana, dok ga braća i katolici ogromnom svotom iz čeljusti smrti ne odkupiše i ne

---

[2] Vjeroplodničin arkiv sv. III.

[3] Ramus virid olivae p. 49—50. i drugi.

oslobodiše. S ovog istog uzroka velički gvardijan štetova šest hiljada talira, i kako to otci sabrani u Kreševu listom dneva 4. studenoga javiše Vjeroplodnici, već je dotle četiri mjeseca čamio u tvrdji požeškoj.[4] Ovo isto potvrdjuje i sutjeski ljetopis, tvrdeć, da je uz rečenog gvardijana bio utamničen i fra Martin Selakovčanin, laik i kuhač fojničkog samostana, da su šest mjeseci u zatvoru odsjedili i napokon franjevci i katolici izgubili šest tovara blaga, a gvardijan malo poslje od pretrpljenih udaraca i umro.[5] Nu naš fra Luka ni ovom toli velikom pogibelju ne dade se smetnuti s puta, kojim je bio pošao, već ode ravno u Beč i tu osobno toliko je molio i nagovarao Leopolda, da je ovaj sada povećao vojsku, a sa novimi četami krenu u Slavoniju i ovaj franjevački junak. Sada podigne i on množtvo slavonskih mladića, te je na čelu ovih punih sedam godina vodio krvave borbe i oslobadjao domovinu, dok mu ne podje za rukom potisnut Turke na cieloj crti preko Save. S njime su se u junačtvu takmili franjevci: fra Marijan Turzo, fra Ivan Pinojtić, fra Filip Drljokić i fra Augustin Jarić. Ovaj zadnji toliko se odlikova hrabrošću i okretnošću, da je kasnije postao komandantom ustaških četa i sam po sebi naimenovao mnoge kapetane, koje u njihovih časti potvrdi sam vojvoda Eugen Savojski.[6]

Ovoliko zanimanje bosanskih franjevaca za oslobodjenje kršćana izpod turskoga jarma urodi po njih krvavimi posliedicami i neopisivim progonstvom. Već prvi glasovi o ratu medju cesarom i sultanom uzbuniše bosanske muhamedance, ter stanu na sve načine tlačit inovjerne podanike. Prodolje rieke Bosne postane živahno uslied neprestanog kretanja turskih četa iz Macedonije u Budim i obratno, a katolici, stanujući u onih predielih, snosili su sva zlostavljanja, koja su u stanju počiniti razuzdani bojni čopori. Al mimo sve ljuto su trpili franjevački samostani, ležeći u blizini ove vojne ceste. Imenito franjevcem u Sutjeskoj dozlogrdi dočikat ove neoprane goste, ter izmole od vezira dozvolu, da smjedu ostaviti samostan, ter zaključav ga i ogradivši visokim plotom od trnja, razidju se po obližnjih katoličkih selih, ter preobučeni na seljačku, pješice su hodali od kuće do kuće i služili ustravljeni narod, tješeć

[4] Vjeropl. arkiv sv. III.
[5] Sutjeski ljetopis.
[6] Pavić, Ramus etc. p. 50.

ga nadom, da će brzo osvanuti dan oslobodjenja. Po nedeljah i svetkovinah sv. misu govorili bi u bielovićkom gaju ili u Tonjilugu; nu i tu bi ih našli čestoput muhamedanci, te pred samim žrtvenikom grdno izprebijali. Katolici su medjutim na izmjenu svaku noć čuvali crkvu i samostan, da nevjernička ruka ne podmetne vatru i ne sprži tolike mile uspomene njihove prošlosti a jedino utočište progonjenih franjevaca. Punih 17 godina trajalo je ovo žalostno stanje jednih i drugih, dok koncem ovog stoljeća opet vezir dopusti, da se u opušteni samostan povrate njegovi prvi stanovnici.[7] Ni biskupov bieg ne osta dugo Turkom tajan. Pak buduć da je poviš Kreševa, nedomak starinskog grada, bio malo prije biega kupio zemljište i na njem sagradio za sebe kuću, gdje bi mogao od truda odpočinuti i u sigurno glavu zakloniti, što je tada franjevcem strogo zabranjeno bilo, to sada dodju turski činovnici i drugi uglednici, stan mu prekopaju i ništa ne našav, kuću zapečate, a kreševske franjevce oglobe sa 200 talira, kako to prijaviše u Rim otci sabrani u Kreševu radi pokrajinske skupštine, listom od 15. listopada 1684., dakle odmah njekako iza sbivše se premetačine. Ovo isto potvrdjuje i svećenik dubrovački, a osobiti prijatelj bosanskih franjevaca Franjo Ricciardi, listom od 9. studenoga r. g., dodajući, da su se fratri u Bosni silno uplašili, što turska vlada traži od njih biskupa, s toga savjetova Vjeroplodnici, da preko nuncija u Beču opomene biskupa na pogibelj, koja mu prieti, ako se vrati natrag, ter da će bit na kolac nabijen, a katolici, da će to njegovo smionstvo platit životom i globom.[8] — Ali ni ostalim franjevcem po Bosni i Hercegovini ne bijaše ništa bolje. Izvori, koje imamo pri ruci, ne broje imena onih, koji bješe mučeni ovog doba, nu da nije bilo bez velika prolića krvi, razabiremo iz njekih dopisa, koji tada iz Bosne stigoše u Rim, ter se čuvaju u Vjeroplodničinu arkivu. Medju ostalimi napomenuti fra Mijo Radnić listom od 14. lipnja 1686. crta nam bosansku državu, kao da već izdihuje, jer da su mnoga braća prošle tri godine na komade sasječena, da su mnoga umrla u tamnicah, mnoga pako i sada čame. Crkve i samostani stajali su opustošeni, crkveno posudje bilo je založeno ili prodano,

---

[7] Sutjeski ljetopis.
[8] Vjeroplodničin arkiv sv. III.

na mjestih dapače bilo je pokradeno ili razgrabljeno, a svim samostanom bili su napréeni dugovi preko mogućnosti, pak završujući ovaj žalostni opis, veli: „životarimo samo na časove, držeć smrt u ustih, ter se sakrivamo danju i noćju po špiljah i šumah, i sa svim tim neima (bosanska država) ni jednog od tolikih svojih milih, da ju utješi."[9] Ovo isto potvrdjuju bosanski gvardijani i njeki župnici, pišuć dne 10. siečnja 1691. Vjeroplodnici, da su pred četiri godine izgubili crkve, samostane i crkveno ruho, te da bivaju vezani, utamničeni, zarobljivani i ubijani koli franjevci toli katolici, tako, da je već g. 1687. provincijal Radnić morao ostaviti Bosnu i državu, te kako prije ostade puk, tako sada i redovnici ostaše bez svoga glavara. A gori spomenuti svećenik Ricciardi pisa u Rim g. 1688., da bosanski franjevci u takih okolnostih i progonstvu živu, da svaki dan gledaju, kada će ih povest na vješala; nu oni ipak da ne ostavljaju puka ni crkava;[10] što mu možemo vjerovati, jer su i tada dubrovački trgovci s Bosnom, osobito Sarajevom trgovinu vodili, pak su ga obavieščivali o svakoj potankosti suvremenih dogodjaja u Bosni.

Ovim ratnim posliedicam pridruže se i druge nevolje. Godine 1686. zavlada strašan glad po svoj Bosni, tako, da su franjevci i narod jeli kruh od kore, razno korienje i trave, a prodavali sa sebe odjeću, da kupe komad kruha, te su mnogi na dan od ovog biča umirali. Rat i glad ustopice sliedila je kuga, ter su ove tri biede grozne tragove iza sebe ostavljale. I u tolikoj stisci najviše su žalili franjevci i puk, da nisu mogli primiti jubilejskih oprosta, pak su ovi u Bosni i oni u Dalmaciji molili Vjeroplodnicu, da to kasnije učine, bez propisanih svečanosti,[11] želeći ovom duhovnom utjehom boljma se pripraviti za smrt i pogibelji, kojim su izvrženi bili. Jedina vjera i pobožnost još su mogle donieti liek njihovu srcu i ohrabriti ih u toli žalostnu položaju, pak su u tih kriepostih i nalazili dovoljno pokriepe.

---

[9] E noi che campamo i momenti con la morte in bocca, giorno e notte ci nasconnelle grotte e selve, e pure non est qui consoletur eam ex omnibus charis ejus. Ondje.

[10] Ondje.

[11] Ondje.

I dočim su ove nevolje trle i uništivale katoličko stanovničtvo u Bosni i Hercegovini, dotle je krvav rat biesnio medju Austrijom, Poljskom i Mletčići s jedne strane, kojim se na kratko vrieme bijaše pridružila i Rusija, a s druge živo i očajno opirali se Turci pretežitosti kršćanskoga oružja, kao da su znali, da je to posljednji bliesak zahodećega polumjeseca, nakon kojega morat će otomansko carstvo pasti u mrtvilo i izgubiti svaku nadu u bolju budućnost. Nakon duge i oporne borbe podje za rukom cesarskoj vojski protjerat Turčina preko Save i uzmaći u Bosnu, a već u kolovozu g. 1688. osvajale su austrijske čete, pod badenskim vojvodom Ljudevitom Kostajnicu, Gradišku i Brod slavonski, gdje načiniše most, da lakše mogu prelaziti u Bosnu. Ovim oduševljenim četam bio se je suprotstavio bosanski vezir, nu u jednoj bitci izgubi 34 barjaka, 16 topova i množtvo naroda. Ovogodišnjemu napredku austrijsko-mletačkog oružja mnogo je doprinicla i gradjanska buna u Carigradu, koja se dogodi prošle godine i uslied koje bje zbačen sa sultanskog priestolja Mehmed IV, a povišen brat mu Sulejman III. Ovaj uvidi brzo, da je razklimana moć Turske, ter pokuša s Leopoldom i mletačkom republikom sklopiti častan mir; al ne moguć dobit pogodnih uslova, odluči nastaviti krvavo kolo, na štetu svoga gospodstva u Evropi. Al ni Austriji ne bješe posve slobodne ruke, da se svom snagom zakvači sa sultanom, te da do noge potuče već ustravljene Turke. Francezki kralj Ljudevit XV. bijaše god. 1688 stupio u borbu s njemačkim carstvom poradi Falačke, a način vojevanja bio je tako okrutan i nečovječan, da se izkazati neda. Ipak Leopold obratio je veliku pozornost ratu proti Turskoj, nastojeći joj preoteti jugoslavenske pokrajine, te premda je veći dio vojske morao upotriebiti na obranu napadnute Njemačke, to ipak njegove su čete, pod najvrstnijimi vojvodami prešle u Srbiju, spale do Niša, Vidina i Skoplja, svuda potiskujuć tursku silu, koja bi im na put izlazila. Iste godine zauze badenski vojevoda Zvornik, a odtale se ravno uputi k Banjaluci, ter ju obsjedne, nu ipak ju ne mogne prisiliti na predaju, već morade dignuti obsadu i vratit se preko Save. — Dvie godine kašnje priedje u Bosnu i cesarski general Perčinlija i kod Tuzle predobije Turke; nu zatim izmiri se sa zapovjednikom turskih četa, ter je s njime sporazumno harao iztočnu Bosnu, ugibajuć se jedan drugomu i dopuštajuć, da kršćani i mu-

hamedanci stradaju od vojničke grabežljivosti [12] I Hrvati su sa svoje strane bili pokušali posjesti Bosnu, a ban Adam Baćan ote g. 1693 Vranograč, Novo Todorovo i Veliku Kladušu, pokrstivši tom prilikom množtvo muhamedanaca. U isto doba i mletačke su neredovne čete, predvodjene od narodnih srdara i kapetana, bez prestanka upadale u zapadnu Bosnu i Hercegovinu, plieneć i robeć pogranične prediele, imenito: Duvno, Livno, Glamoč, Skoplje i Ramu, ter su iz ove dobe one tvrde kule otmjenije tamošnje vlastele, koje se još ponosito koče, a od kojih su mnoge bile sagradjene na sedam i devet spratova, providjene bile puškarnicami, ter su odbijale junačke kršćanske pohadjane i štitile pojedina sela, dočim su ostala sela postajala najpre plienom, a zatim garištem, zadajući strah i trepet zatvorenim u kule muhamedancem. Nu čim bi ovakove čete uzmakle prama granici, već bi i Turci počeli izkaljivat svoj jed na nevinih katolicih, biedeć ih izdajom i svaljujuć na nje svu krivnju za ove posjete. Al mimo sve težko je to padalo franjevce, kao jedine svećenike i glavare kršćanskoga naroda, pak dobivši jednoč gorko izkustvo, što ih čeka iza slična pohoda, nisu propuštali drugu prigodu, a da sa kršćanskimi četami i sami ne uzmaknu pod okrilje najbližje kršćanske oblasti.

Ponajprvi biegom se spasiše franjevci iz Rame. Istom bijahu dogradili na krasan četverokut požarom uništeni samostan i crkvu, kada im stiže u posjete srdar Stojan Janković. Bojeć se, da iza njegova odlazka ne postanu žrtva turskog biesnila, te želeć, da jednoč odahnu daleko od turskoga pogleda, ostaviše sve svoje dobro i zapute se u Dalmaciju, ponesavši sobom samo, što se je dalo ponieti, a imenito čudotvornu sliku majke božje. Njegdje polovicom listopada g. 1687. krene 36 braće u dugu sprovodu, plačuć za milom postojbinom. Težko bijaše svim na srcu ostaviti istom dovršene zgrade, i gvardijan fra Stjepan Matić ne mogne odolit srcu nit ostaviti to sve turskomu biesnilu, već se vrati i svojom rukom upali, a mrki dim naviesti odlazećim, da je vatra počela ništit njihov trud i znoj, te da već nije drugo nego se zaputit u nepoznatu zemlju. Za ovimi biednimi bjegunci krenuše mnoge katoličke porodice, a čim su više se turskoj granici približavali, tim je većma

[12] Domaći ljetopisi.

rastao broj ovih dobrovoljnih prebjeglica. Po izvješću sinjskog providura broj kršćanskih obitelji, koje dodjoše s ramskimi franjevci u Sinj, bijaše 150, dočim domaće viesti to podvostručuju, a sami franjevci u molbenici upravljenoj na mletačkog duždа dne 13. travnja 1706. vele, da su u razna vremena preveli k njegovoj ruci više od 5000 porodica, kojimi naseliše zemljište ležeće medju Borajem i Prologom, Mosorom i Dragovićem. Množina ovih spade na obale jadranskoga mora te napuči sami Spljet, otvorivši ondje trgovinu i podignuvši liepe sgrade, nu sačuvavši naklonost prama bosanskim franjevcem, kako to g. 1723. posvjedoči sama spljetska obćina, jer su želili primati svetotajstva od onih redovnika, u čijem su naručaju, da se tako rekne rodili se svietu i preporodili se nebu, kada bijahu u Bosni pod turskim jarmom. — Ramski franjevci padoše najpre pod Sinj na golu ledinu, a budué zima bila na vratih, jedni postanu župnici po Cetini, kuda su se pridošle porodice razasule, ostali pako bješe prisiljeni zaklonit se u tvrdi Klis. Za ove hude prebjeglice zauze se mletačka vlada, zatim splietska obćina i nadbiskup, te im daruju opustjelu benediktinsku opatiju kod Sustjepana, i tu ostanu devet godina, dok opet g. 1696 ne vratiše se u Cetinu medju svoje zemljake, da s njimi diele sve muke i nevolje.[13] Medjutim ovu svoju selitbu kao da su smatrali privremenom; jer podignuvši u Sinju samostan sve do konca ovog stoljeća i koju godinu kašnje, gvardijan se je službeno zvao ramskim, nadajuć se valjda i želeći opet se vratiti u vlastitu postojbinu, čim i ovamo ograne sunce slobode, kojemu bijaše zora bliesak kršćanskoga oružja. Stoprv nakon karlovačkog mira i stalno uredjene tursko-mletačke granice prestaše upotrebljavat rečeni naslov, nu živo su i nadalje osjećali čežnju za otačbinom. Dogradjivanjem samostana i crkve u Rami franjevci bijahu se zadužili Kasum spahiji iz Kosopovića (kraj Travnika), ter ovaj potjera fojnički, kao najbližji Rami samostan. Ovaj se je dugo opirao, braneć se kojekako, al napokon Turkom htjede se novca i odsude ga, da izplati cieli dug ramske braće, te budué neimade gotova novca, dade u posudju i različitoj hrani, a država u za-

---

[13] Matas, Izvješće gimn. u Sinju g. 1872—3. str. 14—17, te 31—2. Vladić, Uspomene o Rami i ramskom samostanu.

mjenu za to prepusti fojničkim franjevcem pravo na zemljište i župe ramskoga samostana.[14]

Što su učinili franjevci u Rami, to su bila prisiljena, samo ne u isto vrieme, učiniti i braća stanujuća u modričkom, srebreničkom, gradovrškom, olovskom, visočkom i dolnjo-tuzlanskom samostanu. Prvi su bili modrički, koji g. 1685. ostaviše svoje zidine i praćeni mnogim narodom, obitavajućim medju Savom, Bosnom i Tinjom, preseliše se u Slavoniju, ter se smjeste u Kopanici, a odtale god. 1714 priedju u Djakovo; Turci pako sa zemljom sravne ovo davno prebivalište, razjagmivši i samo kamenje, da mu se ni trag više ne mogne opaziti.[15] Najdulje za dvie godine kasnije bje ostavljen i samostan u Srebrenici, iz kog su Turci franjevce prije iztjerali, nego li se je prikučila cesarska vojska, ter ovo redovničko prebivalište pretvore u tvrdju, iz koje su se puna tri mjeseca odapirali silnu protivniku. Napokon i turske čete ostave samostan, a gvardijan, bivši pobratim njekog Alaj-bega, s ovim se pusti u bieg; nu skupo plati svoje pouzdanje u tursko prijateljstvo; jer misleć Turčin, da fratar nosi mnogi novac, namigne slugi i ovaj ga na mjestu probode. Jedan od srebreničkih franjevaca sretno priedje Savu i ode u Muhač, gdje osnuje posebni samostan. — Sretnija nješto bješe braća u Gradovrhu, jer g. 1688. bez pogibelji ostave samostan i odpute se u Bačku te i oni za sebe urede samostansku obćinu. I visočki franjevci na novo se izsele u slavonsku Gradišku, nješto poradi silna duga, a nješto i za to, što su se već bili umanjili, a nerazmjerno umnožali se muhamedanci u Visokom, ter bili redovnici izloženi uvriedam i zlostavljanju neobuzdana stanovništva. Jedini gvardijan ostane, da čuva samostan i služi župu, pak budué je samostan imao silne dugove, sada vjerovnici na njega nasrnu, da im povrati glavnicu i kamate, nit ga pustiše u miru, dok se za nj ne ujamči bogati mjestni katolik Lipovčić. — Okolo g. 1690. bio je napušten na njeko vrieme i samostan u Doljnjoj Tuzli; nu opet nakon povraćena mira bje otvoren. — Olovski nasuprot samostan obstojao je, ali tako, da je samo to ime obstojalo, ali redovničkoj obitelji ne bijaše tu ni traga. Još god. 1681., licem na Veliku Gospojinu, dogodilo se je, da su došli tobože na hodočašće

[14] Ondje i u fojničkom arkivu.

[15] Domaći ljetopisi, zatim Pavić i Čevapović u napomenutih djelih.

mnogi Kotorani, a medju njimi Sunarić, Smiljanić i Janković, sve sami nakomice. Kod crkvice u Bakićih posvade se nješto s Turci, pobiju se i njekoliko ovih na mjestu mrtve ostave, a izmedju ostalih i jednog turskog činovnika. Čuvši za to paša, svu krivicu svali na uboge franjevce i uzme im ogromnu ucienu, tako, da ovim ne preosta drugo do ostaviti domovinu i pribjeć preko Save. Gvardijan fra Antun Olovčanin sam ostane, te da preprieči slične sukobe i sastanke, zamoli pašu, da zatvori i crkvu i samostan do boljih i mirnijih vremena. Velikim mitom izprosi ovu dozvolu, njekakvu starcu Šimunu preporuči crkvu, zapovjedivši mu, da jutrom rano i u večer kasno tajno uhodi u crkvu i žeže svietiljku pred čudotvornom slikom presv. bogorodice; a on se zaputi u obližnje župe, te bi kadikad kradom ulazio u crkvu i skromno obavio službu božju.[16] Bosanska država smatrala i ove puste zidove pravim samostanom, te je u svakoj pokrajinskoj skupštini bivao imenovan olovski gvardijan, koji su samo iz blizine nadzirali sebi povjereni samostan, a medjutim jedni drugim predavali samo dugove, al ne obitelj i pokućtvo, kojih tu nije više ni bilo. Tako početkom god. 1688. postade olovskog samostana predstojnikom fra Lovro Kreševljak, a njegov predšastnik fra Dominik Dević predade mu samostan u Sarajevu dne 20. veljače, uz samostan pako sliedeće dugove, naime da je dužan:

Mahmutu Plušći	113.000	jaspri
Fazli agi buljukbaši	52.000	„
Alil agi Šabanu	144.000	„
Aliji Koprivici	86.000	„
Ali-begu Gradišiću	37.000	„
Musi s interesom	33.000	„
Džamijskih novaca	20.000	„
Kati siroti	25.000	„
Fra Grgi provincijalu . . .	17.000	„
Filipu i Jakovu Brnjakoviću .	45.000	„
Samostanom u Tuzli, Fojnici i Visokom po 500, ukupno .	2.000	„
Adži Avdi iz Olova	9.985	„
Samostanu u Velikoj	1.500	„
Svota .	585.595	jasprica.

[16] Sutjeski i livanjski ljetopisi.

Iz ovog istog računa doznaje se, da je 52000 jasprica sačinjavalo 108 zlatnih mletačkih dukata, dosliedno, da su 482 jaspre bile u jednom dukatu, a po tom da je cieli dug iznosio 1214 dukata i 447 jasprica; dakle svota u svakom pogledu znamenita. Pak još ako uzmemo na um, da su muhamedanci, koji novac pozajmiše, ogromne kamate iziskivali, to se nećemo ni čudit, što je dug svake godine silno rastao. Da se to preprieči, Filip je Brnjaković, kako to javi listom od 20. siečnja 1692. vjeroplodničkomu sboru, pozajmio u Mletcih i svojim ugledom zajamčio za sami olovski samostan 1263 dukata, pod uslovom, da plaća osam postotaka u ime kamate, a u Dubrovnik kod vlastelina Kalogjera drugih 243 dukata, uz šest postotaka kamate, založiv u tu svrhu prebogato crkveno ruho i posudje olovske crkve.[17]

Već ovi sami podatci mogu nas uvjeriti, da su franjevački samostani izdisali pod tegobom duga i pritiskom nemilosrdnih vjerovnika, te da su mnoge dragocienosti i zemlje dopale šaka nezasitljive vlastele bosanske ili turskih činovnika, koji su sve javne terete, i preko izma, tovarili na franjevce. Tako fojnički samostan morade dati svoje bare u Lužinah, kod Jajca, za harače, jer nije mogao novcem odkupiti se.[18] U tolikoj stisci ne znadoše drugo, do opet obratit se na zapadno kršćanstvo, neka bi ono milostinjom poduprlo ih, te sačuvalo bar koji samostan od sigurne propasti i razselitbe. U tu svrhu g. 1689. ode fra Marko Seočanin u Španjolsku i Portugalsku, a fra Stjepan Valeković u Poljsku se zaputi, i premda ne znamo, koji je bio uspjeh toga prosjačenja, sva je prilika, da su donieli znamenite svote, kojimi su se pomogli oni samostani, koji dotle još obstojaše. Braća Filip i Jakov Brnjakovići i sada su išli na ruku franjevcem, osobito pako brinuli su se odu-ženjem i uzkrišenjem olovskog samostana, pa kada g. 1691. učini račun sa dotičnim gvardijanom, nadje se, da mu je dužan njegov samostan 2990 dukata što zajma, što kamata, premda nisu tu bile pobrojene omanje svote, koje stoje u njegovu zapisniku u Sarajevu. Za glavni uzrok ovomu dugu navadja se, da su prošle zime turski vojnici zimovali u samostanu; što bi nas ovlastilo pomisliti, da su

[17] Vjeroplodničin arkiv sv. III.
[18] Blagajnički zapisnik u Fojnici.

ih tom prilikom franjevci hranili o svomu trošku. I katolici susjednih zemalja sjećali su se biedâ bosanske braće, šaljući im milodare i ostavljajući im pobožne zapise. Tako kada početkom g. 1693. umrie Dubrovčanin Kalogjero, ostavi fojničkomu samostanu badava 50, za svietiljke i mise 83, olovskomu pako badava 150, za mise 100, a za svietiljke 5 dukata. Nu njegovi baštinici htjedoše prodati ruho olovske crkve i tim se naplatit, da revni Brnjaković ne zauze se kod sv. stolice, da im se to zabrani i tako da se učuvaju toli dragociene stvari, koje nije bilo moguće nikako izkupiti u onih okolnostih.

Osim ove i mnoge druge zasluge steče Brnjakovića obitelj za katoličestvo i franjevačku bosansku državu, pak im to priznaše i otci na pokrajinskoj skupštini u Makarskoj dne 10. srpnja 1689. sabrani, svjedočeći, da je Andrija Brnjaković mnogo dobra učinio franjevcem i katolikom, zagovarajuć njihove koristi kod Porte i na sudovih, izdajući Turkom mnoge darove, izkupljujući od njih roblje i na sve načine olakšavajući im pretežki jaram. Vele nadalje, da su mu u milosrdju i požrtvovnosti posve nasliedili sinovi Filip i Jakov, te da i oni, ne pazeć na troškove, trude i pogibelji, oslobadjaju franjevce i katolike od štapâ, okova i tamnica, osobito iza bečkoga rata, te su dali velike svote novaca za njihov odkup, bez kojeg bi mnogi u okovih i tamnicah život nesretno dovršili. Osobito hvale Filipa, kao providnika olovskog samostana, te je radi ovog išao i u Rim, gdje je izmolio da se po svemu kršćanstvu kupe prinesci za onu glasovitu crkvu.[19] Liepa je doisto ovo svjedočba za obitelj Brnjakovića; ali je ujedno dokazom, koli je strašno biesnilo tursko progonstvo, te kako su bosanski katolici prianjali uza svoje franjevce, radeći za njihovu korist i žrtvujuć za njih sve, što su mogli imati.

Nu ni katolikom nebijaše ni malo bolje. U zimi g. 1690. pomori kuga mnogi sviet, a u proljeće oganj gorje od kuge. Ni na toj nevolji ne miti, već na zelena žita pade najpre snieg, a zatim mraz, te uništi sve uzdanje hudoga naroda, i taki glad zavlada, da je sviet jeo od drveća koru, ljeskovu resu, vinovu lozu, paščad, mačke i gdje god bi što našao. U Sarajevu djeca izjedoše svoju

[19] Vjeroplod. arkiv sv. III.

mater mrtvu, a u Banjaluki, buduć je bio opak paša te sjekao i vješao mirne kršćane, koji bi jedan dan bili obješeni, te bi do sutra živi izjeli, i kako pripovieda suvremenik Margitić, mrtvaci su ležali svuda, ter nit ih je tko kopao nit je bilo koga, da tu ljubav učini. „Istina", rieči su njegove, „da mlogi, koji imadoše, dieliše ubogim, a osobito fratri, kojim Bog i sv. Franjo onda bješe providili; al zaludu, jer čim bi koje čeljade prigladnilo i najelo se, odmah bi i umrlo".[20] Ovu biedu povećavali su iz Ugarske, Slavonije i Srbije bježeći turski čopori, a za sve silno progonstvo Useinpašino, koj je otimao od gladi umirućemu narodu i zadnji novčić, sileć ga, da za dvadeseti dio ciene prodaje svoja imanja i pokućtvo. U isto doba Turci su počeli krast kršćansku djecu i prodavat ju kao roblje, odvedav ju u dalnja mjesta. Jednoč u selu Mile, blizu Jajca Turci uhvate katoličko čobanče i povedu ga, nu diete stane se preporučivat sv. Antunu Paduanskomu, da ga oslobodi iz neprijateljskih ruku. Kada su bili kraj sela Ljeskovice, vuk udari u ovce, koje su se tuda pasle, a čobani podignu kriku i stanu jedni na druge vikat: poleti na put. Turci misleć, da je to za njimi potjera, ostave diete na putu, a oni umaknu.[21] I prekinuto obćenje s Carigradom, uslied provale cesarskih četa u nutrnjost evropske Turske, bje uzrokom jednog krvava dogodjaja, počinjena na katolicih. Bješe naime ovog doba prisiljeni Bošnjaci, da posebi kuju novac, kojemu ime nadjenuše m a n j g u r a, ter su to bosanski muhamedanci u velikoj množini proizvadjali; pak buduć su to počeli činit i katolici u Vijaki i Oćeviji, mnogi bješe smaknuti negdje kod rieke Spreče.[22]

Ovo nevoljno stanje još očajnijim učini dolazak ipećkog patriarhe, koj i ovaj put dodje u Bosnu sa preveć poznatom namjerom i zahtjevom; a viesti, koje su do nas doprle, svjedoče, da je sada malo manjkalo, da franjevci i katolici ne bješe podvrženi razkolničkoj crkvenoj oblasti, te ako mu se želja ne izpuni, ima se jedino pripisati žilavoj oporbi katoličkog svećenstva i puka, te ogromnomu mitu, koje dadoše uplivnijim Turkom ovi do duše oguljeni

[20] Sutjeski i livanjski ljetopisi.
[21] Margitićev ljetopis.
[22] Sutjeski ljetopis.

mučenici. U proljeću naime g. 1692. dodje u Bosnu rečeni patriarha, nu do kolovoza bijaše natrag odputovao, jer valjda nije mu mogao posao izpast za rukom, kako se je nadao. Nu koncem iste godine nalazimo ga opet u ovih pokrajinah, jer opažamo na sve strane pokret i prve prijatelje bosanskih franjevaca u brizi za njihov obstanak. Glavni pobornik bijaše i sada Filip Brnjaković, a zagovaratelji kod sv. stolice bijahu Dubrovčani Franjo Ricciardi i Ivan Benigni, u Sarajevu pako zastupali su ih glavar katoličke obćine Franjo Stjepanović i fra Ivan Kamengradjanin, vikar biskupov. Pak budući ni sada nije mogla parba svršiti kod sarajevskog suda (iznesavši i jedna i druga stranka sultanove, protivno glaseće, fermane), od strane katolika odoše u Carigrad fra Stjepan Margitić, fojnički gvardijan i domaći ljetopisac, te čestoput spomenuti Filip Brnjaković. U kolikoj stisci i pogibelji bijahu franjevci, dokazom nam je i okolnost, da je rečeni Margitić morao svoj samostan u Fojnici osloniti na kmeta, da ga on pričuva i nadgleda, jerbo nije iza sebe ostavljao ni jedno ciglog redovnika, kojemu bi samostan i župu povjerio; pak s toga izprosi od vezira bujruldiju, da nitko, do njegova povratka, ne iziskuje od kmeta jela ni konaka,[23] a tiem se potvrdjuju viesti u Rim stigavše, da je tada bosanska država spala na ciglih 26 misnika i 5 lajika, tim pako brojem, da oni uzdržaju u nutrnjosti Bosne i na njezinih granicah deset samostana, premda spržonih i porušenih, te služe cieli puk.[24] Pak budući je navedenim katoličkim izaslanikom trebovalo mnogo i izobilje novca u Carigradu, gdje su se i tada milosti dielile i pravda krojila polag mita, to moradoše pozajmiti znamenite svote od sarajevskih muhamedanaca, uz ogromne dakako kamate.[25] A da im posao lakše izpane za rukom, obrate se izravno na sv. stolicu, neka bi ova umolila francezku vladu i francezki poslanik zauzeo se kod sultanova dvora za ovo po njih životno pitanje. U isto doba i Dubrovčani Ricciardi i Benigni vruće zaprosiše Vjeroplodnicu za tu uslugu, crtajući živahnimi bojami nevolje ovostranih katolika i pogibelj za pravovjerje. Sv. stolica i ovaj se je put rado odazvala molbam jed-

[23] Fojn. arkiv, sv. III.
[24] Vjeropl. i šibenički arkiv.
[25] Margetićev i sutjeski ljetopisi.

nih i drugih, te se je veoma zanimala riešitbom ove razpre, uplivajući preko francezkog poklisara u Carigradu na povoljan svršetak iste razmirice; pak s toga već dne 26. svibnja 1693. spomenuti izaslanici obaviestiše ju iz Jedrene, da su pomoćju francezkog poslanika dobili mnoge fermane proti Grkom, zatim dozvolu, da mogu popraviti njeku staru crkvu i dapače izprosili za franjevce oprost od uvoznine (carraggio), te na svemu zahvaljuju dobroti papinoj i okretnosti vjeroplodničkog sbora.[26] Malo je medjutim koristilo toliko nastojanje, da se jednoč za vazda rieše preuzetnosti grčko-iztočnih vladika, dosliedno presuda na carskom divanu i svi fermani nisu ništa vriedili na sudu, gdje je novac odlučivao. Tako opet g. 1697. dodje opet isti ili drugi patriarha, i na novo pokuša podharačiti katolike, a franjevce izključiti iz duhovne pastve. Prestrašeni sarajevski katolici, kako nam to pjesma istoga Margitića obširnije priča, poslaše svuda po franjevce, ter učinivši skupa vieće, odluče: oprieti se svimi sredstvi namjeram patrijaršinim, naredit vjernikom molitve, oni da podmićuju domaće muhamedance i višje turske činovnike, a Filip Brnjaković, da se s patriarhom prije na sudu, budući vješt turskomu jeziku i postupku, uz to pako bio mio domaćim muhamedancem. Uperivši prilično stvar kod uplivnijih osoba, svi ukupno predstave se veziru Mehmed paši i zamole ga, da ih uzme u obranu, govoreć mu:

Mehmed paša, majko naša!
Sad je došla svrha naša;
Ne pusti nas gospodine,
Jer sva tvoja raja gine.

Vezir bijaše pravedan čovjek, te ih počme razgovarati i pravdati, al ne budući to mjesto za sudjavu opredieljeno, odpusti ih, obećajući im, da će se strogo pravde držati; pak s toga i kliče naš ljetopisac:

Bre u zdravlju Mehmed paše,
Kriva suda ne bijaše.

U opredieljeni dan sabraše se u sudnici vezir, sarajevski poglavice i mnogi bosanski bezi, umoljeni od katolika, da tom prilikom dodju u Sarajevo i uzmu ih u obranu. Sada budu pozvane

---

[26] Vjeroplodničin arkiv.

obje stranke, i cielo katoličko stanovničtvo dohrli u sudbenu sgradu (mešćemu), što videći muhamedanci i jevreji, znatiželjni kako će se dokončat razpra, sgrnuše se okolo sudnice te neuztrpljivo očekivaše i oni početak razpre. Čuvši za toliku svietinu i pobulogu patriarha nehtje na prvi poziv doći pred sud, bojeć se, da ga razjareni katolici ne zlostave i ne ubiju. Na drugi poziv morade doći, nu čitalo mu se je na licu, koliki ga je strah obuzimao, da ne pane žrtva svoje prekomjerne lakomosti i preuzetnosti. Došavši na sud, najpre se štiše njegovi fermani, a zatim franjevački, i napokon bje preduzeta ustmena razpra, koju je vodio patriarha i Jakov Brnjaković, buduć mu brat Filip nenadano obolio. I naš Margitić bio je tu; nu njemu nedopustiše, da govori, i kako sam pjeva:

Neg u srcu sam moljaše,
Bogu oči uzdizaše:
Pravednikom tvojim, bože!
Tvoja kripost vele može,
Ti kraljuješ na nebesih,
Milosrdan znam da jesi.
Nemoj gledat grihe moje,
Nek sad pusti zrake tvoje,
Onim koji tebe štuju,
Nemoj da ih vlasi psuju.
— — — — — — — —
— — — — — — — —
Zgodi mu se kako moli,
Jer Bog njega neobori.

I doisto sud presudi franjevcem i katolikom, da nisu iste vjere sa grčko-iztočnjaci, pak s toga, da se fermani patriaršini ne imaju protezat na njih, već jedino na sliedbenike grčko-iztočne crkve; na što patriarhu za sada izagnaju, i još ga pogrdnimi riečmi izprate ne samo katolici, već i sami muhamedanci.[27] I ova razpra zasvjedočuje oduševljenje bosanskih katolika za svoju vjeru i divnu uztrajnost u nauci apoštolskoj, pak zato u viećn, koje u oči sudbene odluke držaše, mogadiaše pisati Margitić:

[27] Margitićev ljetopis.

Tu se tvrdo svi zakleše,
A u srdcu odlučiše,
Prvo život svi svoj dati,
Neg u viri pomanjkati.

I dočim su ovako franjevci podpirivali vjersku gorljivost u srcih viernika, te branili slobodu svoga obreda i vlastitu neodvisnost prama vanjskomu svećenstvu, trpili su svakovrstne biede. O tome podaje nam njeku sliku svećenik Ricciardi u listi od dana 22. travnja 1694, javljajuć Vjeroplodnici, da je bosanska država dotle osiromašila, da već ne ima čim hraniti fratara. Baš ove zime četiri su paše sa 14000 momaka spremali se na Kotor, te je svaka kuća, muhamedanska i kršćanska, morala dat po jednog vojnika. Nu počem franjevci nisu htjeli osobno vojevati, to su morali dati na stotine dukata i mjesto sebe poslati svietovnjake. Ovo se je od njih veoma strogo iziskivalo, te za ne bit utamničeni i zlostavljeni, moradoše izprodavat i njeke crkvene stvari, dapače došlo im je tako tiesno, da prodaju sa sebe haljine; odkud moli, da se ne siluje bosanski provincijal, da idje na obću franjevačku skupštinu u Španjolsku.[28]

Nu ako su i morali franjevci ove dobe sa svih strana mnoge kušnje izdržavati, ipak su se tješili mišlju, da već nije daleko čas konačnog oslobodjenja. Austrija, Poljska i Mletčići još su svom snagom vodili rat na Turčina, franjevci pako bosanski u Dalmaciji i Slavoniji podupirali su savjetom i desnicom kršćanske čete, i ovo tiem više, što su znali, da je cesar Leopold ozbiljno bio naložio vojvodi badenskomu, da gleda po što po to osvojiti Bosnu i Hercegovinu; pak buduć je njegova vojska pod istim vojevodom dne 24. rujna 1689. sjajnu pobjedu kod Niša održala, sliedeće godine izdade proglas na narode u Albaniji, Srbiji, Bosni i Hercegovini stanujuće, neka bi stupili pod cesarsko okrilje, obećavajuć im mnoge povlastice. Ponajodličnije išao je na ruku austrijskim vojvodam drugdje spomenuti fra Luka Ibrišimović i njegovi neustrašivi drugovi, ponašajuć se upravo junački u ovo odsudno za kršćanstvo i Tursku doba. Tako dne 12. ožujka 1689. porazi Turke kod Požege i oslobodi rodni grad., opravdavši i ovom prilikom pridjevak „so-

[28] Vjeropl. arkiv sv. IV.

kola", kojim ga je harni narod i sam cesar častio. Brdo iznad Požege prozva se tada Sokolovac, Požežani pako sve do danas narodnim svetkovanjem slave dan ove znamenite domaće bitke.[29] Dvie godine kasnije bojna sreća osmjehnu se slavonskim kršćanom i cesarskoj vojski, ter su turske čete bile sada za uviek bačene preko Save i Une u Bosnu.

Cielo ovo ratovanje budno su pratili bosanski franjevci i katolici, te čim na obalah Save zaleprša cesarski bieg, pohitiše ovi mučenici na hiljade u oslobodjenu Slavoniju, listom se seleć odasvuda, osobito pako sa bosanske granice i iz ravne Posavine, tako da je mogao g. 1696. javiti u Rim fra Andrija Šipračić, inače Dubočak prozvan, da je iz Bosne dotle se izselilo preko 100.000 katolika ujedno sa franjevci, te da su se razpršili od Save do Požege, te čak do Zrinja i Novog; nu jedina je mučnost pri tom bivala, što zagrebački biskup razstavlja franjevce od katolika, zahtjevajuć, da ovi budu služeni od njegovih svietovnjih svećenika, što je puku veoma neugodno, i skoro se kaje, da je i pomislio na bieg; i ovo tim više, buduć ne razumije hrvatskog nariečja, kojim se hrvatsko svećenstvo služi, pak moli, da se franjevci i katolici uzmu u zaštitu.[30] Ovu selitbu potvrdjuju i ini pisani i tiskani izvori, imenito svjedočba, koju ovog njekako doba izdadoše Ivan Sekula, kobaški zapovjednik, i Ivan Omerbašić, dubočki kapetan, a dne 22. siečnja 1700. ovjerovi i bosanski biskup fra Nikola Ogramić. Iz nje doznajemo, da je g. 1686. fra Andrija Dubočak izveo iz svoje dubovačke župe 2700 katoličkih duša, fra Mijo Veličanin iz župe Velika 2300, fra Ivan Seočanin iz župe Majevac 1500, a franjevci: Ilija Dubočak, fra Joso Rančanin i fra Šimo Modričanin preveli su svoj puk i to ukupno sva trojica 6500 osoba. Zatim da je fra Juro Sgošćanin preveo iz župa Seočanica i Zablatja 4500 duša, fra Juro Turbić iz župe Kozmodan 5300 katolika premjestio u Slavoniju, od kojih su mnogi vitežki sudjelovali u kasnijem ratu za vjeru i domovinu. Napokon tu se priznaje, da su njihovim nagovorom prešli na cesarske strane i mnogi muhamedanci, a sam fra Jakov Tvrtkovčanin, bivši sutjeski gvardijan, krstio je 370 osoba

[29] Smičiklas, Poviest hrv. II. str. 223.
[30] Vjeropl. arkiv sv. III.

ostala pako braća, manje više, dotle su bila obratila silu nevjernika i razkolnika.[31] Ovi gosti radostno su primani i razmješteni po zemlji od Turčina otetoj i iztriebljenoj, Slavonija se opet napuči jednovjernim i istoplemenim narodom, vladar s pouzdanjem upiraše pogled u nove podanike, a crkva katolička slavila je pobjedu nad satrenim muhamedanstvom i tolikim prirastkom svojih članova. Bosanski franjevci i ovom prilikom posvjedočiše u najvećoj mjeri svoje težnje za širenjem pravovjerja i korišću svoga naroda, koj je poput krotkih ovčica sliedio svoje duhovne pastire i izvan otačbine, kad već ne može dočekat, da krst potisne i odovuda polumjesec.

Ali mimo sve znamenita je bila za Bosnu i franjevce g. 1697., buduć se je tada dogodila zadnja provala cesareva u Bosnu i u najvećem broju odavle se izselili franjevci i katolici. Već u proljeće ove godine namjeravao je knez Eugen Savojski, kao vrhovni vojskovodja austrijskih četa, zabaviti bosanske muhamedance kakovim časovitim izletom i bojem, da ih tiem natjera u strah, te da bezbrižnije mogne nastaviti svoj ratni pohod niz Dunav, odnosno izbavljenje balkanskih naroda. Navala medjutim na tvrdi grad Bihać ne podje za rukom generalu Auerspergu i hrvatskomu banu Baćanu; Ali knez Eugen mjesto toga izvojeva slavnu pobjedu na potoku Zenti dne 11. rujna. gdje je turske vojske bilo 100.000 ljudi, koju je vodio glavom sultan Mustafa II., tako, da malo Turaka živu glavu iznese iz ovoga razboja, a sila pliena dopade rukû austrijskih vojvoda. Ovim ipak slavodobićem ne smjede se poslužiti hrabri vojskovodja nit progoniti uzmičućeg neprijatelja; buduć nije imao dovoljne sile i obskrbe. Nu sasvim tim upotrebi ovu priliku, da oslabi bosanske Turke, koji su još bili glavno pouzdanje svoga cara. Dne dakle 6. listopada krene knez Eugen iz Osieka put Bosne, uzamši sobom najveće generale, četiri hiljade konjanika, dvie hiljade pet sto pješaka i nješto lakog topničtva. Koji dan kasnije priedje Savu kod Broda, te nepojmljivom hitrinom nastavi niz rieku Bosnu svoj izlet, dočim je slavonski pukovnik Kiba poput vjetra letio i čistio puteve ostaloj vojsci. Gradovi: Doboj, Žepče i Vranduk opriešе se, nu ne mogaše odoliti hrabrosti i bojnoj vještini cesarevaca, dosliedno Turci su jednako uzmicali uz Bosnu prama Sa-

[31] Ramus vir. oliviae p. 356, Sutjeski ljetopis.

rajevu, učinivši još jak odpor nedomak sela Kaknja, nu i tu mnogi Turčin usija glavu, pak s toga to mjesto bje prozvano „Osječenik". Odtale bez borbe spanu austrijske čete pod Sarajevo i knez Eugen ponudi Sarajevcem, da se na liepu predadu; a kad ovi vatrom odgovoriše, vojvoda naredi, da se grad na juriš uzme, i tada oplieni. Vojnici, obavivši brzo vojvodine zapovjedi, hotimice ili nehote, zapale ovo trgovačko gnjezdo. Sada, buduć je zima već počela stiskivati zube, knez Eugen vrne pobjedonosnu vojsku, hiteći u svoje zimne stanove. Da je mogao spomenuti austrijski vojskovodja toli brzo i sretno doprieti i u srce Bosne, tomu je, osim hrabrosti, mnogo dopriniela i okolnost, da je bosanski vezir upravo u to vrime umro, a drugi još nije bio stavljen na čelo bosanske vojske.[32] Ova naime pokrajina, bivši lišena svoga glavara, bila je ostavljena obrani uplivnijih begova, te buduć nije bila vojna uprava usredotočena u rukuh jednoga zapovjednika, naravno je, da ni odpori nisu mogli bit tako uspješni i žestoki, kao što je položaj mjesta, kuda je cesareva vojska morala se probijati, iziskivao. Domaći izvori svjedoče, da su se bosanski muhamedanci dotle bili uplašili austrijskih četa, da su mrli od straha, samo kad bi čuli: „Eto Niemca!"

Ovaj pohod i prisutnost toli odlična i slavna vojvode radošću i pouzdanjem pozdraviše bosanski kršćani obijuh crkava, te je dolazećemu Eugenu na susret letio narod, moleć ga, da ih ili oslobodi ili iz Bosne izvede, ter je u gustih čoporih pratio ga sve do Sarajeva. I sam vojvoda želio je, da sve kršćane iz Bosne izvede, nu buduć se je morao tako naglo vraćati natrag, to nije mogao izčikati, dok se kršćani priberu, već je samo poveo one, koji su se hitrije mogli pridružiti njegovim četam.

Ovom prilikom izseli se i plemenita obitelj Brnjakovića,[33] koja je tolike zasluge stekla za bosanske franjevce, te koja je radi svojih trgovačkih sveza bila poznana u Rimu, Carigradu, Beču, Mletcih, Dubrovniku i Biogradu, a uslied toga bila dobila posljednjih godina njemačko državno i ugarsko barunstvo,[34] pak su njezini članovi i u istih župskih maticah uživali naslov „presvietli"[35],

---

[32] Sutjeski ljetopis.
[33] Sutjeski ljetopis.
[34] Vjeropl. arkiv sv. IV.
[35] Ondje sv. I.

Po svoj prilici, da je navedene barunske nazive dobila posredovanjem sv. stolice; jer je oba brata Brnjakovića (Filipa i Jakova) papa Inocent XI. listom od 2. studenoga 1686. preporučio cesaru Leopoldu, neka bi ih radi njihovih zasluga za katoličku vjeru kakovom milošću obdario.[36] Izseliv se iz Bosne, smjeste se negdje u Ugarskoj, ali ih nije odpratilo u dobrovoljni progon njihovo bogatstvo, ter cielo crkveno ruho samostana kreševskog, visočkog, sutjeskog i srebreničkog, koje bijaše njima dano u zalog, počem ovi ne mogoše izkupit, Brnjaković bješe usilovan bud po što izprodavat,[37] i tako ne stade s vidika i ove podpore bosanskim franjevcem.

Kad već spomenusmo Eugenovu provalu, vriedno je znati, jesu li i koliko su naši franjevci sudjelovali u tom znamenitom dogodjaju, a to možemo učiniti na temelju izjave grofa Ernesta Herbersteina, cesarskog pukovnika i brodskog zapovjednika, koju izdade dana 15. rujna 1708.[38] U ovoj izpravi, kao očevidac i po čuvenju svjedok, izjavljuje, da su bosanski franjevci u svako doba, imenito pako za prelazka Eugenova u Bosnu, dokazali vjernost i odanost prama cesarskomu domu, davši Eugenu predhodna izvješća o turskoj sili i položaju mjestâ, dapače ohrabrivši ga na ovo poduzeće. Nadalje tvrdi, da su franjevci vatreno sliedili bosanske katolike, koji se pridružiše napredujućim austrijskim četam, ter da su u vojski vršili duhovnu službu; a kada se vratiše iz boja i predje do četrdeset tisuća Bošnjaka s onu stranu Save, tada su sinovi sv. Franje preuzeli i tamo, nad svojimi zemljaci, pastirski posao, izkazujuć u svih okolnostih gorljivost i stalnost. Dapače svjedoči, da su oni podticali svoje vjernike, da prionu za oružje i sami odbijaju s ledja napadajuće turske rulje, a tiem da su olakšavali posao redovitoj vojsci. Po tom ne ima pravo naš Jukić, kada, opojen žarkim domoljubjem, baca sumnju na franjevce, da se nisu rado odazvali pozivu Eugenovu nit podticali narod na obći ustanak, kao da je tobože onim vatrenim fratrom bilo omililo progonstvo.[38] Osim što ciela suvremena poviest dokazuje, koliko su franjevci radili za uništenje turske moći, i navedena izjava pobija

[36] Theiner, Mon. slav. mer. II. p. 225.
[37] Ramus vir. olivae p. 72—3.
[38] Bos. poviestnica str. 138.

Jukićevo mnienje. Svi povjestničari, premda se razilaze u nagadjanju uzroka ovog Eugenova postupka, složno vele, da spomenuti vojvoda nije kanio zauzeti sada Bosne, već samo oslabiti i ustraviti bosanske muhamedance, a ujedno izvesti što više katolika iz ove pokrajine, da njimi naseli puste slavonske prediele. Koliko su pako ovoj njegovoj želji odgovorili bosanski franjevci, dokazom je rečena izjava i suvremeni čini. Što se napokon tiče ustanka, taj je bio i nemoguć od strane katolika. Već je dotle njekoliko desetaka tisuća prešlo preko Save iz sjeverne Bosne, a iz zapadnog diela i Hercegovine priedje njekoliko hiljada katoličkih porodica, od kojih sami fra Franjo Marinović prevede 2000 familija,[39] ter su po tom katolici znatno se umanjili po svih krajevih.

I Eugenovim prelazkom umanji se još većma broj franjevačkih samostana. Tako nam pripoviedaju domaći izvori, da su austrijski vojnici pri povratku zapalili visočki samostan, a zvono da su ukopali pred crkvenimi vrati. Odmah njekako iza toga (jeseni g. 1703.) nestane olovske crkve i samostana. Cesarski pukovnik Kiba, čuvši da je rečena crkva odveć na glasu i u poštenju, pisa Sefer paši iz Crne Rieke, da otvori istu crkvu, a on da će platit, što zaište. Paši to bude muka, da se k a u r i n brine njegovom zemljom, te naredi ciganinu Kotomanu, da obnoć sve zapali, a ovaj uze rukovet suha granja i probaci u sobu gvardijanovu, na što plane najpre samostan, a zatim crkva, u kojoj izgori i čudotvorna slika bogorodičina, te se pripoviedа, da se je velika svietlost u nebo digla, a ciganin da je strašnom smrću umro. Od kamenja jedne i druge sgrade paša sazida svoj dvor u Crnoj Rieci.[40]

Ovom i prvašnjimi selitbami opustiše bosanski samostani, izuzamši samo kreševski, fojnički i sutjeski, nu franjevci prenesoše polje svoga djelovanja u kršćanske krajeve. Da su pako morali ostaviti domovinu, osim onih svih progona i nevolja, koje do sad nacrtasmo, dodat nam je samo njekoliko dogodjaja sa franjevci, koji ih uputiše, da se ne nadaju nigda dobru od turske samovolje i jedini spas da je bieg izpod toli okrutnih gospodara. Godine naime 1663 muhamedanska rulja kroz pukotinu od vrata na vjeri probode

[39] Matas u izv. sinjske gimn. 1873.
[40] Sutjeski ljetopis.

fra Bernardina Galijaša, ramskoga gvardijana,[41] a u Gradovrhu, za bečkog rata sbodoše drugog fra Bernardina, gvardijana, župnika pako fra Luku živa izpekoše.[42] U isto doba u Modriču vikar bje posječen, u Sarajevu oba kapelana umrieše pod udarci, u Iloku (dne 27. lipnja 1688.) živa sadrieše na mieh šarengradskog gvardijana, vikara na kolac natakoše, a ostalu braću na komade razsjekoše. Nadalje dne 5. lipnja 1693. u Šamcu bješe pogubljeni fra Nikola Olovčanin i fra Grgo Jakšić, u Rači pako poginu od turske ruke (dne 10. srpnja 1695.) fra Lovro Tuzlak.[43] Do najposlje spomenut nam je, da g. 1696. u Šabcu, kotaru iločkom, zarobiše njekoga franjevca, premda je imao dozvolu od tamošnjih turskih zapovjednika, da smije služiti puk, ter su Turci zahtievali u ime odkupa hiljadu cekina.[44] Sila još drugih nasilja moralo se je sbiti, dok su se franjevci odlučili pobjeći iz Bosne i zapustiti na uvieke svoja boravišta, u kojih su toli blagotvorno djelovali, nu i mnogo prepatili. Pa kao da su mjestimice bili usilovani od turske navale uzmaknuti, te da su se s oružjem u ruci opirali neprijateljskoj sili; jer fra Blaž Brodjanin, učitelj bogoslovja u Osimu, javi Vjeroplodnici listom od 14. studenog 1962., da je onamo došao jedan bosanski franjevac, koj je pri napadaju na njeki samostan u Bosni ubio pet Turaka, ter zamoli dozvolu, da ga odrieši od crkvenih kazna, u koje je ovom samoobranom upao.[45]

Krvava je ova poviest i prepuna s jedne strane dokazi franjevačke gorljivosti prama katoličkoj vjeri, te požrtvovnosti prama svomu narodu, — a s druge strane izpreplettena je užasnimi i svakovrstnimi mukami franjevaca i katolika, u kojih su oboji ponovili primjere prvih mučenika kršćanstva. Sbliženi ne toliko krvlju i jezikom, koliko zajedničkimi patnjami i zamjenitom odanošću, nije ni čudo, da su se bosanski katolici toli vatreno privinuli uz svoje franjevce, da su ih sliedili i u inozemstvo te se nisu dali ni tamo odtrgnuti od ove svoje braće. Gledajući, kako se zgaraju i ruše

[41] Izv. sinjske gimn. 1873. str. 14.
[42] Necrol. Contus Sutj. ad d. 22. Aug. 1682.
[43] Ibidem ad dies 27. Junii 1688. etc.
[44] Vjeropl. arkiv sv. VI.
[45] Ondje.

franjevački samostani, omrznuo je katolikom i sam rodni za·.u ter misleć, da ne mogu biti ni živiti bez ovih redovnika, preg· su sva svoja dobra, i poprtiv dječicu, listom su posrćali za . njevci, bivši uvjereni, da samo uz ove svoje prijatelje i oni mogu bit sretni.

* * *

Počem smo se već primakli koncu XVII. stoljeća, te počem su ratom bečkim i vojničkim pohodom Eugenovim posve novi odnošaji nastali u bosanskoj državi, dužnost nam je podati kakovu sliku onodobnog stanja.

Ponajprije, što se tiče vanjskog lica bosanske države, primjetit nam je, da su zemlje, u kojih su tada poslovali bosanski franjevci, te koje su do karlovačkog mira (dne 26. siečnja 1699.) Turskoj pripadale, rečenim ugovorom pociepane na tri diela, od kojih Slavonija pripane Austriji, malo ne sva Dalmacija Mletčanom, a Bosna i Hercegovina ostane pod Turčinom. Dosliedno odsele je tri okružja imala bosanska država, naime: prekosavsko, bosansko i dalmatinsko. U Prekosavju imali su odsele četrnaest samostana i to: u Gradiškoj sv. Nikole, u Cerniku sv. Petra, u Požegi sv. Duha, u Velikoj sv. Augustina, u Našicah sv. Antuna, u Brodu presv. Trojstva, u Osjeku sv. Križa, u Vukovaru sv. Marije, u Šarengradu sv. Petra, u Iloku sv. Marije, u Mohaču sv. Stjepana, u Petrovaradinu sv. Franje, u Budimu takodjer sv. Franje, a u Kopanici sv. Ilije. — Okružje bosansko sastojalo je iz samostana: u Sutjeskoj sv. Ive Krstitelja, u Kreševu sv. Kate, u Fojnici sv. Duha, u Tuzli sv. Petra, i u Imotskom sv Franje. — Napokon okružje dalmatinsko obuhvaćalo je samostane: u Makarskoj sv. Marije, u Živogošću sv. Križa, u Zaostrogu opet sv. Marije, u Šibeniku sv. Lovre, u Visovcu takodjer sv. Marije, u Sinju sv. Franje, a u Kninu sv. Antuna; svi pako, izuzmav tuzlanski, kninski i budimski, imali su više ili manje prilučenih župa, koje su služili stalno članovi dotičnih samostana. Po tom bosanska država pružala se je sada u tri razne države, te i od Dunava na iztok do sinjeg mora na zapadu, a od Budima na sjeveru do Trebinja na jugu pružala se, ravnana jednim središt-nim starješinstvom.[46] Naravna je posliedica bila ovog političnog

[46] Dokumenat IX.

adanja, da su franjevci došli tiem u nepriliku i sukob sa po- nimi obziri ovih trijuh država, te da im je to kašnje mnogu lju prouzrokovalo.

Medjutim kao što je vanjski izgled bosanske države bio obsežan i impozantan, isto tako i nutrnje njezino ustrojstvo bilo je uzorno, koje najbolje odsjeva iz onodobne stege. Oni su redovno i zajednički molili po svih samostanih sv. časove,[47] nosili su svuda redovničku haljinu,[48] novce je mogao samo gvardian primat i držat, te u obće potriebe ulagat, i dosliedno živili su u samostanih u podpunoj zajednici. Dapače i oni na župah živili su tako strogo prama pravilom, da nisu smjeli držati ni svoje novčane prištednje, kupovat oveće stvari i držat služavku.[49]

Ova strogost života, zatim revnost u vršenju dušobrižničtva pribavljale su im veliko štovanje kod jedno- i inovjeraca. Neprestano hodajuć od sela do sela, nosili bi na prsih sv. pričest i sv. ulje; svetčanim danom činili bi obhod sa presvetim otajstvom, misu i blagoslov, te propovjedali rieč božju.[50] Vanjštinu njihovu još je povećavala brada, koju su nosili ovoga i donjekle sliedećega stoljeća[51]. Ovomu dodajmo, da su u oslobodjenih zemljah podizali bezprimjernom hitrinom crkve, te obraćali nevjernike, krivovjerce i razkolnike, te ćemo lahko pojmit oduševljenje, kojim su bili nadahnuti.

Strogosti franjevačkog življenja i njihovoj gorljivosti u pastirskoj službi odgovarala je ćudorednost i pobožnost njihova puka. Povjerenik predstojnika reda, fra Ivan Krst. od Vietri, došavši god. 1708. u bosansku državu i obašavši ju, dao je sjajnu svjedočbu svim krajevom bosanske države[52]. Po njegovu kazivanju medju katolici, koje su franjevci služili, nije se mogla čuti psovka nit nepostidan razgovor, a još manje razbojničtvo i bludni griesi. Dapače nebijaše medju njimi nit ljubakanja (ašikovanja) nit igara i pjesama, te su njihova pjevanja sastojala obično od povjestnih doga-

---

[47] Ondje.
[48] Liber archiv. Conv. Sibenicensis.
[49] Ondje, pod raznimi godinami.
[50] Dok. IX.
[51] Lib. arch. conv. Sib.
[52] Dokum. IX.

djaja i nabožnih stvari. Poštenje, koje su nosili misnikom, toliko je opazio, da ne smje pripoviedati, bojeć se, da mu se neće vjerovati; to samo veli, da kamo sreća kad bi talijanski katolici toliko častili najznamenitije ostanke svetih, koliko ovdašnji katolici štuju svećeničku odjeću, te da bi toliko cienili u Italiji biskupe, koliko ovdje drže vodu, kojom svećenici ruke umivaju. Odkud ne bi se usudili pred svećenikom sjesti a višeput, opaziv misnika, klekli bi, proseći blagoslov. Njihovo življenje u svakom pogledu bijaše takovo, da ga izporedjuje sa životom prvih kršćana. Osobito ga je ganulo, kad bi gledao, kolikom pobožnošću ovi katolici stoje kod sv. mise: od početka naime do podizanja vidjao ih da stoje sklopljenih ruku, a očiju uprtih u oltar, od podizanja pako do svrhe razapetih ruku, moleć valjda pet otčenaša, kao što to čine i danas. Zanimivo mu je takodjer bilo, da su u crkvi razdieljeni ljudi od ženâ, a ove opet od djece. U svetčane dane strogo su se uzdržavali od posla, te su se vidjali po sav dugi dan sa krunicom (čislom) u ruci. Postove preko godine, korizmu, te petke i subote postili su tako strogo, da u te dneve nebi jeli drugo, do kruh, zelje i sočivo, začinjeno jedinom solju. Hvali ih napokon radi gostoljublja.

O poslenosti samih franjevaca pun je pohvale. Tako pripovieda, kako svake godine obrate množtvo inovjernika, sagrade množinu crkava i kuća, te kako su im sela raztrkana, pak moraju skoro svaki dan po više milja puta prevaliti, a za to sve ne primaju ništa do dobrovoljnu milostinju, i to što viernici hoće, koliko i kada hoće. Najteže bijaše onim u Bosni, jer su zatvoreni u tjesne i mračne samostane, te moraju držat vrata uviek zatvorena, a po tom izgledaju živi zakopani, a to sve zato, jer se Turci često zalićú, lupaju na samostanskih vratih i traže jela, pak s toga su i vrata ostavljana odveć nizka, da nemogu silnici ulazit na konju. Malo koji župnik je imao kuću ili crkvu, te obično jedu studena jela i kao trkimice, morajuć letiti čas ovamo čas onamo u duhovnom poslu, spavat u ševarnih kršćanskih kućicah i nosit na konju kabanicu. Sa posve drugimi nevoljami imali su se borit oni u Slavoniji, budué njihove župe u barovitih podunavskih, podravskih i posavskih nizinah, dotično u grozničavih predielih, te je godimice trideset do četrdeset misnika za to umiralo, a imalo se više bditi,

budué katolici bili izmješani sa razkolnici i protestanti raznih vjeroizpoviedanja. Napokon svjedoči, da je našao mnoge starce franjevce hrome od štapova, njeke pune ranâ od Turaka dobivenih, njeke pako na postelju odavno oborene uslied bivšeg progonstva, te pravom zaključuje, da neima pedlja zemlje u svih tih pokrajinah, koji nebi bio nakvašen krvlju ili suzami ubogih fratara.

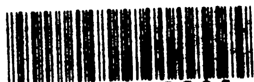
Ovo doista izvješće uvjerava nas, da su onodobni franjevci revno poučavali svoj puk u čitanju, pisanju i vjeronauku, a mnoge i u latinskom jeziku. To isto potvrdjuju i ini spomenici, pak je zato i mogao fra Anto Gabeljak, provincijal, pišuć dne 6. veljače 1685. Vjeroplodnici, proti osvadam zadarskog nadbiskupa, tvrditi, da se bosanska država prostire po Ugarskoj, Erdelju i Macedoniji, i da mnogo žena i čobana znadu čitat, što će jedva bit u njegovoj nadbiskupiji. Odkud mu je i rekao mletački dužd, kada je sa sličnom tužbom pred njega izišao: „Gospodine, nećemo novosti u državi, i ne dirajte u naše bosanske franjevce“.[53]

I knjiga je bila po mogućnosti obradjivana, premda političue okolnosti nisu tomu ni najmanje prijale. Osim već spomenutog djelca fra Franje Varadinca, iztaknut nam je fra Ivana Ančića (Anicia), čija knjiga „Vrata nebeska“, zatim druga pod naslovom „Svitlost duše virne“, izadjoše u Jakinu g. 1678., a već za godinu kašnje izdade treću „Svietlost kršćanska i slast duhovna“, godine pako 1681. još tiska „Ogledalo misničko“, sva četiri djela nabožnog sadržaja, ali veoma koristna za narod, radi kojeg su i pisana. Ovim spisateljem pribrojit se ima još i poznati nam fra Stjepan Margitić, koj izdade u Mletcih g. 1701. djelce „Ispovied kršćanska i nauk se znati pravo ispoviedati“, kojeg je g. 1788. izašlo i četvrto izdanje. Kašnja mu djela navest ćemo na svome mjestu, a ova dovoljno osvietljuju, kojim su marom franjevci prionuli, da svoj narod prosvietle u nabožnoj struci i tiem ga utvrde u svojoj vjeri. Plodovi ovih napora živu i danas, te ako uzmemo u obzir dobu, čudit se moramo, da im je ikako bilo do pisanja i širenja knjige.

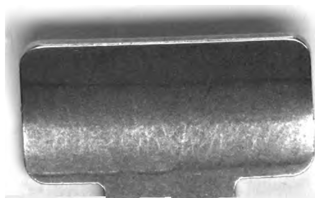
---

[53] Monsignore non volemo novità nello stato et non toccate i nostri frati di Bosna. Vjeropl. arkiv sv. III.

Ostali odnošaji gospodarstveni, trgovački i polititički u Bosni odveć su nam poznati, te ih nećemo da napose crtamo. Dosta budi rečeno, da su obrt i trgovina posve zamrli pod pritiskom ratnih dogodjaja, i da su se izoštrile oprieke medju muhamedanci i katolici, iznesav na vidik ovih privrženost prama kršćanskim vladarom. I u tih tegotnih okolnostih franjevcem je bilo nastaviti svoje dalnje djelovanje u Bosni i Hercegovini, izgubivši nadu, da će se igda više osloboditi.

b89018413385a

89018413385
b89018413385a